

Вікторія Іванівна Ткаченко

Віктор Петрович Крупка

КОЦЮБИНСЬКОЗНАВСТВО

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

(для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра
денної та заочної форм навчання)

Ліра-К

Київ 2024

*Рекомендовано для викладачів і студентів
закладів вищої освіти
рішенням навчально-методичної комісії факультету філології й журналістики імені
Михайла Стельмаха Вінницького державного
педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
(протокол № 6 від 26 лютого 2024 року)*

Рецензенти:

Бикова Тетяна Валеріївна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури (Український державний університет імені Михайла Драгоманова);

Павликівська Наталя Михайлівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського)

Ткаченко Вікторія Іванівна
Крупка Віктор Петрович

Т-48 Коцюбинськознавство : Навчальний посібник. Київ : Ліра-К, 2024.
150 с.

У навчальному посібнику вміщено робочу програму з навчальної дисципліни «Коцюбинськознавство», розроблено лекційний та практичний блоки занять, подано термінологічний словник, тестові завдання для перевірки знань та завдання до самостійної роботи, додатки, список рекомендованої літератури.

Посібник орієнтований на здобувачів освіти філологічних спеціальностей, учителів, а також фахівців, які цікавляться життєтворчістю Михайла Коцюбинського, становленням його світогляду, формуванням таланту.

© Ткаченко В.І., Крупка В.П. 2024

© ДОО ВДПУ, 2024

ЗМІСТ

Інформаційний пакет навчальної дисципліни «Коцюбинськознавство»	5
Програма навчальної дисципліни	8
Методи та технології навчання	11
Критерії та методи оцінювання	13
Розподіл балів, які отримують здобувачі	15
Шкала оцінювання	16
Лекційний блок навчальної дисципліни	17
Михайло Коцюбинський: віхи життя і творчості. Вінницький період життя та творчості	17
Михайло Коцюбинський: становлення майстра. Чернігівський період творчості. Еволюція творчого мислення	18
Тематичне та жанрове розмаїття творчості Михайла Коцюбинського	19
Імпресіоністична новелістика Михайла коцюбинського – унікальне явище світової літератури	19
Практичний блок навчальної дисципліни	21
Перші літературні спроби Михайла Коцюбинського	21
Ранній період творчості Михайла Коцюбинського	23
Михайло Коцюбинський – дитячий письменник	24
Виміри національної ідентичності у творах молдавського циклу	26
Екзотичні оповідання кримського циклу	28
Волелюбні традиції українців у повісті Михайла Коцюбинського «Дорогою ціною»	30
Психологічна новела модерного типу у творчості Михайла Коцюбинського	32
Компаративні горизонти творчості Михайла Коцюбинського	34
Творчість Михайла Коцюбинського 1905-1912 років	35
Симфонізм імпресіоністичної новелістики	37
Художні особливості повісті «FATA MORGANA»	39
Етичні вимоги до людини в оповіданні «Що записано в книгу життя»	41
Синкретизм стильових тенденцій повісті «Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського	43
Характер людських переживань у малій прозі останніх років	45
Художня естетика прози останніх років	47

Барбара Редінг «Безумці: З історії кохання Михайла Коцюбинського та Олександри Аплаксіної»	48
Художні особливості епістолярію Михайла Коцюбинського	50
Методичні рекомендації до підготовки практичних занять	53
Схема аналізу епічного твору	54
Схема аналізу художніх образів	55
Тести для перевірки знань	56
Тематика самостійних занять	79
Теми ІНДЗ	80
Тексти для вивчення напам'ять	80
Список художніх текстів для читання	82
Питання для самоперевірки	84
Словник літературознавчих термінів	87
Залікові питання	102
Додатки	105
Художні фільми за творами Михайла Коцюбинського	144
Документальні фільми, подкасти, лекції, передачі про життя та творчість Михайла Коцюбинського	144
Аудіокниги Михайла Коцюбинського	145
Рекомендована література	147
Інформаційний ресурс	150

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПАКЕТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «КОЦЮБІНСЬКОЗНАВСТВО»

Навчальна дисципліна «Коцюбинськознавство» має на меті популяризацію життя та творчості видатного українського письменника, чие ім'я носить Вінницький державний педагогічний університет. Через ознайомлення здобувачів із важливими моментами життя та творчості митця, знайомство з родиною Михайла Коцюбинського та його культурним і літературним оточенням, здобувачі освіти отримують об'єктивні знання про особливості стильової манери письма та еволюцію поглядів і прагнень Михайла Коцюбинського, про його місце в культурному середовищі не лише української, а й світової літератури. Посібник передбачає підготовку здобувачів в аспекті загального культурного та інтелектуального розвитку – вироблення власної думки щодо ролі Михайла Коцюбинського у культурному житті Вінниччини, Поділля, України, життєвого і творчого шляху Михайла Коцюбинського. При цьому здобувачі мають можливість вільно орієнтуватися в життєписі Михайла Коцюбинського, знати основні твори письменника та їх проблематику.

Місце навчальної дисципліни у структурно-логічній схемі спеціальності.

«Коцюбинськознавство» є складовою професійної підготовки фахівців-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» і пов'язана з дисциплінами «Історія української літератури», «Літературна творчість», «Теорія літератури», «Літературна критика», «Літературне краєзнавство», «Історія України», «Філософія», «Світова література» та ін.

Завдання навчальної дисципліни:

- визначити роль художньої літератури та творчості Михайла Коцюбинського в суспільно-політичному житті України;
- розкрити цінність культурно-історичних феноменів творчості Михайла Коцюбинського;
- виробляти стійкі вміння і навички системно-цілісного розуміння й аналізу художніх творів;

- формувати наукове літературознавче мислення здобувачів;
- активізувати творче осмислення літератури з урахуванням основних тенденцій її розвитку;
- ознайомити з вершинними досягненнями сучасної науки про творчість Михайла Коцюбинського.

Компетентності (за освітньо-професійною програмою)

Загальні компетентності

- Здатність до образного мислення, аналізу та синтезу;
- здатність застосовувати на практиці набуті теоретичні знання;
- здатність до критичного мислення й ціннісно-світоглядної реалізації особистості;
- здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел; використання інформаційних і комунікаційних технологій, зокрема для вирішення стандартних завдань професійної діяльності;
- здатність діяти із соціальною відповідальністю, розуміти основні принципи буття людини, природи, суспільства;
- цінування та повага мультикультурності;
- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

Фахові компетентності

- Знання та розуміння основних шляхів й закономірностей розвитку української літератури;
- здатність визначати специфіку суспільно-історичного контексту розвитку української літератури від давнини до сьогодення;
- здатність оцінювати та визначати роль і місце письменника в літературному процесі доби;
- здатність проводити літературознавчий аналіз художніх текстів, визначених програмою.
- здатність визначати специфіку літературознавчих методів та їхню пов'язаність з іншими спеціальними й загальнонауковими методами;

- здатність вільно оперувати спеціальною термінологією для розв'язання професійних завдань;
- здатність розуміти специфіку літературного поля і його дискурсивні практики;
- здатність вміти інтерпретувати художній текст з різних методологічних позицій.

Програмні результати навчання

- опрацьовувати літературно-критичні праці й користуватися довідковою літературою;
- ефективно працювати з інформацією: добирати необхідну інформацію з різних джерел, критично аналізувати й інтерпретувати її, впорядковувати, класифікувати й систематизувати;
- осягати сутність культурно-історичних феноменів літературних надбань від давнини до сьогодення;
- визначати культурно-історичну цінність творів українського письменства в контексті світової літератури;
- упорядковувати, оцінювати, аналізувати, порівнювати художні твори, опираючись на здобуті знання;
- виробляти та відстоювати власну позицію під час розв'язання літературознавчої проблеми шляхом ведення дискусії;
- аналізувати стан і можливості поліпшення педагогічного процесу та відповідного освітнього середовища в закладах загальної освіти.

Форма підсумкового контролю – залік.

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

РОЗДІЛ I. ЕТАПИ ЖИТТЄВОГО ТА ТВОРЧОГО ШЛЯХУ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

**Тема 1: Михайло Коцюбинський: віхи життя і творчості.
Вінницький період життя та творчості.**

Інформаційний обсяг теми. Життєпис Михайла Михайловича Коцюбинського в основних датах і документах 1864-1913 рр. Особиста і творча доля унікального українця, геніального письменника, перекладача, літературного критика, громадського діяча. Хутір Абазівка. Родина Коцюбинських: традиція естетичного виховання. Батьки Михайла Коцюбинського Гликерія Максимівна та Михайло Максимович Коцюбинські. Роль батька і матері у вихованні сина. Атмосфера культурних традицій у сім'ї. Родина Блоневських і її значення. Засади формування світогляду митця, еволюція у ставленні до народництва. Інтереси Михайла Михайловича: лектура зі світової класики, музика, опанування іноземними мовами, самоосвіта. Початкова освіта. Роль учителя Якіма Богачевського у формуванні митця. Перші літературні спроби, повість з фінського життя. Поетичний дебют Михайла Коцюбинського у журналі «Дзвінок» (1890), вірш «Наша хатка», переклади з польської мови. Подорож до Львова. Знайомство з І. Франком, М. Павликом. «Найважчий шматок дороги до національної свідомості» (С. Єфремов). Вплив матері Гликерії Максимівни на формування письменницького хисту. Подільські мандри родини: Зарванці, Лопатинці, Бар, Шаргород, Кукавка. Лопатинський період. Подільська духовна семінарія. Обшук і таємний нагляд. Народницький гурток «Немирівська ліга». Репетиторство та вчителювання. Іспит на звання народного вчителя. Роль Цеслава Неймана у становленні письменника. Перші твори: «Андрій Соловійко, або вченіс світ, а невченіс тьма» (1884), «21 грудня на Введеніс» (1885), «Дядько і тітка» (1886). Позиції абстрактного гуманізму у творах. Вінницьке реальне училище. Звання народного вчителя. Робота у філоксерній комісії. Тимчасова робота у житомирській газеті «Вольнь».

Рання творчість: гуманізм, стилістичні маркери народницької прози. Особливості ідиостилістики ранніх оповідань: «Ялинка», «Харитя», «Маленький грішник». Соціальна проблематика ранніх прозових творів («На віру», «П'ятизолотник», «Хо») Творча еволюція Михайла Коцюбинського. Особливості поезики ранніх оповідань «Харитя», «Ціпов'яз».

Автобіографічна психологічна характеристика в образі Тиховича («Для загального добра»). Елементи суміжних мистецтв (живопис, музика) в художніх творах.

Тема ламання національно-патріархальних традицій у татарському селі в нових соціально-економічних умовах («В путах шайтана», «На камені»). Відтворення волелюбних традицій українського народу в романтичному пригодницькому оповіданні «Дорогою ціною». 1897 р. – прощання з Вінницею.

Тема 2. Михайло Коцюбинський і його робота у філоксерній комісії.

Інформаційний обсяг теми. Посада розвідувача та помічника експерта. Філоксерна служба та її наслідки в образку «Помстився» (1893), етюді «На крилах пісні» (1895). Кримськотатарська та бессарабська екзотика. «Пе коптьор», «В путах шайтана», «На камені».

1895-1897 рр. – робота на виноградниках у Криму (Сімеїз, Ялта, Алушта, Алушка).

Тема 3. Михайло Коцюбинський: чернігівський період творчості.

Інформаційний обсяг теми. 1894 р. – візит до Б. Грінченка, знайомство з Вірою Дейшею (1863-1921). Діловод у Чернігівському земстві. Завідувач столом народної освіти, редактор «Земского сборника». Чернігівська «Просвіта». Головування М. Коцюбинського. Участь у роботі «Товариства сприяння народній освіті в Чернігівській губернії». Робота у Чернігівській губернській вченій архівній комісії. Михайло Коцюбинський та Віра Коцюбинська – члени «Громади». Організація та видання цінних книг, альманахів «Дубове листя: пам'яті П. Куліша», «З потоку життя», «Хвиля за хвилею». Літературні понеділки та суботи – зібрання національно налаштованих чернігівців. Участь Б. Грінченка, А. Глібова, В. Самійленка, М. Вороного, М. Могилянського.

Культурна столиця. Роль М. Коцюбинського. Кохання і зрада. Працівниця статистичного бюро Олександра Аплаксіна в житті письменника.

РОЗДІЛ 2. ЖАНРОВЕ ТА ТЕМАТИЧНЕ БАГАТСТВО ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

Тема 4. Тематичне та жанрове розмаїття творчості Михайла Коцюбинського. Традиції реалістичної прози.

Інформаційний обсяг теми. Становлення поетики. Динаміка стилєвих змін. Жанрова природа новелістики (нарис, етюд, образок, акварель, ескіз). Екзистенційна проблематика прози та її розв'язання з позицій гуманізму, віри в людину, сонцепоклонництва.

Оповідання «Лялечка». Перевага психологічного малюнку над подієвістю як жанрова ознака твору. Спроба антинародницьких побудов. Екзистенційна площина аналізу.

Тема 5. Імпресіоністична новелістика – унікальне явище світової літератури.

Інформаційний обсяг теми. «Поезії в прозі» – поворотний пункт до імпресіонізму і нової поетики («На крилах пісні (Картка із щоденника)», «З глибини»). Тонкий ліризм творів, заглиблення у внутрішній світ персонажів. Імпресіоністична досконалість творів «На камені», «Невідомий», «Цвіт яблуні», «Інтермеццо». Текст як суцільна внутрішня рефлексія. Нові ідейно-естетичні функції пейзажу, портрета, інтер'єру. Епізодична конструкція фабули, суб'єктивна форма нарації. Модерна жанрова палітра творчості (етюд, акварель, лірико-драматична поема в прозі). Близькість до імпресіонізму К. Гамсуна.

Оповідання «В дорозі». Полемічні акценти твору. Майстерність портретно-психологічної характеристики. Соціальна проблематика, специфічність образів. Еволюція позиції оповідача.

Індивідуально-психіологічний та соціально-історичний аспекти імпресіоністичного мислення («Сміх», «Він іде», «Persona grata»). Реакція письменника на реальні події (чорносотенні погроми, репресії проти народовольців), протест проти них. Майстерність художньої деталі.

Оповідання «Коні не винні». Деталі-репліки як вузлові акценти відтворення психологічних станів героя. Персоніфікація художньої деталі. Сатиричні прийоми оповіді. Останні твори М. Коцюбинського «Хвала життю», «На острові». Гімн перемоги життя над смертю. Символічність образів. Елементи неоромантизму в новелі.

Тема 6. Новаторство повістєвої спадщини

Інформаційний обсяг теми. Повість «Fata morgana» (1903-1910). Традиційна тема села в модерній стильовій інтерпретації. Кільцева побудова твору як основа композиційної структури. Переломлення соціально-економічних подій, процесів через психологію героїв. Імпресіоністична концепція і динаміка художнього простору у творі. Роль художніх деталей. Асоціативні образні ряди. «Fata morgana» – один із шедеврів великої прози імпресіоністичного характеру і новий етап у творчості М. Коцюбинського.

Повість «Гіні забутих предків» (1911). Синкретизм стильових тенденцій у повісті. Імпресіоністична трансформація фольклорного та міфологічного матеріалу. Філософське осмислення вічних істин. Духовність і прагматизм у характерах героїв твору.

Тема 7. Естетизм Коцюбинського як чинник формування культурної ідентичності українців.

Інформаційний обсяг теми. «Школа» Коцюбинського в українській літературі. Її традиції. Твори М. Коцюбинського в кіномистецтві. М. Коцюбинський і музика. Місце М. Коцюбинського в історії української літератури.

МЕТОДИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ

Вивчення навчальної дисципліни передбачає використання різноманітних методів та технологій викладання і навчання.

Пояснювально-ілюстративний метод: повідомлення інформації з використанням різних засобів із подальшим усвідомленням такої інформації та її фіксацією у пам'яті здобувачів. Найчастіше метод реалізується на лекціях у формі розповіді чи пояснення складного теоретичного та (або) великого за обсягом навчального матеріалу тощо.

Репродуктивний метод: відтворення і повторення способу діяльності за сформованим динамічним стереотипом дій. Метод є корисним для засвоєння основних понять.

Метод проблемного викладу навчального матеріалу передбачає створення проблемних ситуацій, надання допомоги здобувачам у їхньому аналізі з подальшим спільним розв'язанням поставлених завдань. Під час вивчення навчальної дисципліни викладач формує у здобувачів зразки наукового пізнання та вирішення проблемної ситуації.

Частково-пошуковий (евристичний) метод спрямований на залучення здобувачів до самостійного розв'язання пізнавального завдання. При цьому здобувачі опановують різні способи пошуку інформації, формують переконаність в істинності нових знань, аналізують достовірність отриманих результатів та можливі помилки та труднощі.

Дослідницький метод спрямований на залучення здобувачів до самостійного розв'язання завдання наукового характеру з використанням сучасних засобів обчислювальної техніки та інформаційно-комунікаційних технологій. При вивченні навчальної дисципліни здобувачі можуть виконувати науково-дослідні завдання з подальшим оформленням та оприлюдненням отриманих наукових результатів. При цьому викладач орієнтує здобувачів на проведення досліджень, долучає до їхньої самостійної організації.

Серед *словесних методів навчання* увагу акцентуємо на лекції, навчальній дискусії, диспуті, консультації.

Активізовано комп'ютерну презентацію, відеометоди поєднані з новітніми інформаційними технологіями та комп'ютерними засобами навчання: дистанційними та мультимедійними.

Під час практичних занять будуть використані новітні мультимедійні та комп'ютерні технології: групове навчання, мозковий штурм, робота в парах.

На чільному місці перебуватиме індивідуальна науково-дослідна робота.

При викладанні навчальної дисципліни «Коцюбинськознавство» використовуються як традиційні, так і сучасні, зокрема особистісно-орієнтовані, інформаційно-комунікаційні *технології навчання*. Зокрема, для активізації

освітнього процесу передбачено застосування *проблемних лекцій, ділових ігор, занять-дискусій* тощо.

Лекції будуть органічно поєднуватися не лише з практичними заняттями, а й із самостійною роботою, яка полягає в самостійному опрацюванні теоретичного матеріалу, підготовці до практичних занять, пошуку необхідної інформації, підборі та огляді літературних джерел за заданою тематикою, виконанні індивідуальних завдань тощо.

Критерії та методи оцінювання

Методи оцінювання: усні та письмові тести, проекти, презентації.

Поточний контроль буде проводитись на усіх видах аудиторних занять: лекціях, практичних, індивідуальних заняттях. Окремо буде оцінена самостійна робота з кожної теми.

Поточний контроль на усіх видах аудиторних занять реалізується такими методами: усного і письмового опитування, виступів на практичних заняттях, підготовка та демонстрація презентацій, портфоліо тощо, проведення контрольних робіт, колоквиумів на інше.

Поточний контроль виконання самостійної роботи, в тому числі й індивідуальних завдань, здійснюється за усіма темами.

Метод підсумкового оцінювання: залік, який буде проведено у формі комп'ютерного тестування. За рішенням кафедри на залік відведено 20 балів. 80 балів здобувач може одержати за окремі форми навчальної діяльності: поточне засвоєння теоретичного матеріалу під час аудиторних занять та самостійної роботи, за ІНДЗ, за підготовку наукових публікацій.

Результат освітньої діяльності здобувача вищої освіти оцінюється згідно з Критеріями оцінювання знань і вмінь здобувачів освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського за такими рівнями і критеріями:

Оцінка за шкалами ECTS, столболовою, розширеною	Критерії оцінювання	Рівень досягнень здобувача

А 90-100 балів ВІДМІННО	Здобувач володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компонента на поглибленому рівні; комплексом знань та вмінь, який характеризується системністю. Застосування знань здійснюється на основі самостійного цілеутворення, побудови власних програм діяльності. Здобувач проявляє нешаблонність мислення у виборі і використанні елементів комплексу знань, здатний самостійно і творчо використовувати набуті уміння відповідно до варіативних ситуацій навчання. Здобувач спроможний самостійно формулювати узагальнення та висновки, нові задачі, розв'язувати нестандартні задачі, ситуації. Навчально-пізнавальна активність обумовлена пізнавальними інтересами, мотивами саморозвитку і професійного становлення. Здобувач проявляє інтерес до актуальних проблем відповідного освітнього компонента, може під керівництвом викладача вибрати предмет наукового дослідження, проводити самостійну науково-дослідну роботу.	ВИСОКИЙ
В 80-89 балів ДУЖЕ ДОБРЕ	Здобувач володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компонента на поглибленому рівні. Здобувач володіє комплексом знань та вмінь, який є частково-впорядкованим. У процесі застосування знань студент спроможний вибрати необхідний елемент комплексу знань та вмінь. Застосування знань та вмінь здійснюється як у стандартних ситуаціях, так і при незначних варіаціях умов на основі використання загальних рекомендацій. Відбувається перенесення сформованих умінь або їх комплексів на розв'язування незнайомих задач, ситуацій. Навчально-пізнавальна активність стимулюється пізнавальними інтересами, продукт діяльності оцінюється як професійно значущий.	ВИСОКИЙ
С 75-79 балів ДОБРЕ	Здобувач володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компонента на підвищеному рівні, може усвідомлено застосовувати знання та вміння для висвітлення суті питання. Комплекс знань частково-структурований. Знання застосовуються переважно у знайомих ситуаціях. Здобувач усвідомлює особливості навчальних задач, ситуацій тощо. Пошук способів їх розв'язання здійснюється за зразком. Здобувач спроможний аргументувати застосування певної методичної дії у ході розв'язування задач, ситуацій тощо. Навчально-пізнавальна активність стимулюється мотивами професійного становлення і пізнавальними інтересами.	ДОСТАТНІЙ

D 60-74 балів ЗАДОВІЛЬНО	Здобувач володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компонента на середньому рівні, може проілюструвати власними прикладами відповідь на питання, частково усвідомлює специфіку навчальних та прикладних задач, ситуацій тощо, має знання про способи розв'язування типових задач, ситуацій тощо. Однак процес самостійного розв'язування задач, ситуацій тощо потребує опори на зразок. Навчально-пізнавальна активність студентів є ситуативно-евристичною. Домінують мотиви обов'язку та особистого успіху. Використання засобів саморозвитку та самопізнання відбувається не усвідомлено.	ЗАДОВІЛЬНИЙ
E 50-59 балів ДОСТАТНЬО	Здобувач володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компонента на середньому рівні. Має уявлення про специфіку навчальних та прикладних задач, ситуацій тощо. Виконання дій при роз'ясненні задач, ситуацій частково усвідомлюється, здійснюється частково правильно.	НИЗЬКИЙ
Fx 35-49 балів НЕЗАДОВІЛЬН O	Здобувач володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компонента на елементарному рівні, має уявлення про зміст основних розділів. Виконання окремих дій відбувається не усвідомлено, однак переважно правильно, навчально-пізнавальна активність мотивується ситуативно-прагматичним інтересом.	НЕЗАДОВІЛЬНО
F 0-34 балів НЕПРИЙНЯТО	Здобувач володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компонента на елементарному рівні, має уявлення про зміст окремих розділів. Виконання окремих методичних дій відбувається несвідомо, у більшості неправильно, навчально-пізнавальна активність проявляється лише у ситуаціях зовнішнього примусу.	

Розподіл балів, які отримують здобувачі

ДЛЯ ЗАЛІКУ

ПОТОЧНИЙ КОНТРОЛЬ ТА САМОСТІЙНА РОБОТА																				Підсумкова контроль (залік)	Загальна кількість балів		
РОЗДІЛ 1 – 35 бал										РОЗДІЛ 2 – 45 балів													
T1		T2		T3		T4		T5		Контрольна робота	T6		T7		T8		T9		T10		Контрольна робота	20	100
А/д	С/р	А/д	С/р	А/д	С/р	А/д	С/р	А/д	С/р		А/д	С/р	А/д	С/р	А/д	С/р	А/д	С/р	А/д	С/р			
3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	5	3	5	4	4	4	4	4	4	4	4	5	20	100

Шкала оцінювання: сто балова, ECTS, розширена

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за розширеною шкалою
		<i>Для екзамену, заліку, курсової роботи, практики</i>
90-100	A	ВІДМІННО
80-89	B	ДУЖЕ ДОБРЕ
75-79	C	ДОБРЕ
60-74	D	ЗАДОВІЛЬНО
50-59	E	ДОСТАТНЬО
35-49	FX	НЕЗАДОВІЛЬНО З МОЖЛИВІСТЮ ПОВТОРНОГО СКЛАДАННЯ
1-34	F	НЕПРИЙНЯТНО З ОБОВ'ЯЗКОВИМ ПОВТОРНИМ ВИВЧЕННЯМ ДИСЦИПЛІНИ

ЛЕКЦІЙНИЙ БЛОК НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЛЕКЦІЯ МИХАЙЛО МИХАЙЛОВИЧ КОЦЮБИНСЬКИЙ: ВІХИ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ. ВІННИЦЬКИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ ТА ТВОРЧОСТІ (1864-1913)

План

1. Літературно-естетичні погляди.
2. Формування світогляду.
3. Постать українського інтелігента.
4. Час творчих пошуків і випробувань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX – початку XX століття. Львів, 1999. 276 с.
2. Кузнєцов Ю. Імпресіонізм в українській прозі кінця XIX – початку XX століття : Проблеми естетики і поетики. Київ, 1995. 315 с.
3. Кузнєцов Ю. Поетика прози Михайла Коцюбинського. Київ : Наукова думка, 1989. 268 с.
4. Кузнєцов Ю., Орлик П. Слідами феї Моргани : Вивчення творчості Коцюбинського в школі. Київ, 1990. 205 с.
5. Куцевол О. Вивчення життя і творчості М. Коцюбинського через рецепцію літературних і літературно-документальних джерел. Вінниця, 2016.
6. Меншій А. «Напоєні красою слів твоїх...» : школа М. Коцюбинського в українському постімпресіонізмі». Миколаїв : Іліон, 2016. 518 с.
7. Поліщук Я. І ката, і героя він любив... Літературний портрет. Київ : Академія, 2010. 300 с.
8. Филипович П. «Цвіт яблуні» М. Коцюбинського. Филипович П. Літературно-критичні статті. Київ, 1991.
9. Хоменко Б., Циганюк В. Подільськими стежками Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2004. 143 с.

ЛЕКЦІЯ
МИХАЙЛО КОЦЮБИНСЬКИЙ: СТАНОВЛЕННЯ МАЙСТРА.
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ ПЕРІОД ТВОРЧОСТІ.
ЕВОЛЮЦІЯ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ

План

1. Професійні пошуки. Становлення таланту. Газета «Волинь» у Житомирі.
2. Діловод у Чернігівському земстві.
3. Чернігівська «Просвіта».
4. Організація та видання книг, альманахів.
5. Літературні понеділки та суботи. Чернігівське коло спілкування.
6. Олександра Аплаксіна в житті письменника.
7. Роль і місце М. Коцюбинського в культурному житті міста.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єфремов С. Михайло Коцюбинський. Єфремов С. Вибране. Статті. Наукові розвідки. Монографії / Упоряд., передм. та прим. Е. Соловей. Київ : Наукова думка, 2002. С. 214–310.
2. Історія української літератури. Кінець XIX – початок XX ст. У двох книгах. Книга перша. За ред. О. Гнідан. Київ : Либідь, 2005. С. 280–353.
3. Кузнецов Ю. Поетика прози Михайла Коцюбинського. Монографія. Київ : Наукова думка, 1989. 267 с.
4. Куцевол О. Вивчення життя і творчості Михайла Коцюбинського через рецепцію літературних і літературно-документальних джерел : посібник. Вінниця : Консоль, 2015. 439 с.
5. Поліщук Я. І ката, і героя він любив... Літературний портрет. Київ : академія, 2010. 300 с.
6. Соя Б. Вивчення творчості Михайла Коцюбинського в школі : посібник для вчителя. Тернопіль : Підручники і посібники, 2004. 80 с.
7. Хоменко Б. Подільськими стежками Михайла Коцюбинського : до 140-річчя від дня народження. Вінниця, 2004. 143 с.

ЛЕКЦІЯ
ТЕМАТИЧНЕ ТА ЖАНРОВЕ РОЗМАЇТТЯ ТВОРЧОСТІ
МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

План

1. Становлення поетики.
2. Жанрова природа новелістики (нарис, етюд, образок, акварель, ескіз). Екзистенційна проблематика прози та її розв'язання з позицій гуманізму, віри в людину, сонцепоклонництва.
3. Оповідання «Лялечка». Перевага психологічного малюнку над подієвістю як жанрова ознака твору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузнецов Ю. Поетика прози Михайла Коцюбинського. Монографія. Київ : Наукова думка, 1989. 267 с.
2. Куцевол О. Вивчення життя і творчості Михайла Коцюбинського через рецепцію літературних і літературно-документальних джерел : посібник. Вінниця : Консоль, 2015. 439 с.
3. Лахманюк А. Естетичний код літературного етюду (на прикладі малої прози Михайла Коцюбинського). *Studia methodologica*. Тернопіль : ТНПУ, 2015. Вип. 40. С. 388–391.
4. Поліщук Я. І ката, і героя він любив... : Михайло Коцюбинський: літературний портрет. Київ : Академія, 2010. 304 с.
5. Поліщук Я. «Пейзаж людини» від Михайла Коцюбинського. *Дивослово*. 2004. №10. С. 44–46.

ЛЕКЦІЯ
ІМПРЕСІОНІСТИЧНА НОВЕЛІСТИКА МИХАЙЛА
КОЦЮБИНСЬКОГО – УНІКАЛЬНЕ ЯВИЩЕ
СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

План

1. «Поезії в прозі» – поворотний пункт до імпресіонізму і нової поетики «На крилах пісні (Картка із щоденника)», «З глибини».

2. Тонкий ліризм творів, заглиблення у внутрішній світ персонажів.

3. Імпресіоністична досконалість творів.

4. Нові ідейно-естетичні функції пейзажу, портрета, інтер'єру.

5. Модерна жанрова палітра творчості (етюд, акварель, лірико-драматична поема в прозі).

6. Останні твори М. Коцюбинського «Хвала життю», «На острові». Гімн перемоги життя над смертю. Символічність образів. Елементи неоромантизму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агєєва В. Імпресіоністична поетика М. Коцюбинського. *Слово і час*. 1994. № 9–10. С. 11–17.

2. Агєєва В. Нотатки з книги життя. М. Коцюбинський. З глибини. Київ : Факт, 2005. С. 3–14.

3. Агєєва В. Українська імпресіоністська проза. Київ: Наук. думка, 1994. 165 с.

4. Адаменко С. «Забуваю те, що позаду, і прямую до того, що попереду»: Новела «Intermezzo». *Укр. мова та література*. 2003. № 1. С. 13–16.

5. Андрійчук Т. Гуманістично-екзистенціальні мотиви в творчості М. М. Коцюбинського. *Література та культура Полісся*. Вип. 10. Творчість М. Коцюбинського та громадсько-культурний і літературний процес у Чернігові кінця ХІХ – поч. ХХ ст. / Відповід. ред. і упорядник Г. Самойленко. Ніжин : Наука-сервіс, 1998. С. 107–115.

6. Дем'яненко Л. Імпресіонізм у музиці і літературі (Михайло Коцюбинський і Клод Дебюссі). *Слово і час*. 2011. №1. С. 78–84.

7. Калениченко Н. Проза М. Коцюбинського і суміжні види мистецтва. *Слово і Час*. 2004. № 6. С. 3–9.

8. Капрійські сюжети : «Італійська» проза Михайла Коцюбинського та Володимира Винниченка / Упоряд. В. Панченко. Київ : Факт, 2003. 496 с.

9. Ковальчук О. Візуальне у творчості М. Коцюбинського: монографія. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2015. 232 с.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ

ПЕРШІ ЛІТЕРАТУРНІ СПРОБИ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

1. Характер поетичних пошуків. Художні особливості ранньої лірики.
2. Впливи представників старшого літературного покління на ранню творчість прозаїка: «Андрій Соловійко, або Вченіє світ, а невченіє тьма».
3. Життєвий матеріал в оповіданнях Михайла Коцюбинського «21 грудня, на Введеніє» та «Дядько та тітка».
  - а) проблематика творів;
  - б) особливості творчої манери;
  - в) автобіографізм творів раннього періоду.
4. Педагогічні ідеї в циклі «5 казочок».
5. Особливості вивчення малої прози на уроках української літератури у закладі загальної середньої освіти (для спеціальності 014 Середня освіта).

Художні тексти:

«Новорічне побажання», «Як раннім морозом», «Як променем щастя», «Марусі Н.», «Наша хатка», «Вечір», «Андрій Соловійко, або Вченіє світ, а невченіє тьма», «21 грудня, на Введеніє», «Дядько та тітка», «5 казочок».

Практичні завдання:

1. Про яку місцевість йде мова у ранніх творах Михайла Коцюбинського?
2. Які проблеми вирізняє М. Коцюбинський у названих ранніх творах?
3. Поміркуйте, які соціальні питання виокремлює прозаїк? У чому їхня актуальність?

4. Вкажіть, чи доцільно у сучасних закладах загальної середньої освіти використовувати казкотерапію Михайла Коцюбинського? У чому полягає її педагогічна доцільність/недоцільність?

5. Підготуйтеся до рольової гри на тему: «Чи важко бути письменником»? (для гри використайте деталі з біографії письменника, думки прихильників та опонентів, сучасників та літературних критиків).

ЛІТЕРАТУРА

1. Єрмоленко О. Михайло Коцюбинський (1864-1913). Життя та творчість. Чернівці : Вид. Лозовий В.М., 2010. 104 с.

2. Коцюбинський М. Твори в семи томах. Том 1. Повісті та оповідання (1884-1897). Київ : Наукова думка, 1973. 407 с.

3. Кузнецов Ю., Орлик П. Слідами феї моргани : Вивчення творчості Михайла Коцюбинського в школі. Київ : Рад. шк., 1990. 208 с.

4. Кузнецов Ю. Поетика прози Михайла Коцюбинського. Київ : Наук. думка, 1989. 272 с.

5. Куцевол О. Вивчення життя і творчості Михайла Коцюбинського через реценцію літературних і літературно-документальних джерел. Вінниця :ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 402 с.

6. Поліщук Я. І ката, і героя він любив... : Михайло Коцюбинський : літературний портрет. Київ : Академія, 2010. 304 с. (Життя і слово).

7. Хоменко Б. Подільськими стежками Михайла Коцюбинського : До 140-річчя від дня народження. Вінниця : [б. в.], 2004. 143 с.

8. Циганюк В. Народознавчі мотиви в творчості М. Коцюбинського : поетичне слово Коцюбинському. Вінниця : Віноблдрукарня, 1997. 64 с.

9. Черненко О. Михайло Коцюбинський – імпресіоніст : Образ людини в творчості письменника. Мюнхен : Сучасність, 1977. 143 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ

РАННІЙ ПЕРІОД ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

1. Гуманізм ранньої творчості Михайла Коцюбинського: формування таланту. Вінниця та Лопатинці в житті та діяльності письменника й педагога.
2. Оповідання «Ціпов'яз», «П'ятизолотник», «Помстився», «Хо», «На крилах пісні», «Посол від чорного царя», повість «На віру»:
  - а) проблематика творів;
  - б) особливості композиції і сюжету;
  - в) образи персонажів;
  - г) етнографічні замальовки. Картини побутописання. Пейзажі. Традиції старої реалістичної школи.
3. Вивчення творів малих епічних жанрів у закладі загальної середньої освіти (для спеціальності 014 Середня освіта).

Художні тексти:

«Ціпов'яз», «П'ятизолотник», «Помстився», «Хо», «На крилах пісні», «Посол від чорного царя», «На віру».

Практичні завдання:

1. Порівняйте манеру письма раннього М. Коцюбинського з представниками старої реалістичної школи.
2. Які проблеми виокремлює ранній М. Коцюбинський у названих творах?
3. Поясніть заголовок повісті «На віру»?
4. Визначте, що переважає в ранніх оповіданнях письменника: мораль чи моралізаторство?
5. Поясніть назву оповідання «Посол від чорного царя».
6. Підготуйтеся до круглого столу на тему: «Чи врятує сучасників гуманізм?»

ЛІТЕРАТУРА

1. Єрмоленко О. Михайло Коцюбинський (1864-1913). Життя та творчість. Чернігів : Вид. Лозовий В. М., 2010. 104 с.
2. Коцюбинський М. Вибрані твори; [Авт. вступ. сл., упоряд.: Л. Балла; Пер.: Л. Балла та ін.]. Ужгород : Карпати, 2006. 334 с.
3. Кузнецов Ю., Орлик П. Слідами феї моргани : Вивчення творчості Михайла Коцюбинського в школі. Київ : Рад. шк., 1990. 208 с.
4. Кузнецов Ю. Поетика прози Михайла Коцюбинського. Київ : Наук. думка, 1989. 272 с.
5. Куцевол О. Вивчення життя і творчості Михайла Коцюбинського через рецепцію літературних і літературно-документальних джерел. Вінниця :ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 402 с.
6. Поліщук Я. І ката, і героя він любив...: Михайло Коцюбинський : літературний портрет. Київ : Академія, 2010. 304 с. (Життя і слово).
7. Регрут П. Новаторські ідеї Михайла Коцюбинського на шляху від класичного реалізму до імпресіонізму на початковому етапі творчості. Синопис : текст, контекст, медіа. 2017. № 1 (17).
8. Хоменко Б. Подільськими стежками Михайла Коцюбинського : До 140-річчя від дня народження. Вінниця : [б. в.], 2004. 143 с.
9. Циганюк В. Народознавчі мотиви в творчості М. Коцюбинського : поетичне слово Коцюбинському. Вінниця : Віноблдрукарня, 1997. 64 с.
10. Черненко О. Михайло Коцюбинський – імпресіоніст : Образ людини в творчості письменника. Мюнхен : Сучасність, 1977. 143 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ

МИХАЙЛО КОЦЮБИНСЬКИЙ – ДИТЯЧИЙ ПИСЬМЕННИК

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

1. Педагогічна діяльність. Методичний пошук, актуальні педагогічні новації у практиці Михайла Коцюбинського.

2. Твори для наймолодших читачів – вірші «Наша хатка», «Вечір», казка «Брати-місяці». Традиційність сюжетобудування.
3. Моральні імперативи в оповіданні «Харитя». Психологічні переживання дівчинки. Формування характеру особистості.
4. Показ драматичної картини з життя в оповіданні «Ялинка». Образ Василька.
5. Життя дітей міста в оповіданні «Маленький грішник». Трагедія Дмитрика.
6. Жанр наукового художньо-пізнавального нарису для дітей «Нюрнберзьке яйце». Образ Петра Гельє.
7. Вивчення дитячих творів Михайла Коцюбинського у закладі загальної середньої освіти (для спеціальності 014 Середня освіта).

Художні тексти:

«Наша хатка», «Вечір», «Брати-місяці», «Харитя», «Ялинка», «Маленький грішник», «Нюрнберзьке яйце».

Практичні завдання:

1. Які педагогічні погляди Михайла Коцюбинського актуальні у форматі нової української школи?
2. Порівняйте образи дітей в оповіданнях. Які чесноти об'єднують усіх героїв?
3. Поясніть, чи здатна сучасна дитина зрозуміти потреби й проблеми своїх однолітків, які жили більш, ніж сто років тому.
4. Яке місце у дитячих творах письменника посідає проблема сім'ї, праці, чуйності?
5. Якою мірою в оповіданнях простежується ставлення письменника до своїх героїв?
6. Чи властиві малій прозі письменника для дітей та про дітей принципи дитиноцентризму?

7. Аналізуючи зміст оповідань, поясніть, чи відбулися зміни у вихованні дітей протягом століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голубовська І. Значення прози Михайла Коцюбинського для становлення української дитячої літератури. Шляхи вдосконалення мовної компетентності сучасного педагога (Матеріали регіональної науково-методичної конференції, 27 березня 2008 р.). Житомир, 2008. С. 71–74.

2. Єрмоленко О. Михайло Коцюбинський (1864-1913). Життя та творчість. Чернівці : Вид. Лозовий В.М., 2010. 104 с.

3. Коцюбинський М. Твори в семи томах. Том 1. Повісті та оповідання (1884-1897). Київ : Наукова думка, 1973. 407 с.

4. Поліщук Я. І ката, і героя він любив...: Михайло Коцюбинський : літературний портрет. Київ : Академія, 2010. 304 с. (Життя і слово).

5. Соя Б. Вивчення творчості Михайла Коцюбинського в школі : посібник для вчителя. Тернопіль : Підручники і посібники, 2004. 80 с.

6. Спогади про Михайла Коцюбинського. Упоряд., післямова та приміт. М. Потупейка. 2-е вид. Київ : Дніпро, 1989. С. 31, 33, 34, 98.

7. Хоменко Б. Подільськими стежками Михайла Коцюбинського : До 140-річчя від дня народження. Вінниця : [б. в.], 2004. 143 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ

ВИМІРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕАНТИЧНОСТІ У ТВОРАХ МОЛДАВСЬКОГО ЦИКЛУ

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

1. Культурна екзотика з життя молдаван, «оповідання з народного життя» (М. Коцюбинський).

2. Трагедія господаря-виноградаря Нерона Земфіра в оповіданні «Для загального добра». Розвінчування ілюзій інтелігента-поступовця Тиховича. Автобіографічна психологічна характеристика в образі Тиховича.

3. Протистояння звичаїв і забобонів в оповіданні «Пе-коптьор». Історія Йона і Гашици. Звичаєва культура молдаван. Гумористично-іронічні сцени. Мовні партії героїв.

4. Внутрішня боротьба між соромом та самооскарженням Параскіци в оповіданні «Відьма».

5. Вивчення творів письменника на уроках літератури рідного краю (для спеціальності 014 Середня освіта).

Художні тексти:

«Для загального добра», «Пе-коптьор», «Відьма».

Практичні завдання:

1. Яку функцію виконують пейзажі в оповіданні «Для загального добра»?

2. Як Михайло Коцюбинський оновлює традиційну для літератури тему викриття відьми в одноіменному оповіданні?

3. Яке місце у творах «бессарабського циклу» займає гумор та сатира?

4. Як автор розкриває тему міжнаціонального діалогу?

5. Якими звичаями та традиціями з життя молдаван захоплюється автор?

6. Знайдіть спільні та відмінні риси у культурі українців і молдаван.

7. Чи вдалося письменникові у творах молдавського циклу створити кольористичні картини в оповіданнях? Які кольори переважають? Яку функцію вони виконують? Думку обґрунтуйте.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єрмоленко О. Михайло Коцюбинський (1864-1913). Життя та творчість. Чернівці : Вид. Лозовий В.М., 2010. 104 с.

2. Коцюбинський М. Твори в семи томах. Том 1. Повісті та оповідання (1884-1897). Київ : Наукова думка, 1973. 407 с.

3. Поліщук Я. І ката, і героя він любив...: Михайло Коцюбинський : літературний портрет. Київ : Академія, 2010. 304 с. (Життя і слово).
4. Попович К. Коцюбинський у контексті молдавського ареалу. *Слово і Час*. 1999. № 1. С. 36–40.
5. Привалова С. Особливості індивідуальної творчої манери письма Михайла Коцюбинського. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2014. № 7–8 С. 54–56.
6. Соя Б. Вивчення творчості Михайла Коцюбинського в школі : посібник для вчителя. Тернопіль : Підручники і посібники, 2004. 80 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ

ЕКЗОТИЧНІ ОПОВІДАННЯ КРИМСЬКОГО ЦИКЛУ

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

1. Традиції і новаторство в зображенні трагічної долі татар і турків.
2. Тема ламання національно-патріархальних традицій у татарському селі в нових суспільно-економічних умовах в оповіданні «В путях шайтана».
3. Трагічна історія Алі та Фатьми в акварелі «На камені». Контраст краси та почуттів. Імпресіоністичні техніки твору. Роль художньої деталі.
4. Елементи суміжних мистецтв (музика, живопис) в оповіданні «У грішний світ».
5. Тема визволення людини з-під гніту в оповіданні «Під мінаретами».
6. Вивчення малої прози письменника на уроках позакласного читання в закладі загальної середньої освіти (**для спеціальності 014 Середня освіта**).

Художні тексти:

«В путях шайтана», «На камені», «У грішний світ», «Під мінаретами».

Практичні завдання:

1. У чому полягає новаторство творів кримського циклу?
2. Чи варто аналізувати твори кримської екзотики в контексті імпресіоністичної техніки письма?
3. В який спосіб письменник знайомить читача з особливостями мусульманського світу?
4. Якою бачить автор роль жінки у сім'ї та суспільстві?
5. Чи висловлює письменник своє суб'єктивне ставлення до жіночої долі у культурі кримських татар?
6. Чи вдалося письменникові «намалювати» красу Криму та його красвиди?
7. Розробіть географічний маршрут на тему: «Мандрівки Михайла Коцюбинського Кримом», створіть карту з місцями перебування письменника на півострові.
8. Створіть рекламу на тему: «Чому я хочу побувати у Криму» (використовуючи фрагменти творів М. Коцюбинського кримського циклу).

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія української літератури. Кінець XIX – початок XX століття : У 2 кн. : Підручник / За ред. О. Д. Гнідан. Київ : Либідь, 2005. Кн. 1. 624 с.
2. Єрмоленко О. Михайло Коцюбинський (1864-1913). Життя та творчість. Чернівці : Вид. Лозовий В.М., 2010. 104 с.
3. Кузнецов Ю. Поетика прози Михайла Коцюбинського. Київ : Наук. думка, 1989. 272 с.
4. Куцевол О. Вивчення життя і творчості Михайла Коцюбинського через рецепцію літературних і літературно-документальних джерел. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 402 с.
5. Панченко В. Кримські хроніки Михайла Коцюбинського. Панченко В. Літературний ландшафт України XX століття. 50 «слайдів». Київ : Ярославів Вал, 2019. С. 77–85.
6. Поліщук Я. І ката, і героя він любив... : Михайло Коцюбинський : літературний портрет. Київ : Академія, 2010. 304 с. (Життя і слово).

7. Стаховський С. Деякі особливості взаємозв'язку методу і стилю в новелах М. М. Коцюбинського («В путях шайтана», «На камені»). *Проблеми методу, жанру, стилю в українській літературі*. Збірник наукових праць. Дніпропетровськ : ДДУ, 1979. Вип.4. С. 57–64.

8. Черненко О. Михайло Коцюбинський – імпресіоніст : Образ людини в творчості письменника. Мюнхен : Сучасність, 1977. 143 с.

9. Чередник А. Міжкультурний простір новел кримського циклу новел Михайла Коцюбинського. Закарпатські філологічні студії. С. 234–236. http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/23/part_2/45.pdf

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ

ВОЛЕЛЮБНІ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНЦІВ У ПОВІСТІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО ДОРОГОЮ ЦІНОЮ»

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

1. Елементи пригодницької повісті. Ознаки реалістичного та романтичного способу відтворення дійсності.
2. Сюжетно-композиційні особливості. Тема протесту проти кріпаччини. Історична основа твору.
3. Історія трагічного кохання Остапа та Соломії. Тип шукача правди у творі.
4. Проблема волі людини та можливостей її здобуття.
5. Вивчення пригодницьких творів на уроках української літератури в закладах загальної середньої освіти (для спеціальності 014 Середня освіта).

Художні тексти:

«Дорогою ціною».

Практичні завдання:

1. Поміркуйте, яке визначення твору найбільш слушне: повість, оповідання, психологічний, пригодницький твір? Думку обґрунтуйте.

2. Які екстремальні ситуації ви помітили в творі? Які твори класичної української літератури ще мають подібні динамічні ситуації? Назвіть твори та авторів.
3. Як герої вміють знаходити вихід з них?
4. Які випробування підготував письменник для героїв під час небезпечної дороги?
5. Про побут, дозвілля, культуру яких народів згадує письменник у творі?
6. Яке ідейне навантаження виконує образ Котигорошка?
7. Поміркуйте, чи вдалося письменникові передати особливості життя циган. Чи можна вважати, що у творі наявна «циганська екзотика»?
8. Чим можна пояснити «любов» Михайла Коцюбинського до різних екзотичних вимірів? Коли вона сформувалась?

ЛІТЕРАТУРА

1. Гордієнко О. Методичні рекомендації до взаємопов'язаного вивчення зарубіжної та української літератури у 8 класі : На прикладі трагедії Шекспіра «Ромео і Джульєтта» та повісті Коцюбинського «Дорогою ціною». *Зар. літ. в навч. закл.* 2002. № 8. С. 30–33.
2. Історія української літератури. Кінець XIX – початок XX століття : У 2 кн. : Підручник / За ред. О. Д. Гнідан. Київ : Либідь, 2005. Кн. 1. 624 с.
3. Єрмоленко О. Михайло Коцюбинський (1864-1913). Життя та творчість. Чернівці : Вид. Лозовий В.М., 2010. 104 с.
4. Ковальчук О. Візуальний досвід як основа філософії існування : на матеріалі оповідання Михайла Коцюбинського «Для загального добра». *Дивослово.* 2014. № 2. С. 44–47.
5. Кузнецов Ю. Поетика прози Михайла Коцюбинського. Київ : Наук. думка, 1989. 272 с.
6. Куцевол О. Вивчення життя і творчості Михайла Коцюбинського через рецепцію літературних і літературно-документальних джерел. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 402 с.

7. Ленська С. Вивчаємо повість М. Коцюбинського «Дорогою ціною». Українська література в загальноосвітній школі. 2007. № 9. С. 36–39.

8. Поліщук Я. І ката, і героя він любив...: Михайло Коцюбинський : літературний портрет. Київ : Академія, 2010. 304 с. (Життя і слово).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ

ПСИХОЛОГІЧНА НОВЕЛА МОДЕРНОГО ТИПУ У ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

ПЛАН

1. Психологічні студії людини в межових ситуаціях.
2. Розчарування героїв-інтелігентів народницькою ідеологією в новелі «Лялечка».
3. Погляди та життєва позиція Раїси Левицької. Роль ретроспективних деталей. Змістові пласти твору: життєвий побут та ілюзії.
4. Тема «щастя для всіх» в образку «Посединок» та способи її вирішення. Внутрішній світ трьох щасливих чи нещасних людей.
5. Вивчення психологічної прози на уроках української літератури в закладі загальної середньої освіти (для спеціальності 014 Середня освіта).

Художні тексти:

«Лялечка», «Посединок».

Практичне завдання:

1. Які психологічні ознаки властиві творам Михайла Коцюбинського початку XX століття?
2. Чи можна вважати, що назва «Лялечка» має подвійне навантаження?
3. Хто став іграшкою в руках священника?
4. За допомогою яких художніх засобів письменник виражає своє ставлення до отця Василя?
5. Поміркуйте, чи має новела «Лялечка» відкритий фінал.

6. Чи є в образку «Посидинок» майстерне вирішення конфліктів?
7. Чи варто пробачати кривдникам/зрадникам? (Антоніна, Іван Піддубний, Микола)?
8. Як розкрита тема жіночої маніпуляції в образку «Посидинок»?
9. Підготуйтеся до дебатів на тему: «Зрада у шлюбі: норма чи аморальність?»

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія української літератури. Кінець XIX – початок XX століття : У 2 кн. : Підручник / За ред. О. Д. Гнідан. Київ : Либідь, 2005. Кн. 1. 624 с.
2. Єрмоленко О. Михайло Коцюбинський (1864-1913). Життя та творчість. Чернігів : Вид. Лозовий В.М., 2010. 104 с.
3. Кирилюк С. Антропологічні параметри тіні в прозі Михайла Коцюбинського
<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jsui/bitstream/lib/3595/1/%D0%90%D0%9D%D0%A2%D0%A0%D0%9E%D0%9F%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%A7%D0%9D%D0%86%20%D0%9F%D0%90%D0%A0%D0%90%D0%9C%D0%95%D0%A2%D0%A0%D0%98%20%D0%A2%D0%86%D0%9D%D0%86%20%D0%92%20%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%97%D0%86.pdf>
4. Кузнецов Ю. Поетика прози Михайла Коцюбинського. Київ : Наук. думка, 1989. 272 с.
5. Куцевол О. Вивчення життя і творчості Михайла Коцюбинського через реценцію літературних і літературно-документальних джерел. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 402 с.
6. Поліщук Я. І ката, і героя він любив...: Михайло Коцюбинський : літературний портрет. Київ : Академія, 2010. 304 с. (Життя і слово).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ
КОМПАРАТИВНІ ГОРИЗОНТИ ТВОРЧОСТІ
МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

1. Жанр новели у творчості М. Коцюбинського. Еволюція художньої свідомості. Творчість письменника в загальноєвропейському контексті.
2. Композиційні особливості лірико-імпресіоністичної новели «Цвіт яблуні».
3. Тематична своєрідність новели.
4. Тема творчості в новелі «Самота» Осипа Маковея.
5. Естетизація вражень у новелі «На воді» Гі де Мопассана.
6. Вивчення імпресіоністичної прози на уроках української літератури в закладі загальної середньої освіти (для спеціальності 014 Середня освіта).

Художні тексти:

Михайло Коцюбинський «Цвіт яблуні».
Гі де Мопассан «На воді».
Осип Маковей «Самота».

Практичне завдання:

1. У чому полягає ефект дзеркала у творі?
2. Що символізує цвіт яблуні?
3. На якого читача розраховані психологічні новели М. Коцюбинського, Гі де Мопассана, Осипа Маковея?
4. Чому автор дає визначення своєму твору етюд?
5. Які модерністські техніки використав Михайло Коцюбинський у творі?
6. Охарактеризуйте роль світлотіні.
7. У чому полягає близькість до живопису?
8. Якби у вас була можливість написати музику до етюду «Цвіт яблуні», які інструменти ви б залучили, як змінювався ритм вашого твору?

ЛІТЕРАТУРА

1. Агєєва В. Імпресіоністична поетика Михайла Коцюбинського. *Слово і час*. 1994. № 9-10. С. 11–17.
2. Калениченко Н. Проза М. Коцюбинського і суміжні види мистецтва. *Слово і час*. 2004. № 6. С. 3–9.
3. Логвин Г. М. Коцюбинський і імпресіонізм. *Дивослово*. 1996. № 10. С. 17–20.
4. Науменко Н. Місце кольорового символу у творенні імпресіоністичної інтонації новел Михайла Коцюбинського. Михайло Коцюбинський і український модернізм. Збірник наукових праць. Вип. 4. Вінниця : Планер, 2015. С. 155–165.
5. Филипович П. «Цвіт яблуні» М. Коцюбинського. Филипович П. Літературно-критичні статті. Київ, 1991. С. 117–125.
6. Філатова О. Імпресіонізм в українській прозі початку ХХ століття. *Слово і час*. 1999. № 6. С. 66–69.
7. Федоренко Є. Пошуки Михайла Коцюбинського-стиліста. Українське слово : хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. : у 3 кн. Київ : Рось, 1994. Кн. 1. С. 83–99.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ

ТВОРЧИСТЬ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО 1905-1912 РОКІВ

ПЛАН

1. Тематика творів 1905-1912 років. Стилєове й тематичне новаторство «революційної» теми. Драматичні й трагічні акценти світосприйняття.
2. Індивідуально-психологічний аспект імпресіоністичного мислення в новелі «Сміх». Атмосфера страху в творі. Образ Валер'яна Чубинського. Персонажі другого плану.

3. Тривога єврейського населення в образку «Він іде», Жах очима Абрума та Естерки. Роль імпресіоністичних пейзажів.

4. Монолог засудженого до смертної кари терориста-революціонера в етюді «Невідомий».

5. Внутрішня боротьба в душі Кирила – героя оповідання «В дорозі». Ліризм та драматизм оповіді.

6. Соціально-історичний аспект імпресіоністичного мислення в новелі «Persona grata». Образ декласованого елемента суспільного дна – ката Лазаря.

7. Вивчення творчості письменника на уроках української літератури в закладах загальної середньої освіти (для спеціальності 014 Середня освіта).

Художні тексти:

Михайло Коцюбинський «Сміх», «Він іде», «Невідомий», «В дорозі», «Persona grata».

Практичні завдання:

1. Чи варто погодитися з думкою радянського літературознавства, що М. Коцюбинський радо вітав початок революційних подій?

2. Чи вдалося письменникові відчувати себе в ролі потенційної жертви?

3. Чому страх є кульмінацією в новелі «Сміх»?

4. Чи можна погодитись із думкою, що В. Чубинський зображений, як сатиричний персонаж?

5. У чернетках письменника є характеристика страху: «Що таке страх? Це така дика, атавістична, звіряча сила, яка не залежить од логіки, сили волі, розуму. Це те, що часом мимовільно охоплює так само вищу істоту, як найменшу комашку». В яких творах письменника страх є звірячою силою?

6. Поміркуйте, чи легко було вразливого до всього прекрасного естету М. Коцюбинському відтворити психологію ката?

7. Чи властивий творам цього періоду ефект несподіванки? Хто з героїв реагує на різні життєві ситуації з удаваним спокоєм?

ЛІТЕРАТУРА

1. В'язовський Г. Новела М. Коцюбинського «PERSONA GRATA» у контексті оволодіння письменником життєвим матеріалом. <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/18394/1/244-248.pdf>
2. Єфремов С. Михайло Коцюбинський. Єфремов С. О. Вибране. Статті. Наукові розвідки. Монографії / Упоряд., передм. та прим. Е. Соловей. Київ : Наукова думка, 2002. С. 214–310.
3. Гребенюк Т. Наративні засоби репрезентації психіки персонажа в оповіданні «Сміх» Михайла Коцюбинського. Михайло Коцюбинський і український модернізм. Збірник наукових праць. Вип. 4. Вінниця : Планер, 2015. С. 88–100.
4. Подріз К. Людина і натовп : прийоми психологічного зображення в новелах М. Коцюбинського «Сміх» та «Він іде!». <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/71685/55-Podriz.pdf?sequence=1>
5. Поліщук Я. І ката, і героя він любив...: Михайло Коцюбинський : літературний портрет. Київ : Академія, 2010. 304 с. (Життя і слово).
6. Сюдюков І. Ціна прозріння. Новела Михайла Коцюбинського «Сміх» як художнє пророцтво. <https://day.kyiv.ua/article/ukrayina-incognita/tsina-prozrinnya>

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ

СИМФОНІЗМ ІМПРЕСІОНІСТИЧНОЇ НОВЕЛІСТИКИ

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

1. Автобіографічна основа новели «Intermezzo». Проблеми душевної рівноваги, повноцінного життя, специфіки творчого процесу.
2. Концепція естетизму в новелі. Наскрізний образ сонця.

3. Психологічно переконливе розкриття внутрішнього стану людини. Зорові і звукові образи в новелі «Інтермеццо». Прийом синестезії. Природа як дійова особа.

4. Стани заглиблення у власну психіку в циклі «З глибини». Розв'язання філософських питань за допомогою природи.

5. Значення стильового новаторства М. Коцюбинського для української літератури.

6. Особливості вивчення новелістичних творів у закладі загальної середньої освіти (для спеціальності 014 Середня освіта).

Художні тексти:

Михайло Коцюбинський «Intermezzo», «З глибини».

Практичні завдання:

1. У чому полягає оригінальність жанрової природи новели?
2. Охарактеризуйте роль пейзажу, звукових образів, світлотіні.
3. Розкрийте образотворчі засоби: внутрішній монолог, прийом контрасту.
4. Законспекуйте статтю Л. Новиченка «Золотий засів».
5. У чому полягає терапевтична дія цього твору?
6. У чому полягає стереометричний ефект сприйняття новели?
7. Які психологічні стани змальовує письменник у циклі «З глибини»?
8. Намалюйте уявну кардіограму душі ліричного героя.
9. Яка музика найточніше передає відчуття ліричного героя новели?

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеева В. Імпресіоністична поетика Михайла Коцюбинського. *Слово і час*. 1994. № 9-10. С. 11–17.
2. Демчук О. Загадка дійових осіб у новелі «Інтермеццо». *Українська мова й література в школі*. 2000. № 2. С. 24–25.
3. Дем'яненко Л. Імпресіонізм у музиці і літературі (Михайло Коцюбинський і Клод Дебюссі). *Слово і час*. 2011. №1. С. 78–84.

4. Калениченко Н. Проза М. Коцюбинського і суміжні види мистецтв. *Слово і час*. 2004. № 6. С. 3–9.
5. Кузнецов Ю. Імпресіонізм як мрія про гармонію (на прикладі новели М. Коцюбинського «Інтермеццо». *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 1999. № 2.
6. Лесин В. Система образів твору : Новела М. Коцюбинського «Інтермеццо». *Дивослово*. 2000. № 8. С. 7–9.
7. Логвин Г. М. Коцюбинський і імпресіонізм. *Дивослово*. 1996. № 10. С. 17–20.
8. Москаленко О. «І благословен я був між золотим сонцем і зеленою землею...» : До проблеми вивчення імпресіоністичної новели М. Коцюбинського «Intermezzo». *Українська література в загальноосвітній школі*. 2008. № 7/8. С. 47–50.
9. Новикова Л. Імпресіонізм новели Михайла Коцюбинського «Інтермеццо». *Дивослово*. 2005. № 6. С. 19–20.
10. Новиченко Л. Золотий засів. Українські дожовтневі письменники. Київ : Радянська школа, 1985. С. 229–231.
11. Філатова О. Імпресіонізм в українській прозі початку ХХ століття. *Слово і час*. 1999. № 6. С. 66–69.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВІСТІ «FATA MORGANA»

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

1. Робота над повістю. Композиційний задум. Динамізм сюжету. Метафоричний характер назви твору.
2. Традиційна тема села в модерній стильовій інтерпретації.
3. Ілюзії родини Воликів: Маланки, Гафійки, Андрія.
4. Настрої українського села: швидкоплинність соціальних змін.
5. Актуальність порушених проблем. Настрої українського села.

6. Особливості вивчення повістей у закладі загальної середньої освіти (для спеціальності 014 Середня освіта).

Художні тексти:

Михайло Коцюбинський «Fata morgana».

Практичні завдання:

1. Чи варто погоджуватись із думкою, що в повісті письменник прославляв революцію?
2. Яку роль виконує підзаголовок повісті?
3. У літературознавстві ХХ століття йшлося, що ця повість є вершинним досягненням письменника. Чи можна погодитись із цією думкою сьогодні?
4. Чому твір називають епопсею революційної боротьби?
5. Чи є в повісті герої, яких письменник ідеалізує?
6. Що є символом розбитих надій для героїв повісті?
7. Чи вдалося авторові розкрити психологію мас/натовпу у повісті?
8. Чи вдалося майстрові малих епічних форм зреалізувати свій талант у творі, який у завершеному вигляді мав стати романом? Думку обґрунтуйте.

ЛІТЕРАТУРА

1. Меншій А. Гендерне прочитання повісті Михайла Коцюбинського «Фата моргана» <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/philology/2012/200-188-12.pdf>
2. Кузнецов Ю. Поетика прози Михайла Коцюбинського. Київ : Наук. думка, 1989. 272 с.
3. Куцевол О. Вивчення життя і творчості Михайла Коцюбинського через рецепцію літературних і літературно-документальних джерел. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 402 с.

4. Петрович А. Людина і земля у повісті Михайла Коцюбинського «Фата моргана» <https://ukrlib.in.ua/myhajlo-kotsyubynskij-lyudyna-i-zemlya-u-povisti-m-kotsyubynskogo-fata-morgana.html>
5. Поліщук Я. І ката, і героя він любив...: Михайло Коцюбинський : літературний портрет. Київ : Академія, 2010. 304 с. (Життя і слово).
6. Філатова О. Імпресіонізм в українській прозі початку ХХ століття. *Слово і час*. 1999. № 6. С. 66–69.
7. Федоренко Є. Пошуки Михайла Коцюбинського-стиліста. Українське слово : хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. : у 3 кн. Київ : Рось, 1994. Кн. 1. С. 83–99.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ

ЕТИЧНІ ВИМОГИ ДО ЛЮДИНИ В ОПОВІДАННІ

«ЩО ЗАПИСАНО В КНИГУ ЖИТТЯ»

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

1. Сюжетна канва твору.
2. Особливості інтерпретації теми материнства. Образ жінки-матері. Трагічна самотність жінки.
3. Проблеми соціального й екзистенційного плану у творі.
4. Тема синівської любові/зради та її художня реалізація.
5. Екранізація оповідання режисером Олександром Денисенком. Фільм «Що записано в книгу життя» (1988). Спільне і відмінне між художнім твором та кіно.
6. Вивчення прозових творів у старшій ланці (**для спеціальності 014 Середня освіта**).

Художні тексти:

Михайло Коцюбинський «Що записано в книгу життя».

Практичні завдання:

1. Поясніть значення виразу «книга життя».
2. Чому в кінці назви твору автор не поставив питання?
3. Чи можна виправдати вчинок сина?
4. Чи варто розглядати у творі тему деградації особистості? Що можна вважати суспільною чи індивідуальною деградацією?
5. Чому конфлікт «мати-син» можна вважати драматичним?
6. Яку роль обирає для себе оповідач?
7. Передивіться кінострічку «Що записано в книгу життя». Як на вашу думку, режисер і сценарист відчули характер проблематики твору? Чи варто цей фільм рекомендувати для перегляду старшокласникам у XXI сторіччі?
8. Підготуйтеся до дискусії: «Вчинок сина виправдовую/засуджую». Підберіть необхідні аргументи для обговорення, використовуючи цитатний матеріал та аргументи з власного життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузнецов Ю. Поетика прози Михайла Коцюбинського. Київ : Наук. думка, 1989. 272 с.
2. Куцевол О. Вивчення життя і творчості Михайла Коцюбинського через рецепцію літературних і літературно-документальних джерел. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 402 с.
3. Осьмак Н. Смерть як екзистенційне відчуження індивіда у творах «Сама-саміська» В. Стефаніка та «Що записано в книгу життя» Михайла Коцюбинського.
https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/28594/Osmak_242-246.pdf?sequence=1
4. Поліщук Я. І ката, і героя він любив...: Михайло Коцюбинський : літературний портрет. Київ : Академія, 2010. 304 с. (Життя і слово).
5. Турган О. Агон життя і смерті у творчості М. Коцюбинського. Слово і час. 2017. № 6. С. 28–36.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ
СИНКРЕТИЗМ СТИЛЬОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ ПОВІСТІ «ТІНІ
ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ» МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

1. Імпресіоністична трансформація фольклорно-етнографічного матеріалу. Історія написання.
2. Сюжетно-композиційна організація твору. Специфіка жанрової природи. Міфологічна основа повісті (зображення звичаїв, психології, побуту та світогляду гуцулів).
3. Особливості характеротворення. Філософське осмислення вічних істин у повісті. Таємничий духовний світ мешканців Карпат.
4. Романтичне забарвлення оповіді. Єдність буття природи і людини. Картини життя і праці гуцулів.
5. Кінематограф і література. Успіх Сергія Параджанова і творчої команди у реалізації літературного матеріалу.
6. Вивчення повісті «Тіні забутих предків» у закладі загальної середньої освіти (для спеціальності 014 Середня освіта).

Художні тексти:

Михайло Коцюбинський «Тіні забутих предків».

Практичні завдання:

1. Доведіть, що у повісті має місце ліричне та епічне начало. У чому воно виявляється?
2. Чому, на вашу думку, подорож до Карпат спричинила появу одного з найкращих творів про Гуцульщину?
3. Яке місце у повісті має проблема родової помсти?
4. Підготуйте доповідь про історію екранізації твору.
5. Чому студенти, які здобувають фах кіномитців у США вивчають фільм Сергія Параджанова? У чому феномен світового успіху кінострічки?

ЛІТЕРАТУРА

1. Бестюк І. Мотив танцю як ритуал переходу («Тіні забутих предків» М. Коцюбинського. Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство : збірник наукових праць. Вип. XV. / Ред. кол. Я. Поліщук та ін. Рівне : Перспектива, 2005. С. 28–37.
2. Білоцерківець Н. «Тіні забутих предків» : Любов і смерть у М. Коцюбинського. *Сучасність*. 1994. № 1.
3. Волицька І. Театральні елементи в традиційній обрядовості українців Карпат кінця ХІХ -початку ХХ ст. Київ, 1992. 139 с.
4. Горболіс Л. Художнє осмислення сакрального у творах Михайла Коцюбинського «Intermezzo», «Тіні забутих предків». *Українська література в загальноосвітній школі*. 2006. № 5. С. 9–11.
5. Гулакова С. Картини життя гуцулів у повісті «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського. *Все для вчителя*. 2007. квітень (№ 4). С. 57–59.
6. Дубровіна Л. «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського – твір про добро і зло, любов і ненависть. *Все для вчителя*. 2013. листопад (№ 11). С. 80.
7. Жила С. «Тіні забутих предків» : собор муз. *Дивослово*. 2000. № 12. С. 37–42.
8. Кіяновська М. Засоби міфологізації персонажів у повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків». *Молода нація*. 1996. № 5.
9. Коваль І. Фольклорна модель похорону у повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків». *Молода нація*. 1996. № 5.
10. Корогодський Р. «Тіні забутих предків» : повість, сценарії, фільм. *Слово і час*. 2004. № 9-10. С. 75–82.
11. Логвиненко Н. Фольклорні мотиви у повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків». *Українська література в загальноосвітній школі*. 2004. № 10. С. 24–29.
12. Піддубна Р. «Тіні забутих предків» Коцюбинського : міфопоетика та ліро-епос. *Слово і час*. 1992. № 11.

13. Присяжна Т. Прийоми імпресіоністичної поетики у повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків». *Мандрівець*. 2004. № 5. С. 64–66.

14. Серeda Н. Вічна таїна кохання. Осмислення філософських категорій життя і смерті на сторінках повісті «Тіні забутих предків». *Українська мова та література*. 2009. грудень (№ 47). С. 15–16.

15. Ярощук С., Кухарук Н. Імпресіонізм як явище мистецтва (розгляд особливостей стилю в малярстві, українській і європейських літературах). *Дивослово*. 2007. № 11.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ

ХАРАКТЕР ЛЮДСЬКИХ ПЕРЕЖИВАНЬ У МАЛІЙ ПРОЗІ

ОСТАННІХ РОКІВ

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

1. Любовна гра вчителя Віктора в контексті філософії екзистенціалізму (оповідання «Дебют»).

2. Вегетаріанські ідеали Михайла Коцюбинського в оповіданні «Лист».

3. Стрес як подарунок в новелі «Подарунок на іменини». Роль батьків у вихованні сина.

4. Сатиричні прийоми в оповіданні «Коні не винні». Психологічні стани героя. Персоніфікація художньої деталі.

5. Вивчення малої прози письменника на уроках позакласного читання в закладі загальної середньої освіти (**для спеціальності 014 Середня освіта**).

Художні тексти:

Михайло Коцюбинський «Дебют», «Лист», «Подарунок на іменини», «Коні не винні».

Практичні завдання:

1. Випишіть поняття «дебют» у тлумачному словнику. Чи можна вважати, що «Дебют» – назва іронічна?

2. Чи була гра вчителя Віктора виправданою?

3. Анеля для Віктора – кохана чи жертва інтриги (гри)?
4. Чи отримав Віктор перемогу у своїй грі?
5. Що нового демонструє письменник у традиції святкування Великодня?
6. Як почуття огиди впливає на читацькі смаки? («Лист»).
7. Доведіть, що зображуючи батьків Дорі Зайчика, письменник використовує саркастично-іронічну манеру письма.
8. У чому полягають особливості зображення сцен з родинного життя в оповіданні «Коні не винні»?
9. Який прийом використав письменник у назві твору «Коні не винні»?
10. Поміркуйте, які функції виконує сатира у творах цього періоду? У чому полягає майстерність її використання?

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузнецов Ю. Поетика прози Михайла Коцюбинського. Київ : Наук. думка, 1989. 272 с.
2. Куцевол О. Вивчення життя і творчості Михайла Коцюбинського через рецепцію літературних і літературно-документальних джерел. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 402 с.
3. Поліщук Я. І ката, і героя він любив...: Михайло Коцюбинський : літературний портрет. Київ : Академія, 2010. 304 с. (Життя і слово).
4. Руснак І. «Подарунок на іменини» Михайла Коцюбинського як інтертекстуальне тло оповідання «День народження» Уласа Самчука. Михайло Коцюбинський і український модернізм. Збірник наукових праць. Вип. 4. Вінниця : Планер, 2015. С. 203–211.
4. Яковенко Т. Художня рецепція оповідання «Дебют» Михайла Коцюбинського в аспекті стильових тенденцій екзистенціалізму http://kyivobl.man.gov.ua/zakhody/Naukovij_svitogljad/hudozhnja_retseptsija_opro_vidannja_Mihajla_Kotsjubinskogo_Debjut_v_aspekti__stilovih_tendentsij_ekzistentsializmu/

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ
ХУДОЖНЯ ЕСТЕТИКА ПРОЗИ
ОСТАННІХ РОКІВ
ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

1. Капрійські враження Михайла Коцюбинського.
2. Автобіографічні рефлексії оповідання «Сон». Образи Антона та Марти. Внутрішнє роздвоєння персонажа.
3. Репортажний стиль оповідання «Хвала життю».
4. Екзотична природа острова в оповіданні «На острові». Імпресіоністична композиція твору.
5. Особливості вивчення прози Михайла Коцюбинського останніх років на уроках позакласного читання в закладі загальної середньої освіти (**для спеціальності 014 Середня освіта**).

Художні тексти:

Михайло Коцюбинський «Сон», «Хвала життю», «На острові».

Практичні завдання:

1. У чому полягає особливий сенс перебування Михайла Коцюбинського на острові Капрі?
2. Якою мірою капрійський побут впливав на творчу майстерність новеліста?
3. Сімейна криза Михайла Коцюбинського вплинула на вибір тем для творів останнього періоду творчості?
4. Як враження від землетрусу вплинули на творчий пошук письменника?
5. Поясніть роль сновидінь у творах письменника.
6. Чи був острів втечею письменника від побуту та глухого життєвого кута?
7. Які грані творчих уподобань М. Коцюбинського розкриваються в оповіданні «На острові»?

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузнецов Ю. Поетика прози Михайла Коцюбинського. Київ : Наук. думка, 1989. 272 с.
2. Куцевол О. Вивчення життя і творчості Михайла Коцюбинського через рецепцію літературних і літературно-документальних джерел. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 402 с.
3. Поліщук Я. І ката, і героя він любив...: Михайло Коцюбинський : літературний портрет. Київ : Академія, 2010. 304 с. (Життя і слово).
4. Чередник Л. Особливості імпресіоністичної поетики новел М. Коцюбинського італійського циклу <http://reposit.nuppp.edu.ua/bitstream/PolNTU/1843/3/%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%9E%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96.pdf>

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ

БАРБАРА РЕДІНГ «БЕЗУМЦІ: З ІСТОРІЇ КОХАННЯ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО ТА ОЛЕКСАНДРИ АПЛАКСІНОЇ»

ПЛАН

1. Сучасна українська біографістика. Можливості жанру.
2. Форма діалогізованого монологу. Автобіографічний наратив роману.
3. Сюжетна канва твору. Художня своєрідність.
4. Почуття головної героїні в романі.
5. Епістолярний експеримент Барбари Редінг.
6. Вивчення епістолярної спадщини на уроках української літератури в закладі загальної середньої освіти (для спеціальності 014 Середня освіта).

Художні тексти:

Михайло Коцюбинський «Безумці: з історії кохання Михайла Коцюбинського та Олександри Аплаксіної».

Практичні завдання:

1. Поясніть назву роману. Яку ідейну функцію вона виконує?
2. Яка роль сновидінь у романі?
3. У чому полягає біль розлуки двох закоханих людей?
4. Чи має право письменник на зраду чи стосунки поза шлюбом?
5. Чи є відмінність між коханням літературним і реальними взаєминами?
6. Чи порушила авторка межу дозволеного естетизму?
7. Чи варто вивчати твори у закладі загальної середньої освіти, які руйнують традиційне уявлення про письменника, як людину?
7. Опрацюйте статтю «Біографізм» та «Біографіка» з Літературознавчої енциклопедії за редакцією Юрія Коваліва. Т. 1.
8. Підготуйтеся до мозкового штурму на тему: «Безумство чи щастя зраджувати у шлюбі».

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузнецов Ю. Поетика прози Михайла Коцюбинського. Київ : Наук. думка, 1989. 272 с.
2. Куцевол О. Вивчення життя і творчості Михайла Коцюбинського через реценцію літературних і літературно-документальних джерел. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 402 с.
3. Поліщук Я. І ката, і героя він любив...: Михайло Коцюбинський : літературний портрет. Київ : Академія, 2010. 304 с. (Життя і слово).
4. Хамедова О. Наратологічний аналіз роману Барбари Редінг «Безумці». https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/10917/1/OKhamedova_SINOPSIS_4_KUB_G.pdf

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ
ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕПІСТОЛЯРІЮ
МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

1. Епістолярій як важлива складова вивчення доробку письменника.

Лист як документ. Лист як творчість.

2. Листи до дружини Віри Устимівни.
3. Листи до Олександри Аплаксіної.
4. Листи до письменників:
  - Володимира Гнатюка;
  - Євгена Чикаленка;
  - Михайла Могилянського;
  - Олександра Кандиби;
  - Павла Тичини;
  - І. Нечуя-Левицького;
  - Івана Франка;
  - Ганни Барвінок;
  - Андрія Чайковського;
  - Б. Грінченка;
  - Гната Хоткевича;
  - В. Стефаника;
  - Б. Лепкого;
  - Осипа Маковея;
  - Панаса Мирного;
  - Наталі Кобринської;
  - Миколи Вороного;
  - О. Кобилянської;
  - М. Старицького.

ПЕРЕЛІК ОРІЄНТОВНИХ ЗАПИТАНЬ ДЛЯ АНАЛІЗУ ЛИСТІВ:

- звертання та прощання;
- стиль спілкування;

- порушені теми;
- матеріали творчості;
- побутові труднощі, виклики;
- враження від книги, подорожі, спілкування, природи і т.д.;
- що дав/не дав адресат Михайлові Коцюбинському у плані творчості.

5. Особливості вивчення епістолярію Михайла Коцюбинського на уроках української літератури в закладі загальної середньої освіти (**для спеціальності 014 Середня освіта**).

Художні тексти:

Михайло Коцюбинський. Листи.

Практичні завдання:

1. Яке значення має вивчення епістолярію?
2. Як розкривається талант письменника крізь призму листів?
3. Які теми найчастіше порушує М. Коцюбинський у листах до митців?
4. Чим різняться листи до дружини та музи?
5. Чи варто називати епістолярій М. Коцюбинського своєрідним літописом життя та творчості?
6. Як змінюється темарій листів до одного й того ж адресата з роками?

ЛІТЕРАТУРА

1. Григоренко І. Особливості епістолярної критики в листуванні Панаса Мирного з Михайлом Коцюбинським. [https : // enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/28652/Hryhorenko_100-103.pdf?sequence=1](https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/28652/Hryhorenko_100-103.pdf?sequence=1)
2. Ільків А. Поетика інтимного епістолярію М. Коцюбинського. [http : // irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&I](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&I)

MAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvmduf_2014_4.13_20.pdf

3. Коцюбинська М. «Листами до Михайла Коцюбинського», «Мати свою Беатріче...» Листи Михайла Коцюбинського до Олександри Аплаксіної. Коцюбинська М. Листи і люди. Роздуми про епістолярну творчість. Київ : Дух і Літера, 2009. С. 381–462.

4. Мартиненко Я. Епістолярій М. Коцюбинського : листування з дружиною. https://iul-nasu.org.ua/pdf/kulturaslova/81/7_ks_81.pdf

5. Подзігун В. Творчі стосунки Михайла Коцюбинського та Ганни Барвінок крізь призму їх листів. *Наукові записки*. Серія : Філологія. До 140-річчя від дня народження Михайла Коцюбинського. 2005. Вип. 7. Вінниця : Видавництво Вінницького державного педагогічного університету. С. 48–51.

6. Ткаченко В. Михайло Коцюбинський і Ганна Барвінок крізь призму епістолярного діалогу. Літературознавчі студії. Збірник наукових статей. Пам'яті Михайла Коцюбинського. Вип. 17. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2023. С. 30–38.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПІДГОТОВКИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Однією з форм самостійної роботи є підготовка до практичних занять, завдання яких полягає в тому, щоб закріпити і поглибити знання, навчити критично працювати з літературою, виробити вміння аналізувати історичні процеси і події, розвивати здатність до самостійних суджень, висловлювати і відстоювати власні світоглядні переконання, готувати реферати чи доповіді на запропоновану тему, повідомлення з окремих питань, виступати з ними перед студентською аудиторією на заняттях. Здобувачі освіти в процесі роботи повинні перевіряти свої знання, з'ясувати, чи правильно вони розуміють матеріал, який вивчають. Значні можливості для самостійного усвідомлення теми, аналізу проблемних ситуацій, формування особистого ставлення до обговорюваного питання дають диспути під час проведення практичних занять.

Контроль теоретичних знань здобувачів освіти забезпечується шляхом обговорення попередньо визначених питань. Практичні заняття сприяють рішенню складних пізнавальних завдань, розглядають результати виконаних письмових робіт, пов'язаних зі змістом теми, що вивчається. Підготовка до практичних занять відбувається у наступному порядку:

1. Ознайомлення з темою, планом заняття, рекомендованою літературою, прочитати вказані твори, що винесені на обговорення.

2. Опрацювати й осмислити навчальний матеріал, підібрати додаткову літературу.

3. Скласти план виступу або тези з кожного питання заняття, що важливо для систематизації і засвоєння знань, чіткого та послідовного виступу. Рекомендується вести словник специфічних літературознавчих термінів.

4. Систематично здійснювати самоконтроль повноти засвоєння матеріалу, даючи відповідь на запитання, які вміщені в підручниках в кінці кожного розділу, в методичних посібниках та рекомендаціях, а також виконуючи практичні завдання, рекомендовані до засвоєння при вивченні певних тем. Самоконтроль здійснюється у бесідах з певних питань з іншими здобувачами

освіти. Якщо виявляються прогалини в знаннях та компетенціях, слід ще раз звернутися до навчальної літератури, незрозумілі питання з'ясувати з викладачем. Виступ на занятті повинен бути розгорнутий, переконливий, доказовий і аргументований, у ньому має бути розкрита суть самого питання, його значимість, що супроводжується аргументованими висновками, порівняннями, узагальненнями, співставленням. Здобувачі ступеня вищої освіти бакалавра повинні бути готові доповнити виступи одногрупників, прорецензувати їх, висловити свою точку зору і обґрунтувати її, знайти в аналізованому творі цитати, які підтверджують світоглядне переконання. По ходу заняття необхідно робити короткі записи щодо уточнення, доповнення запитань. Практичне заняття передбачає участь кожного здобувача освіти в його підготовці і проведенні з оцінкою за всіма темами, що вивчаються протягом навчального семестру.

СХЕМА АНАЛІЗУ ЕПІЧНОГО ТВОРУ:

- автор, його місце в історії літератури;
- історія написання твору;
- суспільні, автобіографічні та біографічні відомості, пов'язані з життєвою основою твору;
- соціальні умови, в яких він був написаний;
- жанрові особливості;
- назва твору, епіграф, посвята (якщо є);
- основна тема, проблематика;
- тип конфлікту (соціальний, побутовий, психологічний, міжнаціональний);
- композиція твору, елементи сюжету (експозиція, зав'язка, розвиток подій, кульмінація, спад подій, розв'язка);
- позасюжетні елементи: авторські відступи, вставні епізоди, художні описи, пролог, епілог – для епічних творів;
- характеристика художніх образів;

- правда та художній вимисел у творі;
- мовні засоби: мова автора і мова персонажів, загальна характеристика лексики, простих і складних тропів, стилістичних та фонетичних мовних засобів;
- ідейне спрямування твору;
- його роль, актуальність для періоду його написання і для наших сучасників;
- відгуки літературної критики;
- екранізація, інсценізація твору, чим авторський задум відрізняється від режисерського втілення;
- ваші власні думки з приводу прочитаного твору.

СХЕМА АНАЛІЗУ ХУДОЖНІХ ОБРАЗІВ:

- загальна характеристика образної системи твору;
- розташування образів-персонажів (головні, другорядні, епізодичні), групування їх навколо конфлікту;
- становище персонажа, його оточення, соціальні умови, «анкетна» характеристика, життєві принципи, риси характеру; їх психологічна складність, духовний світ, моральна краса чи потворність, їх співвідношення;
- характер поданий сформованим чи у розвитку;
- прототип (якщо є);
- засоби характеротворення: портрет, авторська і самохарактеристика, мовна індивідуалізація та ін.;
- місце і роль персонажа в сюжеті твору, його зв'язки з іншими дійовими особами;
- авторське ставлення до нього;
- актуальність проблем, порушених письменником через головний чи другорядний образи;
- з якими відомими вам персонажами інших творів він перегукується, що в них спільного й відмінного;

- ваше особисте сприйняття конкретного художнього образу.

ТЕСТИ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. В якому населеному пункті народився М. Коцюбинський?
  - а) Станіславчику;
  - б) Зарванцях;
  - в) Вінниці;
  - г) Бару.

2. Яка хвороба М. Коцюбинського змінила його мовні уподобання?
  - а) грип;
  - б) коронавірус;
  - в) кір;
  - г) запалення легень.

3. Львівський журнал «Дзвінок» опублікував вірш М. Коцюбинського:
  - а) «Наша хатка»;
  - б) «Новорічне побажання»;
  - в) «Як раннім морозом»;
  - г) «Як променем щастя».

4. Хто з критиків радив М. Коцюбинському не калічити святу нашу мову?
  - а) О. Дорошкевич;
  - б) М. Грушевський;
  - в) Ц. Нейман;
  - г) С. Єфремов.

5. В якому роді літератури дебютував письменник?
  - а) епос;
  - б) ліро-епос;

- в) драма;
- г) лірика.

6. Назвіть особливість композиції оповідання «Андрій Соловійко...»:

- а) написане російською та українською мовою;
- б) кожен із розділів починається цитатою з творів Т. Шевченка;
- в) починається з розв'язки;
- г) кожен із розділів має детективну складову.

7. В якому оповіданні письменника головного героя звали Муся?

- а) «Ялинка»;
- б) «Маленький грішник»;
- в) «Дядько та тітка»;
- г) «На віру».

8. В якому ранньому творі Михайла Коцюбинського змальовано бабу, котра попросилася у хату погрітись, а потім відмовилась виходити?

- а) «21 грудня, на Введеніє»;
- б) «Ціпов'яз»;
- в) «Дядько та тітка»;
- г) «Харитя».

9. Досвід подорожей до Зарванців описано в оповіданні:

- а) «Харитя»;
- б) «Маленький грішник»;
- в) «Дядько та тітка»;
- г) «Андрій Соловійко».

10. Досвід самостійного господарювання дитини описано в оповіданні:

- а) «Харитя»;
- б) «Маленький грішник»;

- в) «Ялинка»;
- г) «Андрій Соловійко».

11. Досвід небезпечної зимової подорожі описано в оповіданні:

- а) «Дядько та тітка»;
- б) «Маленький грішник»;
- в) «Ялинка»;
- г) «Андрій Соловійко».

12. М. Коцюбинський екстерном склав іспит на звання:

- а) лікаря;
- б) зварювальника;
- в) монтажника;
- г) вчителя.

13. Перебуваючи у Лопатинцях, М. Коцюбинський:

- а) ловив рибу;
- б) працював репетитором;
- в) мав ділові зустрічі;
- г) збирав подільський фольклор.

14. Оповідання «Посол від чорного царя» присвячене:

- а) мистецтву фотографії;
- б) австроугорському монарху;
- в) любовним пристрастям;
- г) природі рідного краю.

15. Оповідання «На віру» присвячене аналізу проблеми:

- а) нетрадиційних шлюбів;
- б) ранніх шлюбів;
- в) пізніх шлюбів;

г) цивільних шлюбів.

16. В якому ранньому творі письменника яскраво виражено соціальні протистояння між братами, що призвели до судової справи?

- а) «Помстився»;
- б) «Хо»;
- в) «Ціпов'яз»;
- г) «На віру».

17. Що уособлює дід Хо з одноіменного твору письменника?

- а) страх;
- б) біль;
- в) зневіру;
- г) радість.

18. Хто з героїв переконав віддати п'ятизлотника в допомогу бідним людям?

- а) жид;
- б) дядько;
- в) піп;
- г) донька.

19. Яку посаду певний час у Вінниці обіймав письменник?

- а) секретар судового засідання;
- б) депутат міської думи;
- в) редактор місцевого часопису;
- г) головний режисер театру.

20. Мотив помсти став визначальним між героями твору Михайла Коцюбинського Марією, Свиридом та Лукою:

- а) «Хо»;

- б) «Посол від чорного царя»;
- в) «На крилах пісні»;
- г) «Помстився».

21. Яка пісня звучить в оповіданні «На крилах пісні»?

- а) чумацька;
- б) козацька;
- в) заробітчанська;
- г) весільна.

22. Хто в родині мав найбільший вплив на формування світогляду майбутнього письменника?

- а) нянька Хима;
- б) лірник Купріян;
- в) батько;
- г) мати.

23. У що вірив Хо з одноіменного твору?

- а) що сміливість візьме верх;
- б) що страх візьме верх;
- в) що молодь стане рушійною силою;
- г) що він залишиться володарем усесвіту.

24. Як лагідно називали Коцюбинського в родині від дитинства до зрілих років?

- а) Мишко;
- б) Муся;
- в) Лапуся;
- г) Кицюня.

25. У стосунках Гната-Олександри-Насті з оповідання «На віру» розповідь закінчується:

- а) постійними ревнощами;
- б) постійними конфліктами;
- в) розлученням;
- г) убивством.

26. Де не навчався Михайло Коцюбинський?

- а) у Бару;
- б) у Шаргороді;
- в) у Києві;
- г) у Вінниці.

27. У поезії «Наша хатка» звучить мотив:

- а) руйнації;
- б) толерантності;
- в) констатації;
- г) гостинності.

28. Які ліки знайшла Харитя, коли порізала пальчика в полі?

- а) йод і бинт;
- б) хлоргікседин;
- в) змастила землею;
- г) перев'язала ганчіркою.

29. У будинку якого відомого магната працював М. Коцюбинський домашнім учителем у Вінниці?

- а) Грохольського;
- б) Вишневецького;
- в) Потоцького;
- г) Ружанського.

30. Яку страву приготувала для хворої мами Харитя?

- а) чай із малини;
- б) борщ;
- в) щі;
- г) куліш.

31. Головна ідея оповідання «Харитя»:

- а) турботи і любові;
- б) швидкоплинності життя;
- в) раннього дорослішання;
- г) самостійного змушніння.

32. В оповіданні «Ялинка» події відбуваються:

- а) навесні;
- б) взимку;
- в) влітку;
- г) восени.

33. Що повіз Василько на возі напередодні Різдва?

- а) солодоці панським дітям;
- б) вечерю хрещеному;
- в) ялинку панам;
- г) дрова панам.

34. Кого зустрів Василько («Ялинка») в лісі?

- а) хрещеного батька;
- б) друзів-однолітків;
- в) літнього чоловіка;
- г) вовків.

35. Чому Василько («Ялинка») не довів вчасно замовлений товар?

- а) зламався віз;
- б) передумав;
- в) забалакався з друзями;
- г) пожалів віддати ялинку.

36. Які ідеї реалізовує Михайло Коцюбинський у дитячих творах найчастіше?

- а) оптимізму;
- б) гуманізму;
- в) шанобливого ставлення;
- г) культурного впливу.

37. Хто мав найбільший вплив на Дмитрика («Маленький грішник»):

- а) матуся;
- б) вуличні діти;
- в) корчмар;
- г) Гаврилко.

38. Де відбуваються головні події в оповіданні «Маленький грішник»?

- а) у Бару;
- б) в Лопатинцях;
- в) у Вінниці;
- г) у Зарванцях.

39. Ким був Гаврилко для дітей передмістя («Маленький грішник»):

- а) авторитетом;
- б) другом;
- в) однолітком;
- г) злочинцем.

40. Чим приваблює Гаврилко дітей вулиці?

- а) харизмою;
- б) досвідом;
- в) добротою;
- г) уміннями.

41. Якої події не було в житті Дмитрика («Маленький грішник»)?

- а) смерті матері;
- б) травми ноги;
- в) бійки з хлопцями;
- г) життя в теплі та достатку.

42. Оповідання «Нюрнберзьке яйце» присвячене:

- а) історії одного роду;
- б) винаходу годинника;
- в) драматичним подіям у Лапландії;
- г) вбивству сопілкаря.

43. Мотив творчої праці – провідний у творі Михайла Коцюбинського:

- а) «Хо»;
- б) «На віру»;
- в) «Нюрнберзьке яйце»;
- г) «21 грудня на Введеніє».

44. В оповіданні «Лялечка» йдеться про:

- а) іграшку;
- б) професійну повію;
- в) дитину;
- г) упокорену вчительку.

45. У стані абсолютної залежності Раїса («Лялечка») молилась:

- а) Отцю Василю;
- б) Миколі Чудотворцю;
- в) Пантелеймону Целителю;
- г) Богородиці.

46. Яка подія стала переломною в стосунках Раїси та отця Василя?

- а) обід у домі священника;
- б) приїзд доньки священника;
- в) нічна гроза;
- г) початок навчального року.

47. Чого домогалась Антоніна («Поєдинок») від учителя своєї доньки?

- а) спільних прогулянок;
- б) любовних утіх;
- в) якісної освіти;
- г) гри на гітарі.

48. Якою є розв'язка оповідання «Поєдинок»?

- а) Микола убив Івана;
- б) Микола вигнав Антоніну;
- в) Микола нічого не пам'ятав;
- г) Микола перепросив Івана.

49. Чим допікала Антоніна у стосунках з молодим учителем («Поєдинок»)?

- а) надмірною турботою;
- б) довгими листами;
- в) пристрасними поцілунками;
- г) гіперопікою.

50. Тема новели «Цвіт яблуні»:

- а) краса смерті;

- б) краса дружини;
- в) весна і смерть;
- г) радість батька.

51. Який твір випадає з логічного ряду?

- а) «Харитя»;
- б) «Цвіт яблуні»;
- в) «Маленький грішник»;
- г) «Ялинка».

52. У чому полягає особливість новели «Цвіт яблуні»?

- а) коротка історія одного життя;
- б) два оповідача;
- в) автор назвав твір аквареллю;
- г) йдеться про зимову красу природи.

53. Роздвосння в новелі «Цвіт яблуні» передається очима:

- а) матері й лікаря;
- б) лікаря й наймички;
- в) батька і матері;
- г) батька і митця.

54. Яку модерну техніку використав М. Коцюбинський у новелі «Цвіт яблуні»?

- а) символістську;
- б) реалістичну;
- в) імпресіоністичну;
- г) неоромантичну.

55. Психологію ката М. Коцюбинський відтворив у творі:

- а) «Persona grata»;

- б) «Сміх»;
- в) «Страх»;
- г) «Невідомий».

56. Головне почуття, яке керує героями новели «Сміх» – це:

- а) сором;
- б) радість;
- в) страх;
- г) розпач.

57. Погром єврейського населення М. Коцюбинський передав у творі:

- а) «Сміх»;
- б) «Він іде»;
- в) «Невідомий»;
- г) «Persona grata».

58. Сліпа незряча Естерка пророкує ріки крові у творі:

- а) «Він іде»;
- б) «Сміх»;
- в) «Невідомий»;
- г) «Persona grata».

59. Коли це й герой закривав очі, бачив, як відривались голови у людей, котрих він вішав. Хто він?

- а) Абрум;
- б) Валер'ян Чубинський;
- в) отець Василь;
- г) Лазар.

60. Валер'ян Чубинський був упевнений, що натовп не зачепить його, бо він був:

- а) зачинений вдома;
- б) послухав свою дружину;
- в) підтримував громаду, як адвокат;
- г) втік вчасно разом з усіма.

61. Твір, присвячений відновленню душевної рівноваги людини:

- а) «Харитя»;
- б) «Коні не винні»;
- в) «Сміх»;
- г) «Intermezzo».

62. В якому прозовому творі М. Коцюбинського є дійові особи?

- а) «Лялечка»;
- б) «Коні не винні»;
- в) «Сміх»;
- г) «Intermezzo».

63. Перерва між частинами музичного твору – це:

- а) інтермецо;
- б) анотація;
- в) алюзія;
- г) підтекст.

64. Який із творів Михайло Коцюбинський присвятив полям?

- а) «Intermezzo»;
- б) «Лялечка»;
- в) «Тіні забутих предків»;
- г) «Сон».

65. В якому прозовому творі оповідь ведеться від імені ліричного героя?

- а) «Ялинка»;

- б) «Intermezzo»;
- в) «Пе-коптьор»;
- г) «Коні не винні».

66. У творах Михайла Коцюбинського немає екзотики:

- а) кримської;
- б) молдовської;
- в) карпатської;
- г) чернігівської.

67. В якому із творів письменник використав підзаголовок «З сільських настроїв»?

- а) «Intermezzo»;
- б) «Лялечка»;
- в) «Fata morgana»;
- г) «Сон».

68. В якому творі М. Коцюбинський надає традиційній темі села модерної стильової інтерпретації?

- а) «Тіні забутих предків»;
- б) «Fata morgana»;
- в) «Лялечка»;
- г) «На віру».

69. Який із творів М. Коцюбинський мріяв дописати в жанрі роману?

- а) «Тіні забутих предків»;
- б) «Пе-коптьор»;
- в) «Fata morgana»;
- г) «Що записано в книгу життя».

70. Курка була близькою єдиною істотою для героя твору:

- а) «Дорогою ціною»;
- б) «На віру»;
- в) «Тіні забутих предків»;
- г) «Що записано в книгу життя».

71. Романтичний мотив дороги та втечі М. Коцюбинський використав у творі:

- а) «Дорогою ціною»;
- б) «На віру»;
- в) «Тіні забутих предків»;
- г) «Що записано в книгу життя».

72. В якому творі тема родинного життя набуває драматичного загострення через непотрібність і зайвий рот?

- а) «Дорогою ціною»;
- б) «Що записано в книгу життя»;
- в) «Тіні забутих предків»;
- г) «На віру».

73. Мотив утечі від старого нелюба звучить у творі М. Коцюбинського:

- а) «Що записано в книгу життя»;
- б) «Тіні забутих предків»;
- в) «На віру»;
- г) «На камені».

74. Потап вивіз рідну матір у гай зимової пори, щоб:

- а) помилуватись природою;
- б) відпочити від роботи;
- в) відвіз помирати;
- г) зустрітись із родиною.

75. Тема родової помсти звучить у творі:

- а) «Що записано в книгу життя»;
- б) «Коні не винні»;
- в) «На острові»;
- г) «Тіні забутих предків».

76. В якому творі відтворено традиційну обрядовість гуцулів?

- а) «Пе-коптьор»;
- б) «Під мінаретами»;
- в) «Тіні забутих предків»;
- г) «На віру».

77. Діти двох ворогуючих родин покохали один одного у творі:

- а) «Тіні забутих предків»;
- б) «Що записано в книгу життя»;
- в) «Посединок»;
- г) «Пе коптьор».

78. Побувавши у Криворівні, М. Коцюбинський напише такий відомий твір:

- а) «Під мінаретами»;
- б) «Тіні забутих предків»;
- в) «Пе-коптьор»;
- г) «Дорогою ціною».

79. Ворожбити, нявки, щезники – герої твору:

- а) «Харитя»;
- б) «Маленький грішник»;
- в) «Посединок»;
- г) «Тіні забутих предків».

80. В якому творі описано похорон, де співають, сміються, танцюють?

- а) «Подарунок на іменини»;
- б) «Тіні забутих предків»;
- в) «Дорогою ціною»;
- г) «На острові».

81. Вчитель Віктор (оповідання «Дебют») завойовує:

- а) прихильність учня;
- б) прихильність родини;
- в) прихильність Анелі;
- г) прихильність Господа.

82. В оповіданні «Лист» описано:

- а) приготування до Великодня;
- б) страждання закоханого юнака;
- в) відпочинок у лісі;
- г) зраду дружини.

83. Про який куточок України йде мова у повісті «Тіні забутих предків»?

- а) Поділля;
- б) Буковину;
- в) Полісся;
- г) Гуцульщину.

84. В якому творі Михайла Коцюбинського йдеться про митця, що відчув емоційне виснаження?

- а) «Тіні забутих предків»;
- б) «Лист»;
- в) «Intermezzo»;
- г) «На острові».

85. Що стало на заваді коханню Марічки та Івана?

- а) надприродні сили;
- б) кріпосне право;
- в) родова ворожнеча;
- г) підступність сусідів.

86. Назвіть найсуттєвіші ознаки новели нового типу у творчості Михайла

Коцюбинського:

- а) психологічний і науковий реалізм;
- б) ліризм і психологізм;
- в) драматизм та експресивність;
- г) ліризм та експресивність.

87. Які пісні були в репертуарі Марічки («Тіні забутих предків»)?

- а) коломийки;
- б) колядки;
- в) співомовки;
- г) співаночки.

88. Ліричний герой новели «Intermezzo» не може бути:

- а) багатим;
- б) самотнім;
- в) байдужим;
- г) толерантним до зла.

89. Жанр твору «Цвіт яблуні» автор визначив як:

- а) етюд;
- б) нарис;
- в) есе;
- г) акварель.

90. Такі ознаки: напружений сюжет, несподівана розв'язка, стислість вираження внутрішніх почуттів людини, загострений конфлікт, характерний для жанру:

- а) балади;
- б) оповідання;
- в) драми;
- г) новели.

91. Назвіть твір Михайла Коцюбинського, екранізація якого принесла світове визнання режисерові С. Параджанову та акторові І. Миколайчукові:

- а) «Під мінаретами»;
- б) «Що записано в книгу життя»;
- в) «Тіні забутих предків»;
- г) «На віру».

92. Що символізує цвіт яблуні в одноіменному творі М. Коцюбинського?

- а) радість від приходу весни;
- б) зрушення в суспільстві, що принесуть зміни;
- в) життя дитини, що мов яблуневий цвіт, одцвіло;
- г) початок нового кохання, що незабаром розпочнеться.

93. За формою викладу матеріалу новела «Intermezzo» – це:

- а) пейзажна новела;
- б) потоку свідомості;
- в) музична новела;
- г) новела настрою.

94. Якого періоду творчості не виокремлюють літературознавці у творчості М. Коцюбинського?

- а) вінницького;
- б) чернігівського;

- в) гуцульського;
- г) капрійського.

95. В якому творі змодельовано кризу сімейного життя Михайла Коцюбинського в проєкції головного героя?

- а) «Сон»;
- б) «Під мінаретами»;
- в) «На острові»;
- г) «На камені».

96. Який твір випадає з логічного ряду?

- а) «Дорогою ціною»;
- б) «На острові»;
- в) «Хвала життю»;
- г) «Сон».

97. «Лист» – твір Михайла Коцюбинського, в якому герой детально описує підготовку до святкування:

- а) Нового року;
- б) Водохреща;
- в) Різдва;
- г) Великодня.

98. В якому творі Михайла Коцюбинського описано трагедію людей, що стали в'язнями релігійного фанатизму?

- а) «Маленький грішник»;
- б) «У грішний світ»;
- в) «Він іде»;
- г) «Подарунок на іменини».

99. В якому творі спостерігаємо роздвоєння в душі батька і митця?

- а) «Маленький грішник»;
- б) «Що записано в книгу життя»;
- в) «Цвіт яблуні»;
- г) «Сон».

100. Як дослідники називають ранній період творчості письменника?

- а) літопис реалізму;
- б) літопис добра;
- в) літопис світла;
- г) літопис сонця.

101. Який із творів Михайло Коцюбинський присвятив своїй матері?

- а) «Харитя»;
- б) «Лист»;
- в) «21 грудня, на Введеніє»;
- г) «Помстився».

102. В якому творі письменник показав заздрість одного брата до іншого, що закінчилась судовим позовом?

- а) «Помстився»;
- б) «Ціпов'яз»;
- в) «На крилах пісні»;
- г) «На віру».

103. Мотив пісні визначальний в оповіданні:

- а) «Дорогою ціною»;
- б) «На віру»;
- в) «На крилах пісні»;
- г) «Посол від чорного царя».

104. Хима все своє життя захищала і берегла весільний дарунок, що дістався від бабусі:

- а) хустку;
- б) плахту;
- в) горнятко;
- г) п'ятизлотник.

105. Любовна історія двох чоловіків по відношенню до однієї дівчини розкрита у творі:

- а) «На віру»;
- б) «Дорогою ціною»;
- в) «Цвіт яблуні»;
- г) «Помстився».

106. Найточнішу характеристику творчості Михайла Коцюбинського передано в рядку:

- а) автор драматичної трилогії на історичну тему;
- б) автор лірико-імпресіоністичної, психологічної, настроєвої новели;
- в) автор найуспішнішого соціалістичного роману;
- г) автор етнографічних замальовок з різних регіонів України.

107. Абазівка – це:

- а) вулиця, на якій жив письменник у Чернігові;
- б) хутір, де народився письменник;
- в) прізвисько батька;
- г) прізвище майбутньої дружини письменника.

108. Михайло Коцюбинський написав статтю про вишивальниць, чії роботи продавали в Англії, Данії, Німеччині. Ці орнаменти називають:

- а) буковинськими;
- б) поліськими;

- в) клембівськими;
- г) карпатськими.

109. Чому Михайло Коцюбинський хотів вступити до монастиря Кузьми-Дем'яна?

- а) мріяв стати священником;
- б) цікавився життям духовенства;
- в) у такий спосіб боровся з нудьгою;
- г) цікавився життям ченців як белетрист.

110. Робота Михайла Коцюбинського у філоксерній комісії присвячена:

- а) вивченню вишивки Криворівні;
- б) вивченню подільських діалектів;
- в) дослідженню хвороб виноградників;
- г) дослідженню тематичної своєрідності літератури.

111. Хто першим помітив талант Коцюбинського і пророкував йому велике майбутнє у літературі?

- а) учитель духовного училища у Шаргороді;
- б) Іван Франко;
- в) Леся Українка;
- г) мати й батько.

112. В якому творі йдеться про життя, побут та звичаї молдаван?

- а) «Дорогою ціною»;
- б) «Тіні забутих предків»;
- в) «Пе коптьор»;
- г) «На віру».

113. Традиційна культура кримських татар описана у творі:

- а) «Під мінаретами»;

- б) «Цвіт яблуні»;
 в) «Дорогою ціною»;
 г) «Лист».

Тематика самостійних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		<i>Денна форма навчання</i>	<i>Заочна форма навчання</i>
1	Міні-есе «Мій Михайло Коцюбинський».	2	6
2	Творчість Михайла Коцюбинського – унікальне явище в українській та світовій культурі.	2	6
3	Джерела та фольклорна основа повісті «Тіні забутих предків».	2	6
4	Художні особливості імпресіоністичної новелістики Михайла Коцюбинського.	2	4
5	Михайло Коцюбинський і Поділля.	4	8
6	Синтез мистецтв у новелістиці Михайла Коцюбинського.	2	4
7	Педагогічні погляди Михайла Коцюбинського.	2	6
8	Михайло Коцюбинський та Іван Франко.	2	6
9	Михайло Коцюбинський та Володимир Гнатюк.	2	6
10	Географія подорожей Михайла Коцюбинського.	4	6
11	Карпати в житті Михайла Коцюбинського.	2	6
12	Острів Капрі в житті Михайла Коцюбинського.	2	4
13	Епістолярна спадщина Михайла Коцюбинського: дружина чи коханка?	4	2
14	Чернігівський період творчості Михайла Коцюбинського.	2	2
15	Михайло Коцюбинський і Чернігівська «Просвіта».	2	2
16	Екранне втілення творчості Михайла Коцюбинського. Феномен фільму «Тіні забутих предків» за сценарієм Сергія Параджанова.	6	4
17	Михайло Коцюбинський у художній літературі.	2	4
18	Пошуки прекрасного у творчості Михайла Коцюбинського.	2	2
19	Екзистенційні мотиви в новелі «Інтермеццо».	2	2
20	Громадська діяльність Михайла Коцюбинського.	2	2
21	Михайло Коцюбинський – репетитор та учитель.	4	4
22	Екзотизм та вітаїзм у поезиї неоромантизму.	2	2
23	Імпресіонізм: перші спроби осмислення стилю письменника.	4	2
24	Михайло Коцюбинський та народницький канон.	2	2
25	Італія в житті Михайла Коцюбинського.	2	2
26	Твори Михайла Коцюбинського на екрані.	4	2
27	Михайло Коцюбинський у спогадах сучасників.	4	2

ТЕМИ ІНДИВІДУАЛЬНО-ДОСЛІДНИХ ЗАВДАНЬ

1. Михайло Коцюбинський і Вінниччина.
2. Михайло Коцюбинський і кіно.
3. Михайло Коцюбинський та освіта.
4. Педагогічні погляди Михайла Коцюбинського.
5. Михайло Коцюбинський у спогадах сучасників.
6. Михайло Коцюбинський в епістолярії.
7. Михайло Коцюбинський – естет.
8. Поетичне кіно за творами Михайла Коцюбинського.
9. Михайло Коцюбинський і музика.
10. Михайло Коцюбинський крізь призму листів до класиків літератури.
11. Листування з дружиною.
12. Листування з Олександрою Аплаксіною.
13. Гуманістично-екзистенційні мотиви у творчості Михайла Коцюбинського.
14. Михайло Коцюбинський – журналіст.
15. Твори Михайла Коцюбинського в екранізації різних періодів.
16. Увіковічення творчості Михайла Коцюбинського у різних регіонах України (музеї, бібліотеки, вулиці, заклади освіти, культурні установи, пам'ятники).
17. Літературно-меморіальні музеї Вінниці та Чернігова: історія, досвід, діяльність.

ТЕКСТИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ НАПАМ'ЯТЬ

Михайло Коцюбинський «Хо»

Ліс ще дримає в передранішній тиші... Непорушно стоять дерева, загорнені в сутінь, рясно вкриті краплистою росою. Тихо навкруги, мертво... Лиш де-не-де прокинеться пташка, непевним голосом обізветься зі свого

затишку. Ліс ще дрімає... а з синім небом вже щось діється: воно то зблідне, наче від жаху, то спалахне сяйвом, немов од радощів. Небо міниться, небо грає усякими барвами, бідим сяйвом торкає вершечки чорного лісу... Стрепенувся врешті ліс і собі заграє... Зашепотіли збуджені листочки, оповідаючи сни свої, заметушились у травиці комахня, розітнулося в гущині голосне щебетання й полинуло високо – туди, де небо міниться, де небо грає всякими барвами...

(Коцюбинський М. Вибрані твори. Київ : Дніпро, 1969. С. 85).

Михайло Коцюбинський «Intermezzo»

Бо життя безупинно і невблаганно іде на мене, як хвиля на берег. Не тільки власне, а і чуже. А врешті – хіба я знаю, де кінчається власне життя, а чуже починається? Я чую, як чуже існування входить в моє, мов повітря крізь вікна і двері, як води з притоків у річку. Я не можу розминутись з людиною. Я не можу бути самотнім. Признаюсь – заздрю планетам: вони мають свої орбіти, і ніщо не стає їм на їхній дорозі. Тоді як на своїй я скрізь і завжди стрічаю людину.

(Коцюбинський М. Вибрані твори. Київ : Дніпро, 1969. С. 318).

Михайло Коцюбинський «Fata morgana»

Ідуть дощі. Холодні осінні тумани клубочать угорі і спускають на землю мокрі коси. Пливе у сірі безвісті нудьга, пливе безнадія, і стиха хлипає сум. Плачуть голі дерева, плачуть солом'яні стріхи, вмивається сльозами убога земля і не знає, коли усміхнеться. Сірі дні змінюють темні ночі. Де небо? Де сонце? Міриади дрібних крапель, мов умерлі надії, що знялись занадто високо, спадають додолу і пливуть, змішані з землею, з брудними потоками. Нема простору, нема розваги. Чорні думи, горе серця, крутяться тут, над головою, висять хмарами, котяться туманом, і чуєш коло себе тихе ридання, немов над умерлими...

(Коцюбинський М. Вибрані твори. Київ : Дніпро, 1969. С. 405).

СПИСОК ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ ДЛЯ ЧИТАННЯ

Михайло Коцюбинський

1. Харитя.
2. На віру.
3. Ялинка.
4. П'ятизолотник.
5. Ціпов'яз.
6. Маленький грішник.
7. Помстився.
8. Хо.
9. На крилах пісні. Картка із щоденника.
10. Для загального добра.
11. Пе коптьор.
12. Новорічне побажання.
13. Як раннім морозом побиті квіти.
14. Як променем щастя, спихнувши, засяють
15. Марусі Н.
16. Наша хатка.
17. Вечір.
18. Завидючий брат.
19. Андрій Соловійко, або вченіс світ, а невченіс тьма».
20. 21-го грудня, на введеніс
21. Дядько та тітка.
22. П'ять казочок.
23. Посол від чорного царя.
24. Відьма.
25. В путах шайтана.
26. По-людському.
27. Лялечка.
28. Дорогою ціною.
29. На камені.

30. Поєдинок.
31. Цвіт яблуні.
32. З глибини.
33. У грішний світ.
34. Під мінаретами.
35. Сміх.
36. Він іде!
37. Невідомий.
38. *Persona grata*.
39. В дорозі.
40. *Intermezzo*.
41. Як ми їздили до Криниці.
42. Дебют.
43. *Fata morgana*.
44. Що записано в книгу життя.
45. Сон.
46. Тіні забутих предків.
47. Лист.
48. Подарунок на іменини.
49. Коні не винні.
50. Хвала життю.
51. На острові.
52. Нюрнберзьке яйце.
53. Вироби селянок з Поділля на виставі в Чікаго
54. Листи.

Барбара Редінг

1. Безумці.

Михайло Слабошпицький

1. Що записано в книгу життя.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. В який історико-культурний період Михайло Коцюбинський прийшов в українську літературу?
2. Прослідкуйте, яку роль мала Гликерія Максимівна у формуванні та становленні особистості Михайла Коцюбинського.
3. Хто з українських та європейських класиків мав найбільший вплив на формування та становлення таланту майбутнього письменника?
4. В якому роді літератури найбільш успішно заявив про себе письменник?
5. Де було опубліковано перший твір письменника? Хто мав відношення до цієї події?
6. Яким чином Михайло Коцюбинський дотичний до місцевого самоврядування? В якому місті він працював у цій царині?
7. Назвіть види професійної діяльності, до яких у різні періоди був дотичний Михайло Коцюбинський.
8. Яким чином Михайло Коцюбинський долучився до освітньої роботи?
9. Наскільки ефективною була освітня траєкторія Михайла Коцюбинського?
10. Чому письменника називають поліглотом? Хто його навчав мовам?
11. Які твори письменник написав з педагогічною (навчальною) метою?
12. На підставі якого документа Михайло Коцюбинський надавав освітні послуги?
13. В родинях яких заможних містян працював Михайло Коцюбинський?
14. Хто з відомих людей міста Вінниці відмовив Михайла Коцюбинського від письменства? З чим пов'язана така негативна оцінка творчості?

15. Назвіть населені пункти України, в яких Михайло Коцюбинський перебував у різні періоди. Коротко розкажіть, чому там опинився.
16. Михайло Коцюбинський і Віра Дейша. Виклики родинного життя.
17. Чи має Михайло Коцюбинський відношення до журналістики? Які факти дозволяють робити певне судження.
18. Як виражається любов Михайла Коцюбинського до краси?
19. Про традиції яких культур найчастіше розповідає письменник у своїх творах?
20. Чи зміг Михайло Коцюбинський відійти від традицій побутового реалізму?
21. Хто з учителів-класиків захоплювався ранніми творами письменника?
22. Як у творах письменника поєднуються ліризм та психологізм?
23. Назвіть жанри, в яких найчастіше працював письменник.
24. Охарактеризуйте художні особливості новел Михайла Коцюбинського.
25. Які суспільно-політичні події вплинули на характер творчості Михайла Коцюбинського?
26. Роль Михайла Коцюбинського у «Братстві тарасівців».
27. Який із творів письменник мріяв написати у жанрі роману? Чи вдалась ця спроба?
28. Як мандри різними частинами світу позначились на творчості?
29. Завдяки яким ознакам письменника називають естетом?
30. В якому творі поєднано романтику, екзотику, міфологію, вірування?
31. Який вплив на Михайла Коцюбинського мав Володимир Гнатюк? У чому він реалізувався?
32. Чому Ніна Гнатюк окреслила характер творчого генія письменника словами «інтелігент з душею сівача»?
33. Який напрям модернізму в українській літературі започаткував Михайло Коцюбинський? У чому його особливості?

34. З якими професійними викликами зустрівся Михайло Коцюбинський у Чернігові?

35. Охарактеризуйте роль Михайла Коцюбинського у Чернігівській «Просвіті».

36. Літературні суботи у Чернігові. Роль Михайла Коцюбинського у цих заходах.

37. Чому Михайла Коцюбинського називають аристократом духу? У чому полягає суть цього поняття?

38. Назвіть імена найвідоміших дослідників життя та творчості Михайла Коцюбинського. Яка їхня роль для сучасної коцюбинськiани?

СЛОВНИК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ТЕРМІНІВ

Автор (з лат. засновник, творець, письменник) – митець, який організовує художній твір, виражає в ньому емоційно-сміслову єдність, реалізує свій задум, постійно переживаючи межу життя і твореної ним художньої дійсності; культурний тип з яскраво вираженою настановою на інновації.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 1. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 23.

Авторський коментар – тлумачення автором певних слів, фрагментів чи сюжетних ліній свого твору у вигляді приміток та пояснень.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Гром'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 16.

Акварель (з фр., від лат. – вода) – короткі, фрагментовані літературні твори (шкіц, образок, етюд), асоційовані з малярством, коли безпосереднє враження передається в тонких пластично-зорових образах.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Гром'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 21.

«Аристократизм духу» – термін, вживаний українським письменством на початку ХХ сторіччя задля розкриття вищих (елітарних) якостей людської душі, позначеної бездоганними чеснотами та тонким естетичним чуттям.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Гром'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 62.

Архетип (з гр. першообраз) – прообраз, ідея, первинний мотив, теоретично вірогідна форма. За Платоном, Архетип – ейдос, тобто osiąгнений розумом образ почуттєвих предметів, юдео-елліністичний філософ Філон Александрійський вважав його праїдесю, Плутарх – зразком предметів, що постають його копіями, Августин Аврелій – споконвічним присутнім у пізнанні образом, Фома Аквінський – універсальним, вищим принципом, ототожненим із поняттям Бога.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 1. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 96.

Асоціація (з лат. приєднуо) – зв'язок між уявленнями, коли значення одного з них відсилає до іншого на підставі спільних ознак, зумовлюючи виникнення нових, несподіваних, свіжих семантичних утворень, здатних викликати ефект одивнення. Виникає або за подібністю (вода – кров), або за суміжністю в часі (весна – квіти), або за контрастом (небо – земля), або за причиново-наслідковим принципом (дим – вогонь).

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 1. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 101.

Біографізм – (гр. *bios* – життя і *grapho* – пишу, зображаю) – комплекс літературознавчих понять, що мають відношення до життєвого шляху письменника та його творчості. Включає власне біографію (життєпис), автобіографію (життєпис, належний самому автору), біобібліографію (поєднання біографії з бібліографією творів митця).

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Гром'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 89.

Братство тарасівців – підпільна організація національно свідомого українства, основне ядро якого склали письменники І. Липа, Б. Грінченко, В. Самійленко, М. Коцюбинський, М. Вороний та ін., створена за ініціативою студентів Харківського та Київського університетів – І. Липи, М. Байздренка, М. Базькевича, В. Боровика у Каневі, на могилі Т. Шевченка, наприкінці літа 1891 року.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Гром'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 91.

Вічні теми – літературні теми загальнолюдського значення, перейняті пошуками смислу життя та першосутності, ролі особистості в контексті всесвіту. Тому у світовій літературі, незважаючи на ненастанно змінні конкретно-історичні ситуації, акцентуються визначальні мотиви людського буття, пов'язані з життям та смертю, людиною і природою, людиною і Богом, любов'ю і ненавистю, добром і злом, творчістю та руйнуванням.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Гром'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 138.

Внутрішній монолог – різновид монологу, в якому передаються внутрішні переживання персонажа замість опису зовнішніх реальних подій, ситуацій, що викликають ці переживання.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Гром'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 138.

Втілення творчого задуму – один із етапів творчого процесу, який приводить до реалізації задуму і виникнення завершеного твору-тексту. Умовно вирізняють такі стадії творчого процесу:

1. Виникнення задуму.
2. Його розробка, виношування.
3. Активізація досвіду життєвих вражень.
4. Пошуки форм і втілення задуманого твору.
5. Реалізація, втілення задуму.

6. Доопрацювання твору, шліфування тексту.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Грам'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 145.

Гармонія (грец. – злагодженість) – естетична категорія, що виражає співмірність, взаємозв'язок елементів будь-якого явища, які в певній системі становлять одне естетичне ціле.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Грам'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 150.

Геній (лат. – дух-покровитель у давньоримській міфології, інколи злий дух, «злий геній») – найвищий ступінь творчої обдарованості людини, для якого характерна моментальна реалізація у хвилини осяяння (інсайту) творчого потенціалу у вигляді оригінальних художніх феноменів, які стають національними та загальнолюдськими цінностями.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 1. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 216.

Гуманізм (лат. humanus – людський, людяний) – в етичному плані – моральний принцип, в основі якого лежить переконаність у безмежних можливостях людини та її здатності до удосконалення, вимога свободи й захисту гідності особистості, ідея про право людини на щастя.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Грам'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 175.

Дар (обдарованість) – система психо-фізіологічних якостей людини, які визначають її схильність до творчої діяльності в певній галузі. Синонім – хист. Добра пам'ять, багата уява, інтуїція, спостережливість – те, що необхідно для творчої діяльності.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Грам'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 182.

Дидактична література – (гр. didacticos повчальний) – повчальні твори, яким надається художня форма для легшого сприйняття і засвоєння філософських, релігійних, морально-етичних та інших наукових знань, ідей.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Грам'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 199.

«Дитяча література» – література, творена безпосередньо дітьми. До неї належать різні жанри фольклору (лічилки, дражнилки, ігрові пісні та ін.), а також перші спроби пера юних початківців.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Грам'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 203.

«Дубове листя» – альманах на згадку про П. Куліша. Упорядкували М. Чернявський, М. Коцюбинський та Б. Грінченко. Вийшов 1903 р. у Києві в

друкарні П. Барського. Вміщено поезії Лесі Українки, М. Вороного, В. Самійленка, А. Кримського, М. Чернявського, П. Грабовського, оповідання Панаса Мирного, М. Коцюбинського, О. Маковея, Наталі Кобринської, Ольги Кобилянської, Любові Яновської, Грицька Григоренка.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Гром'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 217.

Екзотика (гр. чужий, іноземний) – незвичайні для мистецтва та літератури культурні явища, які на тлі традиції вражають особливими, «нетиповими» якостями. Саме такими сприймалися в Європі гаїтянські полотна П. Гогена, поетична збірка А. Кримського «Пальмове гілля» (1901) – українським читачем.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Гром'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 226.

Екскурс – (лат. відступ) – відхід від головної сюжетної лінії, теми задля з'ясування побічних питань, введення додаткової інформації, епізодів, персонажів, вставних новел тощо, впровадження у художню структуру сторонніх даних, часто полемічних щодо неї; різновид ретардації.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 1. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 320.

Емоції в літературі (лат. хвилюю, збуджую) – психічні стани, акти, які проявляються в свідомості людини у вигляді переживань, чуттєвого збудження. Емоції зумовлені ставленням людини до дійсності, відбивають її. Психологи розрізняють емоції як прості форми чуттєвого контакту з довкіллям (радість, втіха, сум, тривога), а почуття – як складніші емоційно-сміслові утворення, пов'язані з потребами особистості (кохання, патріотизм, гордість, естетична втіха).

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Гром'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 235.

Епізодична фабула – фабула, в якій відсутні причинно-наслідкові зв'язки між зображуваними подіями.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 1. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 328.

Епістола або **Епістолярна література** (лат. epistola) – різножанрові твори художньої літератури та критики, в яких використовується форма листа чи послання. Епістола має ознаки інтимності, чим відрізняється від приватного чи офіційно-ділового листування.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 1. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 340.

Ескіз – франц. схема, конспект. Незакінчений твір, загальна зарисовка майбутньої картини у малярстві, архітектурі, літературі тощо. Вживається іноді як шкіц, замальовка.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 1. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 347.

Естет – людина, яка звертає особливу увагу на естетичні явища, розбудовує життя за принципами прекрасного.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Грам'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 250.

Естетизм – збірна назва літературно-мистецьких течій, які у своїх маніфестах і творах висувають на перше місце естетичні програми і естетичні особливості мистецтва.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Грам'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 250.

Естетичне почуття – вищий прояв емоційного зворушення людини під впливом естетичних цінностей. Емоційність, що супроводжує чуттєве збудження, проймається інтелектуальним досвідом людини, осмислюється, оскільки позначається і виражається (передається іншим людям) лексико-синтаксичними засобами.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Грам'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 252.

Естетичний ідеал (гр. чуттєво і фр. першообраз) – конкретно-чуттєве уявлення про наділену «незацікавленим інтересом» категорію прекрасного як сподіваного, бажаного зразка, прагнення втілити його в життєвій та художній практиці, що стимулює у такий спосіб творчість.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 1. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 350.

Естетичний смак (з гр. чуттєво сприйманий) – вроджена, поглиблена життєвим досвідом інтуїтивна властивість людини в будь-якій ситуації вибору миттєво й непоминально поцінувати дійсність чи художні твори крізь призму естетичного чуття й естетичних категорій.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 1. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 351.

Етнографізм (гр. плем'я, народ і пишу) – відображення в літературі і мистецтві національного традиційного побуту (житло, господарство, ремесла, одяг, їжа, родинне життя тощо), звичаїв, обрядів. Етнографізм – органічний складник національного в мистецтві і як його етнічна константа має свої особливості в його історії. Суттєвою особливістю естетизму в художній

літературі є національна мова, словесний фольклор (у музиці – музичний, у танці – хореографічний) як виражальний матеріал цього виду мистецтва.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Гром'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 257.

Етюд (фр. вивчення, дослідження) – у музиці, малярстві, графіці, скульптурі – твір, що дає поверхове, фрагментарне уявлення про зображувану митцем натуру, картину, настрій. У літературі – невеликий за обсягом, переважно безфабульний твір настроєвого характеру.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Гром'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 259.

Жанр – (нім., англ. genre, kind) – тематичний, технічно усталений тип художньої творчості, специфічний для кожного різновиду мистецтва, який визначається своєрідністю зображення. Мінливість жанру залежить від конкретно-історичних умов.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 1. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 364.

Жанрова домінанта – (лат. genus: рід, плем'я і dominans: панівний) – визначальна жанрова характеристика поліжанрового твору. Може виконувати самостійну композиційну роль, як-от плач Ярославни у «Слові о полку Ігоревім»; розподілятися між різними структурними рівнями, зумовлюючи стереоефект, що спостерігається при ознайомленні із циклом стилізованих під фольклор новел «Голос трави» та типовістю-преамбулою у романі «Дім на горі Валерія Шевчука; сприяти структурній упорядкованості, продемонстрованій романами у новелах «Вершники» Ю. Яновського, «Тронка» Олесея Гончара.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 1. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 365.

Жанровий різновид – розмежування жанрів за сферою їх функціонування. Розмежовують загальнолітературні (поема, байка, гімн, ідилія, пастораль, трагедія, комедія), національні (українська дума, іспанські ауто), стильові (епістолярний роман сентименталістів, балада романтиків), індивідуально-авторські жанрові різновиди (усмішки Остапа Вишні).

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 1. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 367.

Жанровий синтез – невід'ємна від процесів диференціації загальна тенденція жанрів до цілісності, єдності та взаємозв'язку, до утворення поліжанрової системи, генетично зумовленої природним синтезом мистецтва та настановою письменства на узагальнене художнє осягнення довкілля.

«З потоку життя» – літературно-художній альманах, упорядкований М. Коцюбинським та М. Чернявським. Вийшов 1905 в Херсоні. М. Коцюбинський у листі до Панаса Мирного від 10 лютого 1903 року писав про задум упорядників: «Маємо на меті видати літературний збірник (поезії, новели, повісті, драматичні твори), в якому хотілось би помістити нові, ніде не друковані твори переважно із життя сучасної інтелігенції, а також на теми соціальні, психологічні, історичні і ін.».

Ідея художнього твору (гр. першообраз) – емоційно-інтелектуальна, пафосна спрямованість художнього твору, яка приблизно може бути охарактеризована як провідна думка, ядро задуму автора. Ідея органічно пов'язана з темою, адже містить у собі оцінки зображених у творі людей, стосунків між ними, щось схвалює, підносить, а щось викриває, осуджує. Художня ідея як узагальнена, емоційна, образна думка лежить в основі змісту твору, взагалі об'єднує всі його компоненти. Суть ідеї насамперед залежить від того, на що автор звертає увагу, як осмислює логіку розвитку життя. Створюючи свій художній світ, письменник виділяє, підкреслює, посилює певні сторони поведінки людей, особливості їхнього внутрішнього світу.

Імідж (англ. image) – образ особистості (письменника) або соціального інституту, літературної школи, стилю, напряму, який існує в масовій свідомості, може більше або менше відповідати об'єкту, сприймається як реальний.

Імпліцитний читач (лат. читаю) – прихований читач, антитектичний експліцитному читачеві. Йдеться про абстрактного, уявного, гіпотетичного читача, якого осмислив і висвітлив В. Ізер. З погляду наратології імпліцитний читач є амбівалентним, він одночасно отримує художню інформацію, і як ідеальний реципієнт, здатен конкретизувати її при розумінні конотацій автора під час активного прочитання.

Імпресіонізм (від фр. враження) – напрям у мистецтві, який основним завданням вважав ушляхетнене, витончене відтворення особистісних вражень та спостережень, мінливих миттєвих відчуттів та переживань. Сформувався у Франції у другій половині ХІХ ст. насамперед у малярстві (назва пішла від картини К. Моне «Імпресія. Схід сонця», 1873).

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Гром'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 309.

Індивідуальний стиль – іманентний (властивий його внутрішній природі) прояв істотних ознак таланту у конкретному художньому творі, мистецька документалізація своєрідності світосприйняття певного автора, його нахил до ірраціонального чи раціонального мислення, до міметичних принципів (принципів уподібнення) чи розкутого образотворення, його естетичного смаку, що в сукупності формують неповторне духовне явище.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Гром'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 312.

Інтер'єр (фр. – внутрішній) – у літературі – вид опису, змалювання внутрішніх приміщень та предметів, які в них знаходяться і безпосередньо оточують персонажів твору. Інтер'єр конкретизує місце подій, допомагає окреслити соціальне становище персонажа, його духовні запити, смаки, професію, вдачу, психологічний стан тощо. Інтер'єр сприяє глибшій характеристиці персонажів, часто має важливе ідейно-композиційне значення.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Гром'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 315.

Інтерпретація (лат. interpretatio) – процедура тлумачення понять та її результат у гносеології, логіці, філософії мови, методології наук, семіотиці, теорії комунікації, а також у літературознавстві. ...у літературознавстві використовується задля встановлення значень понятійних структур, розуміння сенсу текстів, має амбівалентне трактування: як перенесення їх на предметний світ і поза перенесенням при наданні виразам певного змісту.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 1. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 429.

Композиція (від лат. componere – складання, створення) – побудова твору, доцільне розташування та поєднання у художньо-естетичну цілісність всіх його компонентів, послідовне їх розгортання, зв'язок між мотивами (логіка відтворення задуму, світоглядна позиція, естетичний ідеал, рівень таланту автора, жанрові завдання) і нормативною схемою жанрово-архітектонічної конструкції.

Композиція, концентруючи змістову значущість, скріплює інші елементи форми, підпорядковує їх авторському задуму. Реалізується на основі тематичного матеріалу, якому письменник надає організованості, структурує, художньо інтерпретує кожен складник твору, вибудовує ієрархічну конструкцію від найменших елементів до вищої цілісності – фабули.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 1. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 510.

Ліризм (від «лірика») – пафосно-стильова ознака (емоційність, сердечність, схвильованість) естетичного сприйняття дійсності, найбільш притаманна ліричним творам, менше – епічним та драматичним, спостерігається в есе, мемуарах, щоденниках, картинах тощо. Ліризм в загальному значенні – піднесено емоційне переживання будь-якої події чи явища.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Грам'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 403.

Ліричний герой – друге ліричне «Я» поета; умовне літературознавче поняття, яким позначається коло ліричних творів певного автора, форма втілення його осяянь, думок, переживань. Разом з тим ліричний герой не ототожнюється з поетом, з його душевним станом, він живе своїм життям у новій художній дійсності. Між ними існує естетична єдність, певний естетичний ідеал, виражений у тексті віршованих віршів.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Грам'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 405.

Манера (фр. – вправність рук) – особлива прикмета творчості митця – письменника, маляра, музики, яка ґрунтується на його звичці, особливостях внутрішнього світу. Ряд вчених твердить, що манера збігається з індивідуальним стилем.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Грам'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 442.

Маринізм (італ. marinismo) – морська тематика в художній літературі, позначена не тільки естетичним переживанням морських краєвидів та життя моряків, а й часто поривом у незвіданий простір, жагою відкриття нового.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Грам'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 444.

Місцевий колорит – відтворення у художньому тексті специфіки національно-історичного побуту, звичаїв, обрядів, мовлення, пейзажу, притаманних лише певному краю.

Модернізм (фр. – сучасний, найновіший) – загальна назва літературно-мистецьких тенденцій неміметичного гатунку на межі ХІХ – ХХ ст., що виникли як заперечення ілюзійно-натуралістичної практики в художній царині, обґрунтованої філософією позитивізму.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Гром'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 469.

Народництво – ідейно-просвітницький рух українства за звільнення з-під соціального та національного гноблення. Виник у першій половині ХІХ ст. в літературному середовищі, швидко еволюціонував від романтичних, незрідка екзальтовано-культових трактувань народу як тасмної містичної сили.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Гром'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 490.

Невласне пряма мова – своєрідний тип мови, проміжний між прямою і непрямою мовою. Зближує з прямою мовою те, що в ній лексичні і синтаксичні риси чужого висловлювання, манера мовлення і настрої персонажа, але подається ніби від імені автора, в мову якого влітається мова дійової особи. Відтак створюється двоплановість висловлювання: передається «внутрішнє» мовлення персонажа, його думки, настрої, але виступає за нього автор; об'єктивна оцінка подій поєднується з переломленням їх через призму сприйняття персонажа.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Гром'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 501.

Новела (італ. новітній) – невеликий за обсягом прозовий епічний твір про незвичайну життєву подію з несподіваним фіналом, сконденсованою та яскраво вималюваною дією. Новелі властиві лаконізм, яскравість і влучність художніх засобів.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Гром'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 510.

Образ – особлива форма художнього структурування дійсності, якій притаманна яскрава предметна чуттєвість. У давньогрецькій мові образу відповідало поняття «ейдос» (вигляд). За спостереженнями психологів, у психіці людини виокремлюють теоретико-науковий, артистичний та практичний аспекти.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 2. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 139.

Образ автора (лат. auctor) – відмінна від письменника інстанція, що забезпечує цілісність художнього твору. Образ автора вважається не «суб'єктом мови», а сконцентрованим втіленням сенсу твору, що охоплює всю систему мовних структур персонажів у їх співвідношення з оповідачем, розповідачем чи розповідачами та через них виступає як ідейно-стилістичний осередок, фокус цілого».

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 2. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 139.

Оповідач – літературний суб'єкт, наратор, вигаданий автором, від імені якого у прозовому творі розповідається про певні події, формується естетичний, ідеологічний, психологічний погляд на зображуване. Від розповідача відрізняється представленням у тексті граматичною формою від першої особи.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 2. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 157.

Пейзаж (фр. країна, місцевість) – художнє змалювання краєвиду, є важливим композиційним складником твору: прологом, розширенням експозиції, стимуляцією зав'язки, ретардацією, загостренням розвитку дії, розв'язкою.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 2. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 195.

Персонаж, або герой літературного твору – постать людини, зображена письменником у художньому творі, загальна назва будь-якої дійової особи кожного літературного жанру; олюднені, оживлені образи речей, явищ природи, звірів у казках, байках, притчах та деяких інших жанрах.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Гром'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 547.

Підтекст (лат. тканина, зв'язок, будова) – прихований внутрішній зміст висловлювання, пов'язаний зі словесним формулюванням, наявність якого підтверджують жести, міміка, паузи. Підтекст зумовлений деформуванням прямого значення семантичного поля під впливом контексту та позамовних чинників, зокрема відтвореної ситуації, позиції мовця, його комунікативної мети.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 2. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 215.

Побутовий жанр (фр. рід, плем'я) – жанр письменства, що відтворює повсякденні події приватного чи громадського життя. Поширений також у малярстві, графіці, скульптурі.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 2. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 224.

Повість – прозовий твір, більший за обсягом від оповідання, менший від роману, що має однолінійний сюжет, головних і другорядних персонажів (нарративне тло). Повість відзначається поглибленим їх змалюванням, описами, загостреною проблематикою, авторськими відступами.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 2. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 225.

Проблема (гр. задача) – складне теоретичне чи практичне питання, що потребує нагального ретельного вивчення, аналізу, розв'язання. Проблема виникає за суперечливої ситуації, коли існує кілька неузгоджених позицій, що потребують створення теорії чи концепції задля адекватного їх розуміння і тлумачення.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 2. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 274.

Психоаналіз (гр. душа і розкладання) – теорія, об'єктом дослідження якої є психічне несвідоме. Започаткована у працях австрійського психіатра та психолога З. Фрейда. Її основою були методи терапевтичного лікування психічних розладів, комплекс гіпотез і практик інтерпретації діяльності людини, стосунків між людьми, що тлумачили роль свідомого та несвідомого.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 2. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 290.

Розповідач – різновид літературного суб'єкта, вигадана автором особа, від імені якої в епічному творі він зображує події та людей, формує літературний текст як уявний світ.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 2. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 339.

Роман виховання – жанровий різновид роману, присвячений проблемам формування особистості; містить, крім дидактичних настанов, елементи крутійського, пригодницького, соціально-психологічного, філософського, сатиричного тощо нарративу.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 2. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 346.

Символ (грец. знак, прикмета) – здатність матеріальних речей, подій, чуттєвих образів бути умовним вираженням ідеального змісту, не відповідного їх структурам.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 2. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 389.

Спогад – літературно-мемуарний нарративний жанр, у творах якого поданий опис давніх подій, учасником чи свідком яких був автор, відтворені портрети окремих людей із використанням відповідних композиційно-стилістичних засобів, біографічних та автобіографічних даних, нотаток, щоденників тощо.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 2. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 427.

Талант (гр. – вага, міра ваги, терези) – природна обдарованість людини до творчої діяльності; у повсякденній мові – синонім талановитої людини.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Гром'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 673.

Творчий задум – перший етап творчого процесу письменника як намір, бажання написати твір. Творчий задум виникає індивідуально, або як свідома настанова на конкретну тему, проблему та певний жанр, або як невиразний потяг до творчості у певному напрямі. У першому випадку збирається матеріал, конкретизується задум; у другому – задум довго виношується, обдумується, набирає жанрового тяжіння.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Гром'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 677.

Творчість – духовна діяльність митця, спрямована на створення нових оригінальних духовних цінностей, іншої художньої дійсності. Творчість передбачає наявність у митця обдарування, індивідуального стилю, а також мотивів, знань, навичок художньої творчості, своєрідного типу світосприйняття, ідейно-естетичної платформи, культури мислення.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 2. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 463.

Тема – центральне змістове коло подій, представлених у творі, що формують художню основу епічного, драматичного чи ліричного творів. Тема як основна предметна сфера роздумів письменника (літературознавця) пов'язана з конкретно-чуттєвим, образним мисленням, тяжіє до сюжету, в розгортанні якого беруть участь наратор, персонажі, дійові особи, ліричний суб'єкт,

структурує іншу, артистичну дійсність, однак співвідносна з життєвими явищами.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 2. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 472.

«Філософія серця» – основний традиційний напрям української філософії, який відображає специфіку ментальності, виявляючись у кардіоцентризмі, пов'язуючи ентузіастичні настанови з чуттєвою сферою, з прагненням охопити в обмеженому безмежне, у відносному – абсолютне.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 2. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 534.

Характер (гр. риса, особливість) – у художній літературі, передусім реалістичного спрямування, – внутрішній образ індивіда, зумовлений оточенням, наділений комплексом відносно стійких психічних властивостей, що зумовляють тип поведінки, означений авторською морально-етичною концепцією існування людини.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 2. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 554.

Художній стиль – різновид літературної мови, що, відображаючи особливий тип артистичного мислення, створює іншу дійсність, рівнозначну довколишній. Мова художнього стилю виконує насамперед естетичну функцію, характеризується особливою стилістичною формою, багатоплановими семантичними полями, на які впливають розкута уява, фантазія, несподівані асоціативні зв'язки, використання тропів письменником.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 2. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 565.

Художня біографія – художній твір, в основу якого покладено зображення життя непересічної особистості з використанням біографічних фактів та вірогідної вигадки. Цим він відрізняється від біографічної повісті (роману, оповідання), обмеженої лише реальним моментом життя письменника чи іншої видатної особи.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 2. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 566.

Художня деталь – засіб словесного та малярського мистецтва, якому властива змістова наповненість, символічна зарядженість, важлива композиційна та характерологічна функція. Через деталь значною мірою виявляється спосіб художнього мислення митця, його здатність вихопити з-поміж безлічі речей чи явищ таке, що у сконцентрованому, спресованому вигляді економно і з великою

експресивністю дає змогу виразити авторську ідею твору. Через художню деталь виявляється спосіб художнього мислення письменника, поета. Художня деталь може бути речовою, портретною, пейзажною, інтер'єрною, психологічною, мовною, може перетворюватись в образ і в символ, може надавати особливого забарвлення мовленню персонажа тощо. Художня деталь буває як наскрізною (повторюваною) у творі, так і одномоментною, але в кожному разі вона має в собі прихований сенс, підтекст, може викликати широкий спектр асоціацій, здатна замінити собою розлогий опис, авторську характеристику, міркування, цілий епізод тощо. Визнаним майстром художньої деталі в українській літературі був В. Стефаник.

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Грам'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 731.

Художня дійсність – автономна образна картина, створена уявою письменника і втілена в тексті твору; складається з подій, постатей, їх висловлювань і виражених ними духовних феноменів (уявлень, думок, переживань тощо), постає явищем відмінним, іншим, але рівнозначним довкіллю.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 2. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 566.

Художня правда – основне поняття теорії реалізму, яке характеризує подібність створеного митцями світу та реальної дійності, так зване відтворення життя у формах життя. Художня правда мусить співвідноситись із правдою історії, але не бути її копією. Відтворені чи витворені уявою письменника предмети, постаті, події видаються узагальненими, типовими образами, залишаючись водночас правдивими чи правдоподібними.

Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 2. / Авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ, 2007. С. 566.

Цілісність літературного твору – інтегральна багаторівнева єдність довершеного художнього твору, що не зводиться до суми його складників чи до будь-якого з його компонентів, вважається комунікативним полем автора, героя, читача. Сенс твору, поступово розгортаючись, наповнює змістом кожен промовисту деталь, вивіряється через естетичну доцільність, функціональну наповненість, художню завершеність, що не підлягає трансформаціям після автора.

Щоденник – літературно-побутовий жанр, фіксація побаченої, почутої, внутрішньо пережитої події, що сталася. Щоденник пишеться для себе і не розрахований на публічне сприймання, у ньому нотуються явища переважно особистого життя, здебільшого у монологічній формі, хоча може бути й внутрішньо діалогічна (полеміка із самим собою, з уявним опонентом тощо).

Літературознавчий словник-довідник / За ред. Гром'яка Р., Коваліва Ю. Київ, 1997. С. 745.

ЗАЛІКОВІ ПИТАННЯ

1. Вінницький період життя і творчості письменника.
2. Родина Коцюбинських. Хутір Абазівка.
3. Зв'язок М. Коцюбинського з народницьким рухом на Поділлі.
4. Михайло Коцюбинський – учитель. Педагогічні погляди письменника.
5. Формування естетичних поглядів письменника. Роль матері у вихованні сина.
6. Поділля в житті Михайла Коцюбинського.
7. Соціальна проблематика ранніх прозових творів М. Коцюбинського («Андрій Соловійко, або Вченіс світ, а невчніс тьма», «21 грудня, на Введеніє», «Дядько та тітка»).
8. Михайло Коцюбинський – дитячий письменник. Ідейно-художній аналіз оповідань «Харитя», «Маленький грішник», «Ялинка».
9. Ідея справедливості у творах «На віру», «П'ятизолотник», «Ціпов'яз», «Хо».
10. Участь М. Коцюбинського у роботі філоксерної комісії. Формування естетичних переконань.
11. Новаторство в зображенні життя молдаван, кримських татар, турків. Оповідання «Для загального добра».
12. Автобіографічна психологічна характеристика в образі «Тиховича» (Для загального добра).

13. Кримсько-татарська екзотика в оповіданнях «Пе коптьор», «Відьма». Викриття забобонів.
14. Імпресіоністична поетика новели «На камені». Національно-патріархальні традиції татарського села.
15. Елементи суміжних мистецтв (музика, живопис) у творах «На камені», «В путях шайтана».
16. Оповідання «В путях шайтана». Традиційне і новаторське у творі.
17. Героїко-романтичний характер оповідання «Дорогою ціною». Патріотичний пафос твору.
18. «Поезії в прозі» – поворотний пункт до імпресіонізму і нової поетики («На крилах пісні (Картка із щоденника)», 3 глибини»).
19. Чернігівський період творчості.
20. М. Коцюбинський і «Просвіта».
21. М. Коцюбинський і Олександра Аплаксіна.
22. Показ деградації ідей ліберального народництва в новелі «Лялечка».
23. Модерна жанрова палітра творчості (етюд, акварель, лірико-драматична поема в прозі). Близькість до імпресіонізму К. Гамсуна.
24. Тема роздвоєності людини-митця в етюді «Цвіт яблуні». Новаторство теми та ідеї.
25. Оповідання М. Коцюбинського «Подарунок на іменини». Характер проблематики.
26. Проза М. Коцюбинського другої половини 90 - початку 900-х років.
27. Джерела і творча історія повісті «Фата Моргана».
28. Сюжетно-композиційні особливості повісті «Фата Моргана». Новаторське трактування теми села.
29. Викриття погромницької політики царизму в новелах М. Коцюбинського 1906-1912 рр.
30. Тема викриття ліберальної інтелігенції у новелі «Коні не винні».
31. Специфіка психологічного імпресіонізму М. Коцюбинського («Intermezzo»). Перехід до нової форми художнього мислення.

32. Утвердження обов'язку митця перед народом у новелі «Intermezzo». Жанр і стильова своєрідність твору.
33. Новели М. Коцюбинського «Сміх», «Кони не винні». Засоби сатири.
34. Сатиричні засоби зображення панів-лібералів у новелах 1906-1912 рр.
35. Образи сильних духом людей в оповіданнях «Невідомий», «Persona grata». Політичні портрети.
36. «Що записано в книгу життя». Ідейно-тематичне новаторство.
37. Повість «Гіні забутих предків». Історія написання.
38. Стильове новаторство повісті «Гіні забутих предків».
39. Утвердження могутньої сили і краси в нарисі «Хвала життю» та новелі «На острові». Гімн перемоги життя над смертю.
40. Художня еволюція М. Коцюбинського: від реалізму до модернізму.
41. Твори М. Коцюбинського в музиці, живописі, кіно.
42. Літературознавчі праці про М. Коцюбинського.
43. «Школа» М. Коцюбинського в українській літературі, її традиції.
44. Місце М. Коцюбинського в історії літератури.

ДОДАТКИ

СЕРГІЙ КОЗУБ

РАННІЙ КОЦЮБІНСЬКИЙ

(ВІННИЦЬКА ДОБА В ЖИТТІ ТА ТВОРЧОСТІ М. КОЦЮБІНСЬКОГО)

1.

Життя та творчість Михайла Коцюбинського з різних мотивів зручно поділити на чотири доби. Перша – подільська, роки 1864-1881. Час формування особи письменникової. Хлопець-Коцюбинський разом із батьками живе по різних містах та селах на Поділлі. Друга доба – вінницька, з 1881 року до половини 1892. Юнак-Коцюбинський на довший час осідає в Вінниці, доходить стиглості розумової й під утисками поліції набував громадської та політичної свідомості. За вінницької доби Коцюбинський робить перші серйозні спроби писати. Третя – мандрівна, що міститься в хронологічних рамцях з половини 1892 року до року 1898. Письменник мандрує по екзотичних країнах – Бессарабії та Криму, міняються умови життя, товариське оточення, а разом заходять зміни в світогляді. І, нарешті, четверта доба – чернігівська, довша за попередню, бо обіймає 15 років, з 1898 року до смерті в 1913, коли письменник, як каже акад. Єфремов, доходить «вершин творчості».

На письменниковій творчості ці окремі смуги життєвих вражень позначаються яскраво, хоч треба визнати, що відбиття кожної доби в творчості хронологічно, зрозуміла річ, запізнюється. Так, перший твір, заснований цілком на вражіннях мандрівної доби, «Для загального добра» написано на початку 1895 року, а останній твір цієї мандрівної доби «Під мінаретами» сягає аж 1904 року. З цього погляду перша доба в житті письменниковому, вінницька, що до неї належать перші опитування пера Коцюбинського, найсуцільніша. Вражіння письменника ще не зазнають таких складних трансформацій, як це можна бачити на творах, заснованих на спостереженнях мандрівної чи чернігівської доби.

На цей раз ми й зупинимося на вінницькій добі життя та творчості Коцюбинського, притягаючи нові, невідомі ще нашій науці історії літератури матеріали.

2.

Друга, вінницька доба в житті Михайла Коцюбинського починається від часу, коли родина Коцюбинських переїхала до Вінниці з Пікова 1881 року (*Дату подаю з слів Хоми Мих. Коцюбинського, який, крім того, пригадує, що в цей час родину напосіли такі злидні, що мати мусила спродувати деяке домашнє майно, щоб доїхати до Вінниці. Їхали влітку на Спаса*) і оселилася на деякий час в одній кімнаті будиночку Марії Максимовни Блоневської, сестри Глікерії Максимовни, матери письменникової, що стояв поруч власного будинку Глікерії Максимовни на Абазівці) (*Коли родина Коцюбинських приїхала до Вінниці, то вона оселилася не в своєму будинку (якого було звільнено з-під лазарета й-якого ще треба було ремонтувати), а в домі Блоневських Антона та Марії, які тоді орендували маєток дідича Биковського в с. Зарванцях (7 верстов од Вінниці), а свій вінницький будиночок на Абазівці віддавали під пожильців. На перше тітка Михайла Михайловича Марія Блоневська допомогла збіднілій родині, привізнивши з маєтку з Зарванців продуктів.*

Очевидно, за перші роки перебування в Вінниці згадувала Глікерія Максимовна, коли пізніше роками 1887-1888 розповідала Марії Федоровні Міхневич (по одруженні – Мальчевській) за бідкування. Глікерія Максимовна, напр., йдучи на базар, звязувала черевик.

Тоді-ж, безсумнівно, Михайлові Михайловичеві через бідкування виникла думка повітися, як пригадує Роман Михайлович Коцюбинський, молодший син письменника, з розповіді Глікерії Максимовни, матери письменникової, що пережила свого сина на 4 роки).

Втрата посади в Пікові (Там він був за діловода в міщанській управі, як каже Хома М. Коцюбинський) була найболючіша для родини з усіх утрат, що Михайло Матвієвич «батько письменників, доти мав. Хоч він пізніше й мав часами заробіток (За доби вінницького життя, як свідчить Хома М. Коцюбинський, батько письменників Михайло Матвієвич їздив до Кам'яця, писарював у нотаря, потім у мирового. Останнім часом він був за діловода в станового пристава в Тростянці Браславського повіту, де й помер десь 1888 року.

Марія Федоровна Мальчевська (дівооче прізвище Міхневич) роками 1887-1888 бачила Михайла Матвієвича у Вінниці. Він був старий, зігнутий і, на її думку, тоді вже не служив), проте це давало тільки часткове забезпечення. Цілком-же забезпечити найнеобхідніші потреби родини Михайлові Матвієвичу не щастило до самої смерті (Яка байдужа була ця смерть для родини, можна бачити з того, що ніхто з родини не поїхав на похорон батька).

Тоді-ж осліпла Глікерія Максимовна, мати письменникова. Отже, трохи чи не з перших років перебування у Вінниці Михайло Коцюбинський мусів шукати будь-якого заробітку. Так непривітно почалася для письменника перша половина понурих 80-их років. Дату подаю з слів Хоми Мих. Коцюбинського, який, крім того, пригадує, що в цей час родину напосіли такі злидні, що мати мусіла спродувати деяке домашнє майно, щоб доїхати до Вінниці. Їхали влітку на Спаса.

1880 року Михайло Коцюбинський закінчив Шаргородську бурсу, а коли в-осени 1881 року вінничани-семінаристи збиралися їхати до Кам'янця-Подільського (Боржковський, ще тільки всупати), то разом з ними, зокрема з семінаристом III класи Віталієм Дзюбинським, поїхав і Михайло Коцюбинський, не дивлячись на великі злидні вдома. (Тоді, певно, Михайло Матвієвич, батько письменників, був у Кам'янці). Можливо, що Коцюбинський вступив навіть до гімназії чи до семінарії, проте вчитися без матеріального забезпечення не зміг, заслаб і повернув додому, до Вінниці (Таке коротке перебування Коцюбинського в Кам'янецькій школі, якщо воно й справді було, не дало Михайлові Михайловичеві ніякого посвідчення, бо й пізніше, складаючи іспит на народнього вчителя при Вінницькій реальній школі, він подавав посвідчення про закінчення Шаргородської духовної школи), поклавши собі рішуче й серйозно готуватися вдома, щоб потім здобути матуру (скласти іспит за гімназію) (Цю мрію Мих. Мих. плекав довго й уперто, бо ще Тайсія Федоровна Дабіжа (Міхневич), що познайомилася з ним 1887 р., пригадує: «Замір у нього був здобути матуру; чи досяг він цього, чи ні – не знаю»).

У Кам'янці Коцюбинський усе-ж-таки деякий час пробув (Марія Федоровна таке пригадує з розповіді Михайла Михайловича: «Він їздив до Кам'янця-Подільського в гімназію з Дзюбинським і вступив до гімназії. Але довелося дуже бідувати. З голоду він

захорів на запалення легенів. Розповідав, що в той час він читав про велику французьку революцію і йому ввижались картини, де кров так і лється по стінах». Про такий кінець його заміру вчитися подібне розповідає й М. Чернявський у своїх спогадах: «З гімназії його виключено за якусь провину. Яку саме – про те він не хотів говорити. Пережив тоді дуже важкий час. Хотів накласти на себе руки. Сидів з виключеним теж товаришем на неоплаченій квартирі, без хліба й грошей. Власне – не сидів, а лежав, «щоб не витратити сили». Бо їх з голоду зосталося мало. Якийся час підтримував своє життя тільки цукром, що трохи було в його. Гордий і ображений, він не хотів прохати людської допомоги... Хотів умерти... («Червона лілея» – спогади про М. Коцюбинського, стор. 12).

Губерніяльний центр Кам'янець-Подільський своїми освітніми установами притягав увагу Михайла Михайловича й пізніше, бо, як видно з листа до Марії Федоровни Мальчевської 26 травня 1887 року, тієї весни Михайло Михайлович виїжджав до Кам'янця свого молодшого брата – Львоню, «калічку», як висловилася М. Ф. Мальчевська, щоб віддати до братської школи).

Цей короткий час перебування в Кам'янці Михайло Коцюбинський з усім юнацьким запалом упірнув у життя та настрої, що панували тоді в Кам'янці і зокрема в духовній семінарії. Йому це легко було зробити, бо приїхав він до Кам'янця, задалегідь уже підготований від Віталія Дзюбинського та інших товаришів. З цього часу ми маємо першу яскраву зустріч майбутнього письменника з В. С. Лотоцьким, у якого згадка про неї лишилася на ціле життя. В. С. Лотоцький у листі (25. X. 1903) писав: «Что ни говорите, а время общения нашего в Каменце было временем книги не могли, бы дать того, что дали эти немногие дни искреннего движения мысли, истинного искания правды и устоя в жизни» (Саликовскій А. Изъ воспоминаній о М. М. Коцюбинскомъ. «Украинская Жизнь», 1916, кн. IX, стор. 51).

Вже на початку життя в Вінниці з Михайлом Коцюбинським трапивсь випадок, який протягом декількох років не тільки утруднював здобувати засоби до життя, але на око вінницької поліції створив з нього політичного злочинця, що йому було заборонено виїздити навіть з Вінниці.

З початку 1881 року, з часу вбивства царя Олександра II, на Поділлі вельми поживавішав визвольний рух. Він захопив передусім шкільні заклади, де

розгорнули свою діяльність різні революційні партії. У Кам'янці в вир революційного руху найдужче втягається духовна семінарія, бо тут був демократичніший склад учнів, ніж у якій іншій кам'янецькій середній школі. В духовній семінарії, як свідчить О. Саліковський, утворилися тоді гуртки самоосвіти, які перебували під безпосереднім впливом революційного руху, що на чолі його стояли народовольці (*Див. Аркадій Зекцер «1905 рік на Поділлі», стор. 6-7. Вінниця, 1925* *Марія Федорівна Мальчевська такі пригадує деталі з розповіді Михайла Михайловича: Головним привідцею «бунту» в семінарії був Львович. Через нього ніби було вигнано з семінарії і всіх інших. Коли Львовича ув'язнили, то він злякався й видав товаришів. Дабіжса називав його мерзотником за це. Проте Львовича жандарі визнали за головного й заслали на Сибір. (Важко, проте, погодити такий кінець Львовича з тим, що було пізніше йому в житті. Львович-бо потім був воєнний, жив у Вінниці, у Звяглі, пізніше на Кавказі в Ахалцисі. Можливо, що тут Марія Федорівна поплутала Львовича з Віталієм Дзюбинським, якого за Хомою Михайловичем Коцюбинським було заслано на Сибір, де він і помер).*

Семінаристи утворювали нелегальні організації, ковтоли нелегальну літературу, вивчали на пам'ять революційні гімни, збиралися на нелегальні сходи.

У першу річницю вбивства Олександра II, 1 березня 1882 р. відбувся сход одного такого революційного гуртка, що на ньому було чоловіка з 15 семінаристів. Гурток цей відбув свої збори в улоговині за православним кладовищем (нижче од лагерів), маючи на чолі семінарста Олекс. Саліковського «генерала соціалістичної пропаганди», як рекомендував його ректор семінарії, семінарста Львовича та «відомого соціаліста» Стародворського. Програма потайного сходу була така: спочатку було зачитано відозву «Подільської дружини», що організувалась 1 березня, де висловлювано радість з приводу вбивства в той день «царя ката» та вихвалювано Кибальчича, Рисакова, Перовську і інші. Закінчено відозву закликком, працювати на користь соціалізму. Далі Саліковський зачитав статтю з «Народной Воли». Пізніше присутні виступали з промовами, скерованими проти царського ладу. Нарешті, було зачитано програму «Чернаго передѣла». Революційний сход було викрито

й усіх семінаристів з пропозиції жандармського, управління було звільнено з відміткою «хорошого поведенія».

З кількості 15 цій карі підпали такі вінничани: Петро Романович Дабіжа (*Марія Федорівна Мальчевська каже, що П. Р. Дабіжі лишилося тоді ще тільки 3 місяці до закінчення курсу семінарії, що він жив у Вінниці, де й познайомився з Михайлом Коцюбинським*), Гнат Львович (За Марією Федорівною Мальчевською Львовичів батько був священиком у селі, коло Вінниці), Віталій Дзюбинський, що вибув з III класи семінарії (*Недоборовські знали його пізніше як студента-медика московського університету. («Україна» 1926 р., кн. I, стор. 61). Хома Михайлович Коцюбинський пригадує, що Віталій Дзюбинський був наречений Ліді, сестри Михайла Коцюбинського*), Валеріян Васильович Боржковський, Татомір (*Роман Валеріанович Боржковський пише: «Як оповідав мій батько Валеріян Васильович Боржковський... В 1882 р. мого батька, старшого брата о. Євгенія Татоміра і ще 3-4 учнів (добре не пам'ятаю) було звільнено за участь у політичній організації».* (Матеріали Кабінету виучування Поділля. Вінницька Філія В.Б.У. при У.А.Н.). Надто впадав в вічі той факт, що мало не всі звільнені – вінничани, здебільшого товариші Михайла Коцюбинського з Шаргородської духовної школи. Хоч наш письменник далеко був і від Кам'янця й від семінарії, проте його теж потягли, бо в вінничан знайшли листи від нього з Вінниці (*Марія Федорівна Мальчевська пригадує з слів Михайла Коцюбинського, що він теж був підчас «бунту» в семінарії. Але швидше треба припустити, що Михайло Коцюбинський очевидно розповідає за те, що він бачив в-осени, коли був у Кам'янці. Можливо, що зустрічі О. Саліковського з Мих. Коцюбинським 1881 року в Кам'янці, але відсутність його в спискові 15 виключених семінаристів 1882 року й дали підставу Саліковському в своїх споминах уважати, що Коцюбинський учився в Подільській семінарії, але автор споминів не міг «припомнить, что собственно заставило М. М. Коцюбинского оставить семинарию» (Саліковській А.). Изъ воспоминаній о М. М. Коцюбинскомъ». «Украин. Жизнь» 1916, кн. IX, стор. 53).*

Про інцидент, що трапився в Вінниці в зв'язку з кам'янецькою подією, брат письменника Хома, молодший за нього на 6 років, так розповідає. На Великдень до Коцюбинських прийшли жандармський полковник та товариш прокурора робити труса. Начальство, поставивши варту коло вікон та дверей,

пішло в хату. Михайло саме тоді був у Мозгалевських). (У домі Блоневських, поруч дому Коцюбинських жив тоді секретар поліційного управління Мозгалевський, доньці якого Жені Михайло Михайлович допомагав учитись. На думку Хоми Мих., з нею у Мих. Мих. було перше кохання. Мих. Мих. хотів навіть одружитися з нею, але Глікерія Максимовна не дозволила, кажучи, що вони ще молоді). Повертаючи додому (Діло було ввечері), він побачив: щось стоїть під вікном і заглядає (Про звичку жандармів заглядати в вікна Коцюбинських згадують і Недобровські (Юхим Філь «До біограф. й творчості М. Коцюб.» «Україна» 1926 року, кн. I, стор. 62 : «Під вікнами М. М. часто появлялися жандарми; ввечері М. М. завжди старався щільно позавішувати вікна, щоб з вулиці не видно було»). (Мова тут про трохи пізніші часи) і, не питаючи хто, вдарив вартового своїм сукуватим ціпком. Тоді Михайла заарештували, намагаючись обвинуватити його за напад на поліцію (Не може бути сумніву в тому, що це й є той «політичний процес на 17 році життя», що про нього писав Мих. Мих. до Мочульського («М. Коцюбинський. Твори. Том У. ДВУ. 1925 р.», стор. 220), хоч за нашими матеріалами цей процес відбувся не на 17 році життя, а на 18).

Що там було з Михайлом – невідомо, але через три дні Михайла звільнили з в'язниці. З цього часу, з 1882 року Михайло Коцюбинський, як видно з листа до Мочульського, і підпав під опіку жандармів, які прикували його до Вінниці на декілька років і заборонили йому всяку працю (окрім фізичної). Виключені-ж семінаристи-вінничани по тому теж опинились у Вінниці, але з «вовчими білетами» (Нотатка «З» «за поведінку ото власне й є «вовчий білет», бо з такою нотаткою жадна шкільна установа не приймала виключеного учня), значить не могли вступити ні до школи, ні на службу до будь-якої державної установи («Всі звільнені підлягали під догляд поліції і їм було заборонено вчитись далі і служити в державних установах»). (Роман Валеріянович Боржковський на підставі оповідання свого батька. – Матеріали Кабінету виучування Поділля. Вінницька Філія ВБУ при У. А. Н.).

Коли перше Михайло Коцюбинський мав близькість у думках і намірах з товаришами, то тепер після цієї події, коли їх зв'язала недоля, вони стали тісною громадою, що спільно провадила боротьбу з усіма недогодами життя.

Розправа з молоддю пригнітила її, позбавила віри в негайну перемогу революції над царським урядом, але не примусила кинути свої народницькі мрії.

Тепер Боржковський, Львович, Веремієв (*Львовича Хома Михайлович, брат письменника, знав у Вінниці як прапорщика, а Єремєєва як капітана. Цей останній поєднався певно з Коцюбинським та його товаришами трохи пізніше*).

Єремєєв автор н'єси, що про надрукування її чимало турбувався Михайло Коцюбинський), Коцюбинські перебувають у Вінниці чи то близько Вінниці. Віталій Дзюбинський, що певно був один з найенергічніших членів гуртка, щасливо поборює заборону вступати до державних шкіл, подавшись до Москви, і вступає на медичний факультет університету (*Певно, він і далі не покинув революційної роботи, бо Хома Мих., брат письменників пригадує, що Дзюбинського було заслано до Сибіру, де він і помер*). Вакаціями Дзюбинський теж приїздить до Вінниці. Душею гуртка по від'їзді Дзюбинського, треба гадати, стає Коцюбинський, що доти був за найближчого товариша йому. На це вказує особливий пієтет до Коцюбинського тодішніх його товаришів, що вони його висловлювали пізніше в листах (*В листі з Звягеля (14. X. 1903) Львович, сповіщаючи про зустріч з Боржковським, каже: «Балакали про Вас і про всячину. (Вибачайте, що приточив Вас до всячини, хоча й цілком вкраїнської, бо за малий час треба було багато перемолоти)*).

Або: В. С. Лотоцький, розповідаючи за свої бідування в університеті, додає (лист без дати, цитую з оригіналу): «Вы, если и не испытали этого, то во всяком случае, понимаете, так как обладаете чутким и добрым, а главное отзывчивым сердцем»).

Які-ж завдання ставив перед собою гурток, коли він, приборканий, був не в силі стати до активної революційної праці? Найперше це була, праця над собою, над своєю освітою, щоб виробити з себе людину, яка-б могла виконати свій обов'язок перед народом. Мовою В. С. Лотоцького це значить: «организовать душевные порывы, дать им хорошее идейное направление и самих себя поставить в такое положение к остальному обществу, чтобы мы были полезны ему и чтобы польза эта была особенная – культурная...»). Треба було виробити енергію, самостійність, позбутися легкодухости, прагнути незалежності від батьків, будучи молодим, як цього вимагав Коцюбинський від Марії Федоровни Мальчевської (Міхневич). Поруч цього член гуртка мусів відгородити себе від усього нищого, що бруднить ідейно настроєну людину, як одмежовував себе Коцюбинський від скандалів у Вінниці та від усього того, що

було міщанського, коли він працював у Михайлівці. Проте члени гуртка не доходили надмірностей, що характерні для правих народників. Своїм бажанням підійняти народ до себе вони швидше нагадували ліве крило російських народників. Ясно, що гурток був добре обзнайомлений з тодішньою народницькою літературою публіцистичною та художньою. Коцюбинський, напр., читає крім українських та польських не тільки першорядних російських поетів та белетристів-народників, як Некрасова, Гліба Успенського, Салтикова-Щедрина, але й дії *minores*, як Омудевський (Федоров), твір якого «Шаг за шагом» («Светлов, его взгляды, характер и деятельность») користується тоді пошаною від юнака Коцюбинського та його матери.

Не бракувало, як виявляється, гурткові й опитувань практично переводити в життя свої ідеї. Дуже широкі зносини з сільськими низами провадив Валеріян Боржковський по Вінницькому та Літинському повітах, Коцюбинський у Зарванцях, ходячи туди разом з Львовичем (*В архіві Коцюбинського (Черніг. Державний музей серед листів Львовича до Коцюбинського є лист 21.XI.1912 з Ахалциху Тіфліської губернії, де Львович писав: «От не раз згадую, як ми ходили в Зарванці і старий панок курив люльку з довгого цибуха «антінки», і як я намірявся дістати в нього таку-ж «антінку», і як це мені не вдалося».*

В-останнє за вінницької доби Львович зустрічався з Боржковським 1888 року, як це видно з листа Ігната Львовича до М. Коцюбинського (14.X.1903 р. Звягель); «Несподівано, повертаючись з Києва, зустрівся з Боржковським, уперше за 15 літ».

Ще з часів перебування в Вінниці Львовичеві розвинувся інтерес до археології. Збірку пам'яток української старовини (що ще року 1902 мала 220 номерів) він перед 1912 роком передав Київському музеєві). Оту саму згадувану вже Женю Мозгалевську, що їй Михайло Коцюбинський допомагав учитися, мати її гніваючись лаяла за те, що вона не хотіла ходити до церкви, і обзивала її революціонеркою (бо була стрижена). Такий напрям дівчині, певно, не без впливу виховання утворивсь.

Із звязків Коцюбинського першої половини 80-их рр. у Вінниці треба ще згадати за відвідування Павла Юстиновича Вікула, що теж був неблагоннадійний в умовах царського режиму (*Хома Мих. Коцюбинський, брат письменника, так характеризує його: «П. І. Вікул з погляду уряду був людина неблагоннадійна. Приятелював з*

Мих. Мих. Помагав знаходити лекції. Про нього казали: «Батюшка він добрий, та тільки хто зна якої він віри, бо порося постом їсть. Пізніше він, здається, опинився на засланні»). В околицях Вінниці Михайло Михайлович їздив до Жука, що мав масток в Уладівці, десятин із 80, та В. С. Лотоцького (Ініціалів цього Лотоцького Х. М. не пригадує. Я не маю сумніву, що це й є «В. С. Лотоцький»), що там-таки був за контролера в акцизі.

Через декілька років, коли політична провина призабулася, Дабіжа влаштувався учителювати в с. Михайлівці Ямпільського повіту на Поділлі та разом з тим за репетитора при дітях священника того-ж села Антона Григоровича Мончинського. Від'їздячи на посаду діловода консисторії до Кам'янця-Подільського, Петро Дабіжа рекомендує за репетитора Валеріяна Боржковського, а коли цей останній перестав там працювати, тоді Михайла Коцюбинського (*А Гр. Мончинський, спогадуючи про Коцюбинського 14 липня 1925 року, так висловився: «Вони (Дабіжа й Коцюбинський) стояли за одно діло й за одно їх з семінарії звільнили». І вдруге: «Дабіжу й Коцюбинського звільнили з останньої семінарської класи (філософської).*

Така рекомендація Коцюбинського від Антона Гр. Мончинського свідчить про ідейну, товариську близькість Коцюбинського до Дабіжі, але не може правити за доказ, що Мих. Мих. був у духовній семінарії.

Антін Мончинський, крім того, гадає, що Коцюбинський був за репетитора в його домі цілих півтора року, хоч насправді там він був тільки 4 місяці. Певно, в уяві його Коцюбинський і Боржковський зливаються в одну постать, бо за Боржковського він зовсім не згадує).

Мовляв так, як ми тепер розмовляємо. Любив М. Коцюбинський і за плугом ходити, коли орали робітники в Блоневських. Здебільшого він бував у Зарванцях улітку й жив непостійно, а побуде 1-2 тижні й кудись виїде; потім знову приїздить. Найбільше часу Коцюбинському йшло на читання книжок у садку. Траплялось і так, що читає, читає, а потім ляже й про щось думає або пише. Вдягався в рябенькі фабричні сорочки». (Матеріяли Кабінету виучування Поділля. Вінницька Філія ВБУ при У.А.Н.).

Марія Федоровна Мальчевська так розповідає про цей епізод у житті письменника. 1886 року Коцюбинський слабував на запалення легенів (*Як каже Марія Федоровна. Міхневич, Коцюбинський тоді вже двічі переніс запалення легенів, був лисий, так що тільки з одного боку була латка сивого волосся.*

Тайсія Федоровна Міхневич (тепер Дабіжа) пригадує, що під час гостювання Мих. Мих. в с. Дзигівці на різдвяні свята 1887 року грали в «віршовку», і йому зробилось недобре.

Антін Григорович Мончинський теж, знаючи Коцюбинського в Михайлівці (1886 р.), каже: «Було помітно, що краса у нього зовнішня, в середині він хрупкий». Лікарі порадили йому пожити на сільському повітрі, дбаючи за гарну їжу. Тоді-то з рекомендації Петра Романовича Дабіжі Коцюбинського й було запрошено на репетитора в дім Антона Григоровича Мончинського готувати його 2 дітей до шкіл за 10 карб, місячно на повному пансіоні, як пригадує Антін Григорович Мончинський (*Ант. Гр. Мончинський сам їздив у Вінницю до Коцюбинських. В бідненькій хаті застав матір сліпу й більш нікого. Там у Вінниці за платню Антін Григорович і не вмовлявся, бо Коцюбинський був настільки делікатний, що про це й мови не заходило*). Ось як характеризує Коцюбинського, як репетитора, Мончинський, батько дітей, що їх учив Коцюбинський:

«Репетитор з нього був добрий, умів до дітей підійти, не примушував їх «зубрити» і працював з ними що-дня небагато, але діти його слухали, умів чергувати працю з розвагою. Він, Мончинський, і матушка, його дружина, були дуже задоволені з Коцюбинського. Діти їхні склали вступні іспити до середніх шкіл» (*Подаю з розмови з Антоном Григоровичем Мончинським на хуторі «Забава» 14 липня 1925 р.*).

А ось голос самого його учня Олексія Антоновича Мончинського (*3 листа до мене 15. VIII. 1925. (С. К.): «З того часу, як з'явився в нашій домі Коцюбинський, він своїм лагідним та добрим відношенням завоював симпатії не тільки моїх батьків, але і нас, дітей. Особливо я прагнув до нього всією душею, бо він своєю добротою та методами викладання різко відрізнявся від бувшого раніше в мене учителем Боржковського (Марія Федоровна пригадує, що в Михайлівці були один по одному піднадзорні: Дабіжа, Коцюбинський та Боржковський. (Треба: Дабіжа, Боржковський та Коцюбинський С. К.). Лекції він викладав цікаво,*

уміючи зацікавити предметом учня. Все викладання предметів він провадив російською мовою, але в приватних бесідах розмовляв виключно українською мовою, привчаючи й мене розмовляти по-українськи».

Під час 4-місячного (після 4 лютого – лютий, березень, квітень та травень 1886 р.) перебування Коцюбинського в домі Мончинського в Михайлівку приїздила жінчина сестра, Марія Федоровна Міхневич, дочка дзигівського священика. Коцюбинський, що взагалі всіх чарував вдачею, умінням поводитись, зблизився з нею. Розмови, читання (*Коцюбинський разом з нею читав «Злочин та кара» Достоевського, вчив її польської мови, читаючи спільно по-польськи «Вогнем та мечем» Сенкевича. З української літератури читали разом «Дай серцю волю – заведе в неволю», «Павук або-ж глитай», Крופивницького*), спільні проходки в чудовий михайлівський ліс, «Корабельний гай» (*Улюбленим місцем спочивати для Михайла Коцюбинського був «Корабельний гай». Туди він ходив з своїми вихованцями, або з Марією Федоровною Мальчевського (тоді ще Міхневичівною), щоб там почитати нелегальної літератури. Там-же на дереві, як пригадує Марія Федоровна, Михайло Коцюбинський вирізав його й її ім'я. Потім те дерево зрубано*) спричинилися до того, що навіть представники поліції, жандарі, що мали обов'язок стежити за Мих. Михайловичем (*В другій половині 80-их років Коцюбинський, хоч і міг уже виїздити з Вінниці, але жандармського догляду не позбувся*), розпитували, що то за «паненка» ходить з Коцюбинським. Коцюбинський намагався вирвати її з того оточення, в якому вона зросла (*А що Михайло Коцюбинський не полюбляв оточення, серед якого доводилось жити, видно з споминів Недоборовських («Україна» 1926 року, кн. 1, стор. 62 «Живемо як свині: через кожні дві години відчиняються двері кімнати, появляється матушка в три обхвати й чується голос: «пожалуйте кушати, або «получайте». «Але, писав далі М. М., у мене в серці є такий куток, що ніколи не дасть мені заснути». Не може бути ніякого сумніву, що в цих рядках Коцюбинський писав про своє життя в домі Мончинського*), взятися до будь-якої професії та жити вільним незалежним життям. Перший етап для неї мав бути – кинути Дзигівку і їхати до Вінниці. Від'їздячи з Михайлівки до Вінниці, Коцюбинський бере слово, що Марія Федоровна неодмінно приїде вчитися кравецтва. Енергію, з якою Мих. Мих. йшов до своєї мети, щоб вирвати Марію Федоровну з «дзигівської твани», ми бачимо з двох

листів (*Гайсія Федоровна Дабіжа (Міхневич) пригадує, що листи Коцюбинського, писані українською мовою до сестри, звертали на себе увагу в родині*), де він благає, закликає. Коцюбинський таки дійшов свого. Марія Федоровна здобуває в свого батька грошей, в січні 1887 року приїздить до Вінниці і вступає в майстерню кравецтва пані Недільської, близько знайомиться з родиною Коцюбинських, помічає всі ті злидні в родині Коцюбинських, яких, правда, ніхто з родини тоді й не замовчував. Пізніше сестрі Мих. Мих. Олі Марія Федоровна склала протекцію і вона дурно на 3 роки вступає вчитися кравецтва у пані Недільської. Разом з тим Коцюбинський вводить Марію Федоровну до свого вінницького українського гуртка; пригадує вона, що там були Недоборовські, Задорожня, ще одна якась пані, Боржковський та Львович. З перервою на 3 літні місяці 1887 р. Марія Федоровна була у Вінниці до весни 1888 року. Втретє Марія Федоровна не поїхала до Вінниці. Року 1889 вона одружилась з Мальчевським. Листування з Коцюбинським тяглося ще декілька років.

Нема нічого дивного в тому, що 21-річний Коцюбинський відчув симпатію до молодої панночки, Марії Міхневич (*Марія Федоровна Мальчевська пригадує, що одного разу Глікерія Максимовна, обіймаючи її, дякувала за гарне відношення до сина Михайла. «Коли-б Ви знали, що він мені за Вас говорив!»*). Але та путь, на яку він намагався поставити її, не зовсім звичайна собі путь. Сюди вкладено цілу народницьку програму Коцюбинського. Кинути своїх заможних батьків, здобути «рожеву» самостійність, навчитися ремесла (неодмінно ремесла, а не якогось там інтелігентського фаху!) – це-ж програма не тільки на панночок, але й для паничів у тодішніх народників. Справді, ця дійсна історія з життя початкуючого письменника могла правити за прекрасну фавбу до роману белетриста семидесятника.

А його кондиції на селі з ідеальною та сумлінною працею з учнями, крім вимоги заробити, яскраво щось мають від тодішньої програми Коцюбинського-народника. Не треба забувати, що в розумінні тодішньої передової революційної інтелігенції праця вчителя на селі, та ще – неурядового, це була найпочесніша праця, щось подібне до робітничої праці «біля варстату» на наші післяжовтневі часи.

Народницьку мрію що-до Марії Федоровни Коцюбинського розвіяв перший-же приїзд її. Перші два листи 5-6 липня та 22 жовтня 1886 р. до приїзду її він пише російською мовою, що була для Марії Федоровни звичайніша, бо йому хотілось прищепити її бажану життєву програму та викликати на одвертість усякою ціною. Третій-же лист, звернений до неї тоді, як вона прожила в Вінниці 3 місяці, писаний українською мовою, нічого не говорить уже про розписану попереду «рожеву» самостійність. Що-до кінця взаємин поміж Мих. Мих. та Марією Федорівною, то остання свідчить, що вона уступилась з дороги Мих. Мих., бо в тому стані, коли на його утриманні була ціла родина, він не міг дружитись. Та й одружившись він, на її думку, зашкодив би своїй літературній роботі (*Власне не сам Мих. Мих. Коцюбинський був за емансипатора Марії Федоровні Мальчевській (Міхневич), бо, як вона пригадує, тоді-ж у Джурині був учитель Семен (прізвище забулася) семінарист, уже скінчив науку (славний хлопчина!). З Коцюбинським, як пригадує Мальчевська, він не був знайомий. Так цей семінарист, будучи в Михайлівці, дав їй статтю «Мысли Вирхова о воспитании женщины» Писарева (не Писемського, як гадає Марія Федорівна).*

В той час, як відносини з Марією Федорівною стали у Коцюбинського холодними, на сцену висувається її менша сестра, Таїсія Федорівна Міхневич, що познайомилась з Мих. Мих. через сестру у Вінниці, а потім під час перебування Коцюбинського на різдвяних вакаціях 1887 р. в Дзигівці зміцнила своє знайомство.

Коцюбинський, як пригадує Таїсія Федорівна, пізніше лагодився їхати до Дзигівки, щоб одружитися з нею, але довідався, що вона вже одружена з Дабіжею (*Ан. Гр. Мончинський, характеризуючи П. Р. Дабіжу та М. М. Коцюбинського, каже, що перший мав замір улаштувати собі подружнє життя, бо просив його, Антона Григоровича, повезти до Міхневичів у Дзигівку. З Коцюбинським-же Ант. Григорович, на цю тему не розмовляв. З усього було видно, що Мих. Мих. за це не дбає*). В відносинах з Таїсією Федорівною Коцюбинському, проте, нема й натяку на бажання повернути її до свого народницького *credo*. На її думку, в Мих. Мих. було «щось байронівське, якийсь сум». І вона не помиляється, бо 1887 рік взагалі позначився в настрої Коцюбинського розчаруванням. Чи тут вплинув тільки

небажаний для нього кінець відносин з Марією Федорівною, чи були якісь інші ще причини – невідомо. Саме тепер року 1887 Коцюбинський вперше пережив глибоке розчарування в народницьких ідеалах. На це вказує таке місце з – листа В. С. Лотоцького до Коцюбинського (25. X. 1903): «Конечно много мы не достигли, идеалов не нашли (підкр. мое С. Е.), но в душе каждого ото дорогое святое время заложило твердый камень, твердый устой», значить тоді вже, в останнє стрівшись, вони відчули марність своїх народницьких мрій («идеалов не нашли»). А що ця зустріч сталась десь року 1887, можна бачити це, споставивши такі місця листів того-ж самого В. О. Лотоцького: «Судьба так сложилась, что мы упустили друг друга как-то вдруг и притом на огромный период времени» (25. X. 1903). В листі-ж (без дати) В. С. Лотоцький, що скінчив університети 1889 р., на бажання М. Коцюбинського розповідає про свої блукання й починає цю розповідь такими словами, які ясно підкреслюють, що остання зустріч відбулась тоді, як Лотоцький був студентом, себто десь року 1887: «Окончил я университет кое-как, – как говорят, пополам с грехом. Причин тому было много, но самая серьезная»...

4.

Повернувши з Михайлівки, Коцюбинський знов набирає на себе приватних лекцій, працює цілими днями. «Тосковал бы, если бы не занимался серьезно. Днем ребята, которых я учу, а вечером или политическая экономна, или история, над которой я думаю трудиться серьезно (и уже тружусь)» (*Лист до Марії Федоровни Міхневич 22 жовтня 1886 р. Тут, як і далі, цитую з оригіналу*). У Неймана він, напр., не тільки вчить дітей, а й харчується та живе в його приміщенні (*Ibid.* «*Приезжайте, а тем временем пишите. Адрес: Винница, дом Монашек. кварт. Неймана*»). І це тягнеться з осені 1886 р. до половини травня 1887 року («У нас праве жадних новин немає, окрім того, що я вже зо два тижні живу вдома і звідсіля ходжу на лекції»). (*Лист 27 травня 1887 р.*). В цей час нам достотно відомо, скільки Коцюбинський витрачає часу на педагогічну роботу. «Як вихожу в у 1/2 9 години, то вертаюся з лекції в 1/2 8 вечора, не лічучи обіда, котрий займає не більше години. Спервоначалу було мені страх тяжко, а тепер нічого, обернівся» (*Ibid.*). Про репетиції в Вінниці, пригадує М. Ф. Міхневич, Коцюбинський писав, що

він «везе, як сліпа кляча в шеретівці» (*Лист цей не зберігся. Взагалі у Марії Федоровни Міхневич з 15 приблизно листів Коцюбинського збереглося тільки 8*).

Крім Неймана Коцюбинський в той час був репетитором при дітях графа Грохольського (*Очевидно, через цього самого графа Грохольського Коцюбинський здобував з Галичини заборонені видання. «Гр. Грохольському вислано число на оказ» писав В. Лукич, редактор «Зорі» до Коцюбинського (Недрук. листи В. Лукича до Коцюбинського. Станіславів 21 н. ст. березня 1893 р.), який казав, що «покохал себе» Коцюбинського.*

На 24 році життя Михайло Коцюбинський бере участь у вінницькому громадському житті, як гласний міської думи. Обібрано його на гласного 18 березня 1888 року на чотириріччя з 1888 року до 1892 (*Кабінет виучування Поділля (Вінницька Філія ВБУ при У.А.Н.) має таку архівну довідку з Вінницького окрарху: 2. Из дела Винницкой Городской Управы за 1888 г. № 7 «Об избрании гласных Винницкой Городской Думы на четырехлетие с 1888 г., видно, что по выборному листу об избранных кандидатах на гласных Винницкой Городской Думы на четырехлетие с 1888 г. по городовому положению 16 июня 1870 г., составленному 18 марта 1888 г. значится избранным кандидатом в гласные Коцюбинский Михаил Михайлов. по количеству 81 избирательных баллов и неизбирательных – 84 и он, Коцюбинский, внесен в список гласных по 8 разряду под № 5*). Проте він почав брати участь у засіданнях міської думи тільки з 11 липня 1888 р. З його діяльності як гласного відомий такий виступ: міська дума придбала бібліотеку від Рубінштейна, проте не подбала про те, щоб перевірити, наскільки вона цінна, придатна для читачів. І от Коцюбинський, який певно на той час встиг добре зазнайомитись з кращими бібліотеками передових вінницьких діячів як Ц. Неймановою, Тжцінського та Харжевського, побоюючись, що бібліотека ця складається з «нікчемного мотлоху, не відповідає змістом та що можуть бути зловживання, коли передаватимуть бібліотеку, зрікається стверджувати протокол своїм підписом (*Це трапилось на засіданні думи 14 березня 1889 р. На протоколі № 27 є такий власноручний напис Михайла Коцюбинського: «Ввиду того, что Дума не позаботилась ознакомиться предварительно с содержанием библиотеки, которая может состоять из старого хлама и книг мало соответствующих своему назначению и ввиду того, что не было выработано точных условий и обязательств со стороны Г-на Рубинштейна, я отказываюсь от утверждения*

протокола своєю підписью. Гласный М. Коцюбинский». (Матеріали Кабінету вивчення Поділля. (Вінницька Філія ВБУ при У.А.Н.). 4 жовтня 1890 року кінчається участь Коцюбинського в засіданнях міської думи.

5.

Хоч Коцюбинський не міг часто й надовго виїздити на кондиції на село, бо в Вінниці він заробляв 60-70 карб, місячно (Так каже Марія Федорівна Мальчевська (Міхневич), а на селі, працюючи в одній родині, він міг заробляти максимум 20 карб., проте р. 1891 (з весни 1891 до весни 1892) ми бачимо Коцюбинського в с. Лопатинцях, де він учить дітей у Кіндрата Мельникова, бухгалтера сахарні (Сахарня та вже давно перед тим, десь з року 1884, як каже лопатинець Сифон Мельник, тодішній приятель Коцюбинського, перестала працювати. Сам Мельников, буди бухгалтером Джурицької цукроварні, доглядав резервну Лопатинську цукроварню, крім платні користувався ще з 25 десятин землі в Лопатинцях. Мих. Мих. одержував 17 карб, місячно, крім повного утримання. Готував він старшу доньку Лізу, 13 років, до 4 класи Київської Левашовської гімназії, викладав навіть французьку мову. До гімназії Мельникова вступила. Миколу Мельникова готував до 2 класи Немирівської гімназії, хоч вступив він тільки до першої. Працював Коцюбинський сумлінно, відбуваючи роботу в певні години (з 9 до 12-ої). Заведено було навіть журналу, де Мих. Мих. виставляв свої нотатки про успіхи учнів.

Яскравий образ Коцюбинського того часу подає учень його Микола Мельник. «В моїй уяві він залишився таким, яким згадую його в свої тодішні 11-12 років: з добрими, трохи сумними, карими очима, з загостреною чорною борідкою, лисотою головою, з тихим ласкавим голосом, завжди рівного в поведженні в людьми різного становища».

А молодший Михайло Мельников про свою прихильність до Коцюбинського так говорить: «Гепер вже не пам'ятаю, яке вражіння справив він спочатку на нас, дітей, але пам'ятаю добре, що потім він став справжнім членом нашої родини; ми, діти, любили його, а я особисто остільки прихилився до нього, що моє постійне місце під час його навчальної праці з мою сестрою та братом було у нього на колінах»... Не обходилося і без конфліктів з батьками дітей, як це звичайно трапляється в відносинах батьків з репетиторами. Один раз молодший Михайло, їздячи по ставку, забовтався. Мати Серафима Дмитрівна звернулася до Коцюбинського з такими словами: «Мих. Мих-чу! Ви-б мені допомогли

наглядати за дітьми. Бачите-ж, що робиться!» – «Пробачте, Серафимо Дмитровно, я вмовлявся з вами тільки вчити дітей, але не виховувати» – чемно відповів Мих. Мих.). В Лопатинцях Коцюбинський не пориває, зносин з своїми приятелями однодумцями вінничанами. За час свого там перебування він на Різдво, Великдень, Зелені свята робить традиційну перерву в навчанні й їде до Вінниці. До нього теж приїздить Єремів (Лизавета Кіндратовна Бокша (Мельникова), учениця Коцюбинського, пригадує, що, уникаючи перлюстрації листів, Єремів прислав Коцюбинському старі номери журналу «Природа и Люди», де на берегах писав Коцюбинському про те, що хотів сказати йому конспіративно). Із спогадів близьких тоді Коцюбинському людей ми можемо також довідатись дещо за погляди Мих. Мих. та його практичну роботу в той час. Всі (Михайло Мельников, Микола Мельников, Лизавета Бокша (Мельникова), Серафима Дмитровна Мельникова та Андрій Дуляк) в одно свідчать про те, що Коцюбинський у Лопатинцях був під доглядом поліції й тому не мав права обійняти будь-яку посаду в державних установах. Одвідини жандарів (Жандарм, як коли з урядником, приїздили з Рахнів-Лісових уночі. Іноді на світанні. Поговорять було з Кіндратом Мельниковим, до Мих. Мих. в кімнату зайдуть, «потрусять і поїдуть») для Мих. Мих. тоді вже були не вдивовижу. Він спокійно приймав їх.

Колишній учень Михайла Коцюбинського Микола Мельников таке каже про це: «Наїзди жандарів давали тільки привід йому висловлювати (Матеріали Кабінету виучування Поділля. Вінницька Філія ВБУ при У.А.П. Серафима Дмитровна Мельникова з тієї розмови пригадує, що вона якось згадала царську родину. Мих. Мих. тоді й почав: «Настане такий час, що їх не буде».... своє глибоке переконання, що років через 50 (Цифру «25», як (було у спогадах, виправляю на «50» за С. Д. Мельниковою...) царську владу буде знищено, й що Росія стане республікою».

Заслуговує на увагу також згадка Миколи Мельникова про погляд Коцюбинського на селян: «Нам, дітям, він часто розповідав про життя селян, про їх недолю, з'ясовував ненормальність становища, що існувало, й давав напрямок нашим думкам у той бік, куди линуло його серце».

В стані піднадзорного, що в ньому тоді перебував Коцюбинський, найменший крок у напрямку, щоб зблизитись з народом, працювати серед

нього, викликав занепокоєння не тільки в представників поліції, а й у всіх пануючих, що були проти зближення з народом.

«Близьке знайомство інтелігента, – каже Микола Мельников, – з «простим» народом було рідким вийнятком у ті часи й викликало обурення багатьох; а взявши до уваги, що М. М. говорив з селянами виключно українською мовою й поведився, як рівний з рівними, цілком зрозуміло буде, чому вважали його за людину небезпечну для тодішнього устрою».

Отже, як бачимо, на такій, невинній здавалося-б, роботі, як репетиторська, Мих. Мих. не міг почувати себе певним, бо не кожний службовець при його неблагонадійності схотів-би мати його за репетитора. Тільки бездоганно вміле виконання обов'язків від Коцюбинського, який систематичною працею над собою розвинув себе й придбав знання, та замовчування своєї офіційної освіти давало можливість щасливо відбувати свої кондиції. Але така ситуація призводила до утворення легенд про його офіційну освіту на місці служби. Так, Таїсія Федоровна Дабіжа (Міхневич) каже, що з розмови з Мих. Мих. виходило, що він після шаргородської бурси був ще в київській гімназії, Ант. Григ. Мончинський вважав його за семінариста, звільненого з останньої класи кам'янецької духовної семінарії, Олексій Антон. Мончинський, його учень, що зустрічався з Мих. Мих. і за час перебування в Лопатинцях, пише: «Він був студентом (якого університету не пам'ятаю)» (3 листа до мене 15.VIII.1925 (О. К.). Андрій Дуляк пригадує, що він скінчив Ніженський ліцей. На Ніженський ліцей теж указують Лизавета Кіндратовна Бокша (його учениця) та Серафима Дмитровна Мельникова. А Віталій Гаврилович Боровик, що познайомився з Коцюбинським у Басарабії влітку 1892 року, каже, що він разів зо два пробував розпитувати Михайла Михайловича про його освіту, але відчув, що такі розмови справляють прикре враження на письменника, то він уже більше й не торкався цього дразливого питання.

Так у Лопатинцях Коцюбинський мав широкі зносини з селянами, давав читати українські книжки (Микола Мельников пригадує про М. Коцюбинського: «Він роздавав книжки молодим селянам, що звичайно одвідували його у неділю вони довго й залюбки сиділи й розмовляли з ним»). А Андрій Дуляк про читання книжок ось що згадує:

«Дає було читати селянам книжки. Коли принесе, то питає зміст, що вподобалось і в той же час старанно розглядає, чи не попсовано де її, якщо знайде яке пошкодження, тоді без зайвого слова каже: «Дарую вам цю книжку». Зате, коли вже попросить вдруге, то було каже: «Ви вже всі мої книжки перечитали!». З українських письменників пригадує Андрій Дуляк у Лопатинцях М. М. Коцюбинський мав такі: Шевченка, Куліша, Марка Вовчка, Ганну Барвінок та Нечуя-Левицького). збирав пісні (Микола Мельников пригадує: «Сестра моя між иншим збирала з доручення М. М. зразки фольклору: із слів селян записувала народні пісні, казки, прислів'я то-що».

Можливо, що в Лопатинцях Коцюбинський збирав не тільки фольклорний матеріал, але й матеріал на видання словника лікарської термінології. Яків Невестюк від Краківської академічної громади (недруков. лист 18. XI. 1890) писав Коцюбинському: «Газетка лікарська не буде еще виходити, але подалисьмо до сойму о subvertitro на видання словаря термінології лікарської. Матеріялів у нас уже доста – але з України – ще нічого – не маємо. Проте прошу Вас – може бисьте зібрали або еще кого заохотили до збирання назв складових частей тіла по руськи-укр. далі (?) назви хоріб-ліків і т. д., а зібране пришліт на мою адресу – а ми Вам прилюдно подякуємо і почесний ехетрлар офіруємо. Може-б там у Вас які знакомі панночки стали збирати і чим скоріш присилати ті матеріяли»... (Архів Коцюбинського в Чернігівському Держ. музеєві).

«Благодаря Мих. Мих. я очень полюбила все украинское: носила укр. костюм, пела укр. песни и интересовалась бытом крестьян», пригадує колишня учениця Михайла Коцюбинського (Матеріали, що їх зібрав кабінет виучування Поділля. Вінницька філія В. Б. У. при У АН), тому одвідував вечорниці, весілля, корчму (Тоді ще не було монопольки. Навіть молоді селянки та баби заходили до корчми. Коцюбинський було до їх присусідиться, частує їх, щоб тільки співали пісень. На весіллях також любив випити чарку). Особливо щирі були відносини у Коцюбинського з Іваном Багачуком, Мельником (сином Сифона Мельника) та з Андрієм Дуляком, що мав тоді років з 12. Працюючи в Лопатинцях. Коцюбинський разом з Мельниковими відвідує Мончинських у Михайлівці (Михайлівка від Лопатинець 8 верстві).

Серафима Дмитровна Мельникова, мати дітей, що їх учив Коцюбинський, пригадує, що вона, щоб розважити Мих. Мих., влаштовувала гулянки на природу, де брали участь, крім Коцюбинського, поміщик Вітковський, службовці з Джуринської цукроварні та

Мончинські); так само молоді члени родини Мончинських відвідують Мельникових.

Перебуваючи в Лопатинцях, Коцюбинський більше, ніж коли іншим часом, міркує про свою дальшу долю. Як побачимо далі, йому переважила думка кинути педагогічну працю, але перше він, безсумнівно, мав замір іти працювати до школи як учитель. Бо одного приїзду до Вінниці в-осени 1893 року Коцюбинський при вінницькій реальній школі склав іспит на народнього вчителя, а 29 жовтня того-ж року одержав уже й відповідне свідоцтво (*В архіві вінницької реальної школи мені, дякуючи ласкавій допомозі Миколи Павловича Сербина, останнього директора тієї школи, 8 січня цього року пощастило знайти зошит, куди записувано всіх, хто складав іспити при реальній школі, переважно на вчителів та на «вольноопределяющихся II разряда». Серед них є запис про Коцюбинського, якого й подаю тут*).

Хоч у запису не позначено ні нотаток з окремих дисциплін, ні постанови педагогічної ради, проте сумніву, що Коцюбинський склав іспит, не може бути, бо діловодів важно було записати, яке й кому видано свідоцтво та під яким №-ом. Всі інші відомості про особу, що склала іспит, у цьому зошиткові звичайно пропускалися. (Видно також із зошитка, що на іспиті одержував «2» хоч з одної дисципліни, тому свідоцтва не видавано). Головне-ж у Романа Михайловича Коцюбинського, сина письменникового, збереглася фотогр. картка Михайла Михайловича, що її одірвано від свідоцтва з таким написом на звороті:

«Изображенный на сей фотогр. карточкѣ Коцюбинскій Михаилъ, удостоенъ свидѣтельства на званіе учителя начальнаго народнаго училища за № 82.

Директоръ Нѣмецъ

Письмоводитель Статкевичъ»

На печатці: «Винницкаго реального училища Под. зуб.».

А Т. С. Шкуркина пригадує, що й вона бачила в Чернігові у Коцюбинського свідоцтво, на право вчителювати.

(Коцюбинський, як бачимо, склав спеціальний іспит на народнього вчителя при реальній школі, а не за 4 класи реальної школи, як припускає Ан. Лебідь в «Україні» 1925 р., кк. 5, стор. 140).

Коли зважити роботу Коцюбинського в Лопатинцях, то ми побачимо, що тут він значно реальніший у своїй роботі народника, ніж це було в Михайлівці, хоч надія на революцію політичну тепер відсувається іще далі. Та воно й зрозуміло. Протягом мало не 5 років, що минули з того часу, він уже придбав чимало життєвого досвіду. Не пропало задарма його єднання з Цеславом Нейманом, участь у громадській роботі, хоч яка вона куца була, відвідини Галичини (1890 р.). Помітно це й на його творчості того часу. Так тяглося життя Коцюбинського, аж доки він з рекомендації Михайла Федоровича Комарова в травні 1892 року влаштувався на службу в Одеську філоксерну комісію.

(Далі буде).

Сергій Козуб.

(https://chtyvo.org.ua/authors/Kozub_Serhii/Rannii_Kotsiubynskyi_Vinnytska_doba_v_zhytti_ta_tvorchosti_M_Kotsiubynskoho/)

Юхим Філь М. Коцюбинський у спогадах та предки письменника

Михайло Михайлович Коцюбинський «що-до своєї особи надзвичайно був скупий та неподільчивий, не любив пускати сторонніх людей до того, що вважав за свою тільки особисту власність або інтимну справу» *) і, не вважаючи на кількаразове прохання акад. С. Єфремова дати повнішу автобіографію, дав тільки рудимент її, так і «не зрадив своєї звичайної манери про себе говорити й немов навмисне ставить читачеві загадку за загадкою, цікаві моменти збуваючи самими натяками, цілі смуги свого життя полишаючи цілком неосвітленими або в затінку обережливої фрази ховаючи. Та й в особистих зносинах з людьми Коцюбинський був надто обережний та неговіркий про себе й видимо давав такі іноді вказівки, які доводили потім до явних непорозуміннів. Звичайно, письменник не говорив про себе неправди, але висловлювався часто так темно і двозначно, що слухач його розумів хибно і доходив до неправдивих висновків, яких-же знову він не хотів збити виразним словом. І це, як побачимо далі, траплялося навіть з людьми, що всі мали дані на те, щоб уважатися за близьких йому приятелів, – так напр., М. Чернявський у своїх згадках говорить про гімназію, а В. Гнатюк навіть про університет, як місця, де побірав науку Коцюбинський, а тим часом, ні в гімназії, ні в університеті він не був, і офіційним його освітнім цензом було «домашнє образование», а неофіційно тільки з згадок Ол. Саліковського відомо стало, що був він вихованцем духовної школи»2).

Так, окрім коротеньких «Автобіографічних заміток», що їх наводить акад. Єфремов у своїй праці 3), які письменник на прохання автора праці подав у листах до нього, докладнішої автобіографії Коцюбинський не залишив. Тепер доводиться збирати окремі відомості та спогади, щоб потім за ними можна було доповнити, а іноді й перевірити та виправити те, що вже відомо про цього письменника. Ми вже маємо чималі й цінні розвідки про Коцюбинського акад. С. Єфремова 4 *), В. Коряка 6) та інш., але вони ще цілком не вичерпують відомостей про життя й діяльність письменника, і сами автори їх зазначають, що мало було в їх потрібного матеріалу й тому деяких моментів із життя

письменника їм зовсім не пощастило висвітлити, а про деякі могли подати приблизні й гадані відомості.

Та надію зібрати повніший матеріал про Коцюбинського ще не втрачено. Письменник жив і діяв на наших очах, багато в осіб, що знали Коцюбинського, працювали з ним, спостережали його життя, листувалися з ним, то-що. Тепер ці відомості збираються й публікуються. На сторінках сьогочасних українських часописів ми частенько здибаємось з ім'ям цього письменника.

Автори розвідок про Коцюбинського подають багато нового, ще невідомого, важливого з життя й діяльності письменника, знаходять і публікують ще невідомі твори й листи, намагаються розшифрувати те, що Коцюбинський ховав «в затінку обережливої фрази», про що «висловлювався часто так темно і двозначно». Але-ж у цих розвідках багато є суперечностей, особливо що-до життя письменникового. Наведімо кілька прикладів.

Коцюбинський, подаючи про себе короткі й скупі відомості, в дужках висловивсь: «Рід мій ведеться од давніх українських бояр»). Акад. С. Єфремов у цій фразі вбачає небажання письменниково згадувати про невисоке і в очах громадянства непочесне службове становище його батька, бо «батько Михайлів... не тільки вгору не йшов по службовій драбині, а навпаки, сходив усе нижче та нижче: в кінці 70-х років він служив за «полицейського надзирателя» в м. Барі, але згодом і цю втратив посаду й опинився волосним писарем у містечку Станіславчику. Коли згадаємо репутацію за того часу нижчих чинів адміністративного механізму російського – отих поліціянтів та волосних писарів, то може зрозуміємо й мовчанку про свій рід Коцюбинського, мовчанку, прикриту до того ж глухою, але видимо фантастичною фразою, що рід його «ведеться од давніх українських бояр» (?). Для Коцюбинського з його виразно виявленим нахилом до аристократизму не тільки духового та з дуже делікатною амбітністю могло прикрою бути згадкою невисоке та в очах громадянства й непочесне становище службове його батька, і – маленькі вади у великих людей – він затушкував неприємну згадку і мовчанкою, і надто невинним екскурсом в родовід «давніх українських бояр» 2).

Таку думку акад. Єфремова заперечує брат Коцюбинського Хома Коцюбинський. Він пише: «...брат мій взагалі не казав неправди, і тому мушу звернутися до документів: витяг з протоколу депутатського зібрання Подільської губернії від лютого 1832 р. написаний польською мовою на двох гербових аркушах по карбованцеві кожний каже, що Матвій Коцюбинський (дід) одержав цього витяга на прилучення до шляхетства всіх своїх синів, між иншим і батька нашого Михайла та що рід наш записаний в пошту частину родословних книжок, в якій лічаться шляхетські роди, що доказали своє шляхетське походження за триста років до складання шляхетських грамот».

Щоб перевірити ці суперечності, ми намагалися знайти сліди шляхетського походження роду Коцюбинських. Для цього ми уважно переглянули «Списокъ дворянъ, внесенныхъ въ дворянскую родословную книгу Подольской губернии. Изд. Подольскаго Депутатскаго Собранія. Г. Каменецъ-Подольскъ 1897 г.», і Коцюбинських там не знайшли. В архіві Подільського шляхетського зібрання ми знайшли пошту частину «Родословн. двор. род.» за 1832 р., про яку згадує Х. Коцюбинський, переглянули її уважно, і теж Коцюбинських не знайшли. Треба зазначити, що й написано цю частину не польською, як зазначає Х. Коцюбинський, а, російською мовою, дарма що інші частини «Родословних» за той-же рік написано мовою польською. Книжки протоколів депутатського зібрання Под. губ. за 1832 р. нам не пощастило знайти (архів невпорядкований). Ми, звичайно, не хочемо заперечувати, що існує витяг з протоколу депутатського шляхетського зібрання на прилучення Коцюбинських до шляхетського роду, на який вказує Х. Коцюбинський, але гадаємо, що це, мабуть, було саме клопотання про таке прилучення. Бажано було-б бачити цей документ опублікованим, тоді можна було-б легше знайти й його оригінал.

Багато гірше стоїть справа з спогадами про Коцюбинського. Спогади, узагалі як спогади, часто містять у собі елемент фантастики і до них слід і підходити обережно, не приймати їх як певні факти й не робити з них якихсь певних-же й висновків, не перевіривши їх і новими даними не ствердивши. Значіння спогадів полягає головним чином у тому, що вони збуджують думку,

викликають зацікавленість якоюсь особою чи явищем і вказують дослідникові шлях до відшукання певних матеріалів про цю особу чи явище. З спогадів-же про Коцюбинського вже зроблені, на нашу думку, квалітивні й неправдиві висновки, які внесли плутанину що-до біографії письменника.

Сам М. Коцюбинський «обставини своєї науки збуває мовчанкою», а Ол. Саліковський у своїх спогадах про письменника так певно й правдоподібно пише: «М. М. Коцюбинський – мой дальній родственник – был старше меня, если не ошибаюсь, года на два или на три и учился вмѣстѣ со мною, но однимъ классомъ выше, сначала въ шаргородскомъ духовномъ училищѣ и затѣмъ въ подольской духовной семинаріи... Въ Шаргородѣ мы не долго жили съ Мишей Коцюбинскимъ вмѣстѣ, а такъ какъ учились мы въ разныхъ классахъ, то встрѣчи наши съ переходомъ Миши на другую квартиру стали очень рѣдкими. Во всякомъ случаѣ я могу удостовѣрить, что въ этотъ періодъ школьной жизни Миша Коцюбинскій, какъ горожанинъ, былъ дальше отъ украинской стихіи, чѣмъ каждый изъ насъ, дѣтей деревни. То же нужно сказать и о семинарскомъ періодѣ. Въ началѣ 80-хъ годовъ прошлаго столѣтія въ подольской семинаріи не было повышеннаго интереса къ украинской литературѣ и къ украинству вообще, что замѣчается въ послѣдніе годы въ большинствѣ южныхъ семинарій. Всѣ мы, конечно, внѣ уроковъ и вообще официальныхъ выступленій говорили по-украински, такъ какъ это былъ нашъ родной и съ дѣтства привычный языкъ, съ удовольствіемъ читали «Кобзаря» или случайно попавшуюся подъ руки другую украинскую книжку, но центръ тяжести нашихъ духовныхъ интересовъ былъ не въ этомъ. Образовавшіеся въ семинарії кружки самообразования находились подъ прямымъ вліяніемъ тогдашняго революціоннаго движенія, и нашими образцами и героями были народовольцы. Мы поглощали нелегальную литературу и твердили наизусть революціонные гимны, собирались въ потаенныхъ мѣстахъ и вырабатывали планы водворенія въ Россіи соціальной справедливости и политической свободы внѣ національныхъ разграниченій, о которыхъ никто изъ насъ въ то время не думалъ. М. Коцюбинскій стоялъ въ сторонѣ отъ этого движенія и относился къ нему не

только скептически, но, я бы сказал, и свысока. Не потому, однако, чтобы он стоял на иной социально-политической позиции. Его интересы, насколько я мог судить по редким и случайным встречам, вообще были вне политики. Они тяготели к эстетике и, пожалуй, к философской мысли. М. М. купался в литературе, но гражданственность в поэзии отвергал, и когда я однажды прочел ему яркую революционную поэму, ходившую тогда по рукам в многочисленных списках, он не только не заразился ее настроением, но высказал ряд критических замечаний, в которых старался доказать психологическую необоснованность прочитанных стихов и несовершенство их формы. Я не припомню, что собственно заставило М. М. Коцюбинского оставить семинарию, но именно по выходу из семинарии мы снова стали ближе друг к другу. Я жил в доме родителей под надзором полиции, и М. М. часто посещал меня, приходя к нам пешком, из м. Станиславчика. У меня он большею частью оставался и ночевать.

Ми навели трохи завелику цитату з спогадів Саліковського, але-ж ці спогади сталися за вихідний пункт до плутанини в біографії письменника. Акад. С. Єфремов, в уже цитованій праці, до них ставиться з певним довір'ям (та й не було підстав не довіряти) і часто покликується на них, напр., «тільки з згадок Ол. Саліковського відомо стало, що був він [Коцюбинський. Ю. Ф.] вихованцем духовної школи» (стор. 4), «єдина компетентна тут особа, Ол. Саліковський, подає тільки характеристику тодішніх настроїв Коцюбинського, зовсім обминаючи факти зовнішнього життя. Ми не можемо через те сказати навіть, скільки часу перебував Коцюбинський у семинарії, як йому там велося та чому він мусів кинути науку» (стор. 10). І в спогадах М. Чернявського, що каже про перебування Коцюбинського в гімназії і що «з гімназії його виключено за якусь провину. Яку саме – про те він не хотів говорити» 1). Акад. С. Єфремов, покликаючись на спогади Саліковського, робить поправку «бачимо тепер, що це або помилка автора згадок, або свідомо невиразність в оповіданні самого Коцюбинського; треба: з семинарії» (стор. 11).

А М. Плевако у широко вживаній «Хрестоматії нової української літератури» уже категорично зазначає: «Вчився Коцюбинський спершу в Шаргородській бурсі, а потім в Подільській семінарії, курсу якої не скінчив».

Іван Лакиза в недавно випущеній книзі «М. Коцюбинський» пише: «1881 року Коцюбинський побував у Кам'янці на Поділлі, щоб, як сказано, вступити до семінарії, і ця подорож помітно позначилась у житті –письменника. В цьому місті Михайло Михайлович зустрів повну завзяття молодь, що шукала правди. Настрої в Кам'янецькій семінарії були не звичайні. Серед семінаристів-пролетарів, порівнюючи з учнями інших шкіл, де переважно вчилися діти панські, було чимало гуртків освіти, залюбки читала молодь заборонену літературу, захоплювалася творами Чернишевського, Добролюбова, влаштуувала нелегальні зібрання, мріяла за революційну роботу, протестувала проти утисків царату та залюбки йшла на боротьбу з ним. Сам Михайло Михайлович не брав активної участі в роботі цих гуртків, але, знайшовши тут рідний йому світогляд, заприятнюється з деким, а потім листується. Тут ми теж помічаємо великий вплив спогадів Саліковського. Та коли покладатися на Саліковського, що каже: Коцюбинський «учился вмѣстѣ со мною, но однимъ классомъ выше, сначала въ шаргородскомъ духовномъ училищѣ, а затѣмъ въ подольской духовной семінаріи», то треба сказати, що Саліковського, коли пробував Коцюбинський вступити до семінарії, там іще не було, і він не міг спостерегати, як ставився в Кам'янці Коцюбинський до руху в семінарії. На нашу думку, Коцюбинський не міг довго перебувати в Кам'янці, і, не будиши семінаристом, піснацятилітній хлопець не міг брати активної участі в семінарському революційному рухові. З окремими-ж семінарстами він міг спізнатися й у Кам'янці, були тут його знайомі і по шаргородській бурсі, були й земляки, напр., В. Боржковський, В. Дзюбинський та інші, що з ними потім він і листувавсь.

Перебування Коцюбинського в кам'янець-подільській духовній семінарії заперечує Хома Коцюбинський у цитованій уже статті й підкреслює, що «Ол. Саліковський вніс величезну плутанину в біографію М. Коцюбинського... Ол. Саліковський ні з якого боку родичем нам не приходився, дома в нас ніколи

не був і з братом не приятелював. Тільки в Шаргороді вони здається вчилися разом з братом... Саліковський згадує про семінарське життя брата в Кам'янці, а я свідчу, що він ні в Кам'янецькій, ні в якій іншій семінарі, ані в гімназії не вчився» (стор. 194 і 195). Ми й собі, ґрунтуючися на даних, які тільки можна було здобути в Кам'янці, доводимо, що Коцюбинський в подільській духовній семінарії не вчився).

Рівнобіжно з семінарією вказують і на гімназію, де ніби вчився Коцюбинський. На це вказує М. Чернявський в уже згаданій праці, а Сергій Козуб, найбільше за спогадами Марії Федорівни Міхневич-Мочульської, зазначає, що Коцюбинський міг вчитись у кам'янецькій гімназії. Він пише: «1880 року Михайло Коцюбинський закінчив Шаргородську бурсу, а коли, в-осени 1881 року вінничани-семінаристи збиралися їхати до Кам'янця-Подільського (Боржковський ще тільки вступати), то разом з ними, зокрема з семінаристом III класи Віталієм Дзюбинським, поїхав і Михайло Коцюбинський, не дивлячись на великі злидні вдома. (Тоді певно Михайло Матвієвич, батько письменників, був у Кам'янці). Можливо, що Коцюбинський вступив навіть до гімназії чи до семінарії, проте вчитися без матеріального забезпечення не зміг, ослаб і повернув додому, до Вінниці, поклавши собі рішуче й серйозно готуватися вдома, щоб потім здобути матуру (скласти іспит за гімназію). У Кам'янці Коцюбинський усе-ж-таки деякий час пробув. Марія Федорівна таке пригадує з розповіді Михайла Михайловича: «Він їздив до Кам'янця-Подільського в гімназію з Дзюбинським і вступив до гімназії. Але довелось дуже бідувати. З голоду він захорів на запалення легенів»... Губерніяльний центр Кам'янець-Подільський своїми освітніми установами притягав увагу Михайла Михайловича й пізніше». Щоб перевірити таке твердження, ми ретельно заходилися були розшукувати відомості про Коцюбинського в архіві колишньої кам'янецької гімназії (архів упорядкований). Ми уважно переглянули книжку приймальних відомостей, куди записувано усіх допущених до приймальних іспитів за 1880-1890 рр., загальну відомість про успішність та поведінку учнів за 1878/9-1884/5 навчальні роки, списки учнів, що вибули з гімназії, не закінчивши курсу за 1869-

1885 рр. і жадних слідів про перебування в цій гімназії М. Коцюбинського не знайшли. І думаємо, що в кам'янецькій гімназії він і не вчивсь.

У Кам'янці-Подільському живе тепер родич (небіж у-других) М. Коцюбинського Всеволод Омелянович Ковердинський. Він був за інспектора в Шаргородській духовній школі саме під той час, коли там учивсь М. Коцюбинський. Свої спогади про Коцюбинського, як свого родича і як учня, Ковердинський умістив у статті (рукопис): «Воспоминаніе о Михаилѣ Михайловичѣ Коцюбинскомъ въ связи съ характеромъ воспитанія и обученія въ его время, въ связи съ его литературными произведеніями и съ желательной постановкой воспитанія, въ его широкомъ смыслѣ, въ настоящее время». Ковердинський людина добра й залюбки ділиться своїми матеріалами – про Коцюбинського з усіма, хто бажав їх використати; уривки з них уже й опубліковано. Причому поступово він їх поширює, додаючи нові матеріали й виправляючи те, що раніш, на його думку, було подано помилково. Поділивсь В. Ковердинський цими, вже поповненими, матеріалами і з нами. З додатків тут заслуговують на увагу відомості про предків Коцюбинського та про вчителів шаргородської школи.

Про предків Коцюбинського Ковердинський подав такі відомості. Дід письменників протоірей Матвій Коцюбинський жив у с. Нестерівцях на Поділлі, недалеко від містечка Дунаєвець. У нього було п'ятеро синів: Антін, Михайло, Андрій, Микола й Олександр. Андрій і Олександр служили становими приставами, а Микола служив десь у панській економії.

Про вчителів Коцюбинського Ковердинський пише: «Не лишне буде згадати й про педагогічний персонал, що був у Шаргородській школі за перебування там Коцюбинського, і який так чи інакше впливав на виховання нашого письменника. За винятком смотрителя школи Юхима Андрійовича Шеляговського – старого службовця, якому, коли (1877 р.) Ковердинський вступав на службу, було 48 років, це були люди молоді, – старшому з них Ковердинському (авторові цих спогадів) було 25 років. Смотритель і його помічник (він-же звався й інспектором) були з освітою духовної академії, решта скінчила духовну семінарію за першим розрядом, себто з званням студента

семінарії. То були такі особи: учитель російської й церковно-слов'янської мови Павло Северіянович Дложевський (23 років, згодом священик) [він перший помітив письменницький хист у Коцюбинського. Ю. Ф.], учитель географії й арифметики Якиф Андрійович Садкевич (22 років, потім священик); учитель грецької мови й діловод правління школи Іван Іванович Доброгорський (23 років, потім старший секретар Кам'янець-Подільського акцизного правління); старший учитель латинської мови Елевферій Петрович Веселовський (24 років, потім скінчив Казанський університет); молодший учитель латинської мови Степан Тодосович Пономаренко (23 років, потім священик); учитель співів і краснопису Леонид Андрійович Ляторовський (22 років, потім служив в акцизі); учитель підготовчого курсу Григор Тимофійович Маньковський (23 років, потім – священик, член другої й третьої колишн, державної думи, а потім архірей Гайсинський і Тульчинський Фотій); надзиратель школи Микола Васильович Білобержицький (23 років, потім – священик); шкільний лікар Станіслав Феліксович Добруцький (уже стара людина).

Нам пощастило знайти певніші документальні відомості про діда та батька М. Коцюбинського.

Дід письменників Матвій Федорович Коцюбинський скінчив семінарію й попував у селі Нестерівцях (*Бажано, щоб ці особи, хто є в живих, також подали свої спогади про колишнього свого учня М. Коцюбинського*), колишнього Ушицького повіту (тепер Кам'янецька округа) на Поділлі (*Село Нестерівці лежить на рівній місцевості, перерізаний двома перехресними з півночі на південь і з сходу на захід долинами, в 7 верстах на північний захід від містечка Дунаєвець. Нестерівці засновані на ґрунтах Мукарівських і числились королівщиною. Перші згадки в історичних актах про Нестерівці належать до кінця XV в.; 1493 р. Нестерівці (Njestyorowcze) значаться в податкових списках. Коли заснувалось Барське староство, Нестерівці були західнім пунктом цього староства. У грамоті короля Сигізмунда, даній королеві Боні на право володіти Барським староством, згадується й с. Нестерівці. Володільці Нестеровець в історичних актах згадуються такі: Андрій Бурський, Гаврило Свенцицький, Калиновська, Гоздський – воєвода Подільський (друга половина XVIII в.), після нього його дочка Кароліна, що одружилася з принцом Нассав Зіген (Гоздський збудував у Нестерівцях палац і при ньому сад, сліди од яких трохи помітні*

ще й тепер), Сангушко, Старжинський. Р. 1817 російський уряд віддав Нестерівці Лавинському-Тавричеському на 12 років за орендну плату 796 карб, на рік, а той передав свої права Отонові Чайківському. Згодом Нестерівці дано в посмертне володіння генералові Олександрові Кривцову. Р. 1887 село причислено до державних маєтків. Землі за Нестерівцями числиться 2033 десятини. Церква в селі мабуть була вже в XVI в., бо в податкових списках 1583 р. згадується «топ». В XVIII в. тут була уніятська церква, а в 1795 р. її повернено на православну з панами-володарями села, що намагалися забороняти селянам іти на роботу до панотця, але ніхто з парафіян не наслідкувавсь не слухатися його заклик на роботу. Переказують, що з одним із панів (мабуть з генералом Кривцовим) Коцюбинський дійшов і до фізичної розправи, зірвавши з його еполети, і не мав за це ніякої кари. У ревізорській відомості Подільської єпархії за 1831 р. про Нестеровецьку парафію зазначено:

«Село Нестеровцы. Церковь Николаевская, имѣющая 108 приходскихъ дворовъ.

Село казенное (во владѣннн генерала Александра Кривцова).

II. Земли пахотной и сѣнокосной десятинь 25. Есть ставокъ и пасищико.

Хлѣба собирается въ годъ до 80 корцовъ. Земля неплодородная.

Домъ у священника собственный на церковной землѣ, порядочный.

III. Священникъ Матвѣй Коцюбинскій кончилъ курсъ семинаріи по прежнему образованію, онъ же благочинный довольно старательный...

Примѣч... 2. Управитель строго запрещаетъ наниматься у священника на работу), починаючи з 4 листопада 1808 р. аж до смерті 5 липня 1850 р. Помер у Нестерівцях і похований біля Нестеровецької церкви. На могилі й досі зберігсь кам'яний хрест з написом: «Здѣсь почиваетъ р. В. протоісрей Матѣей Коцюбинскій». У сповідних відомостях Нестеровецької церкви за 1830 р. Матвієві Коцюбинському стоїть 49 років. Отже, він поступив на Нестеровецьку парафію, мавши 27 років зроду. Це мабуть і була його перша посада, і він увесь час (42 роки) прослужив на одному місці. Йому не доводилось залишати одну посаду й шукати іншої кращої, як це випало робити його синові Михайлу Матвійовичу (письменниковому батькові). Не доводилось мабуть зазнавати й таких злиднів, як синові, бо Нестеровецька парафія була з матеріального боку

добра, це видно вже з того, що їй дано людині з закінченою семінарською освітою, тимчасом як багато панотців тогочасних були без такої освіти; окрім того з Коцюбинського був благочинний досить старанний і, як це видно з документів, ретельний до свого господарства, отже, якщо-б ця парафія не задовольняла його, він міг-би собі іншу вибрати. Коцюбинський умів поліпшити свій матеріальний добробут. Як переказують старі нестеровчани, це була людина надзвичайно енергійна і впливова у своїй парафії; часто йому доводилося боротися.

У літопису Нестеровецької церкви характеристика діяльності Матвія Коцюбинського посідав визначне місце серед інших панотців того села. Про нього там читаємо:

«Покойный отецъ Матвѣй Коцюбинскій, какъ продолжительностію своей службы въ теченіи 42 лѣтъ, такъ и по энергичной своей дѣятельности въ приходѣ села Нестеровець заслуживаетъ благодарную память. Благодаря ему, земля церковная полевая, бывшая въ 12 кускахъ, сгруппирована въ 4 участка; все четыре участка отведены на хорошей землѣ, въ близкихъ и удобныхъ мѣстахъ. Земли церковной было только 50 д. О. Матвѣй исхлопоталъ дорѣзку до настоящаго ея количества 69 десятинъ, онъ собственными средствами насадилъ на хуторѣ прекрасный садъ на двухъ десятинахъ, который давалъ въ недавнее время болѣе 100 руб. дохода. Усадьба также увеличена вслѣдствіи хлопотъ о. Матвѣя. Всѣ дома и хозяйственныя постройки, которыхъ было числомъ двѣнадцать, были прочно и удобно устроены, только благодаря небрежности послѣдующихъ священниковъ всѣ они разрушены, прежде времени пришли въ ветхость и разобраны на топливо. Относительно добраго вліянія отца Матвѣя на прихожанъ, не сохранилось данныхъ, но старожилы-прихожане отзываются о покойникѣ съ большимъ уваженіемъ.

Про протоерея Коцюбинського в с. Нестерівцях згадує в своїх «Воспоминаніяхъ» і Ю. Лотоцький. Він пише, що коли він з компанією в-осені 1829 р. повертався з м. Кам'янця до Майдану, то «Павель Гловацкій [зять Коцюбинського, панотець с. Поросяткова] предложилъ намъ заѣхать въ

с. Нестеровцы къ протоіерею Антонію [тут живовидячки помилка: – треба, Матвію. Ю. Ф.] Коцюбинському, куда заѣхали уже поздненько вечеромъ, и сидя въ комнатѣ, разговаривали о томъ и семь, потомъ пошли въ комнатку, бывшую на подворьѣ вродѣ офицынѣ (небольшой флигелекъ вродѣ канцеляріи), и тамъ мы застали много собранихъ яблокъ и грушъ, на кои и напали мы съ аппетитомъ, поджидая ужина, обѣщаннаго хозяйкою дома. Тутъ между прочимъ начались и пѣсни разныя... Послѣ пѣнія всѣ шутили и смѣялись. Хозяинъ протоіерей Коцюбинскій вошелъ въ сѣнцы и, слыша такой смѣхъ, прекратилъ его и позвалъ къ столу въ свою залу; хозяйка радушно принимала насъ, подавая лакомыя кушанья, гдѣ участвовалъ съ нами за ужиномъ и старшій сынъ хозяина, уже сосватавшійся на невѣстѣ въ м. Чечельникѣ Ольгопольскаго уѣзда, дочери священника м. Чечельника Никифора Роговскаго Александрѣ; онъ находился здѣсь, дожидаясь благословенія отца своего, чтобы отпраздновать свадьбу и ѣхать въ Чечельникъ оную покончить. За разговоромъ при ужинѣ рѣшено, чтобы быть мнѣ шаферомъ у Коцюбинскаго сына... Время было осеннее, въ концѣ уже октября мѣсяца 1829 года. Я поспѣшилъ явиться въ Поросятковъ къ о. Павлу Гловацкому и съ нимъ мы отправились въ Нестеровцы за молодымъ Коцюбинскимъ и его отцомъ протоіереемъ Коцюбинскимъ, чтобы вмѣстѣ отправиться въ м. Чечельникъ на свадьбу, и двумя повозками мы и уѣхали въ Чечельникъ всѣ».

З наведених документів видно, що з матеріального боку Матвій Коцюбинський добре був забезпечений: мав чимало доброї землі, великий садок, що при впливові Коцюбинського на селян і вмінні своєчасно добувати робітників, звичайно, давало добрий прибуток, та й Нестеровецька парафія була не з бідніших на Поділлі й так само давала прибуток; міцні та просторі будівлі, що їх було на подвір'ї в Коцюбинського досить і що сам він їх і побудував, теж свідчать, що їх господар мав матеріальні засоби і вмів своє господарство добре провадити.

Не мала була й родина в Матвія Коцюбинського. За сповідними відомостями Нестеровецької церкви в нього записано аж дев'ятеро дітей: Ананія,

Миколу, Петра, Володимира, Михайла (батька письменникового), Андрія, Явдоху, Лизавету й Надію. Р. 1846 Михайла показано в-останнє в сповідній відомості. Як видно буде з наведених далі документів, з цього року він почав служити в Кам'янець-Подільській уголовній палаті. Мало нам пощастило в Кам'янецьких архівах знайти відомостей про життя дітей Матвія Коцюбинського. За спогадами В. Коверденського, Андрій і Олександр служили становими приставами, але в сповідних відомостях Олександр зовсім не значиться, і мабуть Ковердинський поплутав його з Олександром Ларивоновичем Коцюбинським, обер-офіцерським сином, що, як стоїть в архівних документах, служив становим приставом на Поділлі. Узагалі в архівних документах нам часто доводилося здибати Коцюбинських, що служили по різних установах і найбільше у поліції на Поділлі, але це були не діти Матвія Коцюбинського. З синів його нам пощастило здибати тільки відомості про Миколу Матвійовича Коцюбинського, що, як зазначено в книзі резолюцій про призначення, переміщення й звільнення урядовців (Архів Подільського губерніяльного правління) 12 липня 1869 р., будучи в чині колезького регістратора, був призначений на посаду «смотрителя» Лятичівської тюрми, та трохи більш відомостей пощастило знайти саме про Михайла Матвійовича Коцюбинського.

Батько письменників, Михайло Матвійович Коцюбинський, народивсь 6 вересня 1826 р. у с. Нестерівцях, де батько його був, як знаємо, священиком. Учився в кам'янецьких повітових школах (духовна школа), але не скінчивши вибув з вищого відділу. 5 лютого 1846 р. він вступив на службу до канцелярії Подільської уголовної палати. 18 листопада 1848 р. за скороченням штатів, утратив цю посаду. 5 лютого 1849 р. він вступив до канцелярії уголовного суду Подільської Палати, а 18 липня 1851 р. перейшов до канцелярії Подільської будівельної й дорожньої комісії. З 22 липня 1856 р. служить «письмоводителем» Вінницького повітового стряпчого до 1866 р., а з 19 грудня 1866 р., мабуть за ліквідацією канцелярії повітового стряпчого, був допущений до виконання обов'язків секретаря Вінницького повітового суду. (Повітові стряпчі були в кожному повіті або окрузі. Вони повинні були стежити за порядком у судах, щоб

там виконувались всі закони, щоб нікому не робилось утисків і т. інш., з 1827 р. на них покладені були ще й обов'язки відвідувати в'язниці та стежити за харчуванням в'язнів. З реформою суду 1864 р. посади повітових стряпчих поволі скасовано і замінювано там, де ще залишались старі суди, почасти посадами судових слідчих, а почасти товаришів губерніяльного прокурора).

З 23 квітня 1874 р. по 18 серпня 1877 р. він був поліційним наглядачем у м. Барі на Поділлі й залишив цю посаду з власної волі («по прошенію»). Далі ми тільки з спогадів Ковердинського і інших осіб довідуємось, що Коцюбинський перебував без посади в м. Шаргороді, а потім служив волосним писарем у м. Станіславчику, де й помер...

(https://chtyvo.org.ua/authors/Fil_Yukhym/M_Kotsiubynskyi_u_spohadakh_ta_predky_pysmennyka/)

СЕРГІЙ КОЗУБ КОНСПЕКТ НЕНАПИСАНОГО ОПОВІДАННЯ М. КОЦЮБИНСЬКОГО З РЕВОЛЮЦІЙНОГО РУХУ 1905 Р.

1

З кінця квітня до половини червня 1905 року Коцюбинський подорожував за кордоном. За цей короткий час письменник побував у Німеччині, Австрії, Італії, Південній Франції та Швейцарії. Хоч листи його з того часу через побоювання цензури надзвичайно скупі і з них нічого не можна витягти, крім повідомлення про лікування та оглядання пам'яток мистецтва, переважно музеїв, проте не один раз в листах до дружини він обіцяє розповісти за свої вражіння, як приїде додому. Вражінь тих ми не знаємо. Але уривок, що тут друкується, гадати треба, є спроба написати оповідання на підставі одного такого вражіння, про які він у листах писати не міг. На звязок уривку з подорожжю вказує головним чином місце дії оповідання – Неаполь, де письменник жив довше, ніж в інших містах.

Уривок цікавий ще й з літературного боку. Адже Коцюбинський належить до тих письменників, що одним з перших події та діячів революції 1905 року увів у літературний ужиток і, ставши в художніх творах на бік клас та груп, що творили революцію, до кінця життя свого найбільше уваги присвятив подіям та громадським явищам, що зв'язані з революцією 1905 року.

Тут ми маємо найпершу спробу намалювати цю постать. Коцюбинський змалював нам у «Невідомому» революціонера, замкненого у в'язницю, у «Persona grata» – революціонізування ката, а «В дорозі» – революціонера на спочинку. Досить пригадати ці твори, щоб сказати, що Коцюбинський малював революціонера в усякій іншій обстанові, тільки не на ділі. І от поданий уривок дає першу спробу Коцюбинського всупереч згаданим творам змалювати революціонера на ділі, підчас революційної акції. Ця спроба не дала нам твору. Так мусило бути. Бо царина Коцюбинського в творчості – то не боротьба, з якою неминуче зв'язана діяльність революціонера, а переживання та відтворення вражінь. В поданому уривкові письменник примушує революціонера заплющити очі, прикинутися, що він спить, і таким способом спостерігати, як нишпорить шпик, «панок з риб'ячими, неспокійно блукаючими очима».

Коцюбинський з природнім нахилом до імпресіонізму та вишколений на той час на кращих зразках імпресіоністичного письма європейської літератури міг тільки в такому аспекті малювати постаті революціонерів, як то ми маємо в «Невідомий», «Persona grata», «В дорозі».

Який ступінь обробленості уривку? Уривок власне становить частину конспекту, які Коцюбинський звичайно складав перед писанням кожного твору.

Над вечір в Неаполі. Над морем. Гори починають синіти. Vila 2 Nationale. Чорні пальми. З corso (пустинного) проїздять останні спізнені екіпажи. Вечірня тиша і вечірній гамір. Везувій фіолетовий і блідим небом стелиться довгий жалібний вельон диму. Троє молодих людей сидять на поренчатах, що одділяють море од вулиці. Чужесторонці. Один чорний, голений, як актор, низький і кремезний. Двоє блідих, худих, русявих. Далі ведуть давно розпочату розмову. Так ти до Швайцарії? – Завтра 8. – Оповідане веде чорнявий, з середини, про те, як він утік в Росії з тюрми. Ті подивляють його сьміливість, кажуть, що така людина певно не може зазнати страху. Але він перечить. Страх? Що таке страх? Це така дика, атавістична, звіряча сила, яка не залежить од льогіки, сили волі, розуму. Це те, що часом, мимовільно, охоплює так само вищу істоту, як найменчу комашку. З ним був такий випадок, якого без сьміху він не може тепер згадати, але який, разом з тим, й досі лишив у нього спомин, як

про щось важне, непереможне сліпе, з чим годі боротись. Було се так. Йому треба було одвезти в одно місто доручення в одній серйозній справі оруж та зброю в одно місто. Він знав, що за ним взагалі стежать. Але прийнявши де-які заходи обережності, переодягнувшись робітником і скинувши бороду, він всів до вагону 3 класи і поїхав. Свої пакунки поклав на верхню полицку і закуривши смердючу люльку (хоч не курить), спльовував на всі боки, як справжній пролетарій. Він був певний, що на нього ніхто не звертає уваги, а проте грав ролю. Але до нього підійшов якийсь панок з рибячими, неспокійно блукаючими очима і попросив закур вогню. Він дуже ввічливо подякував і попросив дозволу сісти. На відповідь, що тут «занято», він сказав, що то нічого, що зараз уступить місце, як прийде властитель місця і сів. Почав розмову – куди й чого іде. Мені він здався непевним, і я хотів збути його бурчанням, але мимохіть почав відповідати, довго, з подробицями, спльовуючи і пускаючи що хвилини клуби противного диму. Грав ролю. Врешті почав позіхати, замовк і удав, що дрімаю. Крізь примкнені повіки стежив за панком. Той пішов на своє місце, через кілька хвилин заглянув до мене з-за поренчів канапки і врешті поліз на верхню полицку, де лежали мої речі. Я стежив. Чого йому там треба? Полапав руками мої пакунки, посунув їх, крутнув злегка головою. Приніс свій чемоданчик і поставив рядом. Потому знову пильно подивився на мене, а що було темно, засвітив сірник і довго шукав по кишнях папіросу, аж поки не погас сірник. Знайшов урешті папіросу і закурив. Ого! То перше прохав у мене вогню, а тепер на одну папіроску спалив аж два сірники. Це почало мене інтригувати. Невже він стежить за мною? Я не спав і все дивився. Я бачив його блукаючі очі, бо ліхтар здалеку освітлював його лице, його русяву борідку, гостру, клинком і бородавку на лиці, покриту довгими, темніщими волосинками. Я десь його бачив. Моя пам'ять перевірила цілу галерию шпигів, яких я знав у багатьох городах, але не могла згадати, де й коли я бачив цього добродія, при яких умовах. Я почав злегка похрипувати. Мимохіть знов грав ролю. Панок постояв трохи, докурив папіросу і десь щез. Щось пару станцій я його не бачив. Мені стало душно і неспокійно. Пекла згага. На одній станції я вискочив, щоб чогось напитись. Хотів пійти в буфет, випити пива, але згадав, що я робітник – і

попрямував до бочки на пероні. Тільки взявся за кварту, приковану до бочки на ланцюжку, як вже за мною почувся вкрадливий, кошачий голос: – Добра вода? Можна пити? Коло мене стояв мій панок. Я навіть здригнув ся од несподіванки. Це почало вже дратувати мене. Я щось буркнув, хлипнув теплої води і подав ся до вагону. Я ліг на лавці, але не спав. Удавав, що сплю. Я бачив, як той добродій кілька раз проходив через вагон і кожен раз його неспокійні очі блукали по мені та по моїх річах. Я уже був певний, що то шпиг і що він стежить за мною. Вже світало, коли ми приїхали до міста N. Ще потяг не став, а вже мій шпиг скочив по свої річи. Але перше він ухопив за мій пакунок, підняв його вгору і ввічливо подав мені. Я був певний, що на станції мене арештують і вже думав над тим, як би утекти другими дверима. Але мене стиснула юрма пасажирів і випхала разом зі шпигом. За спиною у себе я чув віддих противної людини. Дякуючи безсонній ночі і напруженим нервам це дратувало мене неказано... (На цьому слові конспект розпочатого твору уривається).

(https://chtyvo.org.ua/authors/Kozub_Serhii/Konspekt_nenapysanoho_opovidannia_M_Kotsiubynskoho_z_revoliutsiinoho_rukhu_1905_r/)

ХУДОЖНІ ФІЛЬМИ ЗА ТВОРАМИ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

«Кривавий світінок» (1956)
<https://www.facebook.com/watch/?v=479026629217767>

«Дорогою ціною» (1957)
https://youtu.be/O4u_M9mPeUc

«Гіні забутих предків» (1965)
https://youtu.be/q2_BbKcRnTw

«Що записано в книгу життя» (1988)
<https://youtu.be/e779T-IDZjk>

«Подарунок на іменини» (1991)
<https://youtu.be/IVZSia-cP-4>

«Татарський триптих» (2004)
<https://youtu.be/T5WL9Mn4rwc>
https://youtu.be/rsy6m_khQs

ДОКУМЕНТАЛЬНІ ФІЛЬМИ, ПОДКАСТИ, ЛЕКЦІЇ, ПЕРЕДАЧІ ПРО ЖИТТЯ ТА ТВОРЧІСТЬ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

1. «Вінниця 1927. Відкриття музею Коцюбинського».
<https://youtu.be/CFVQMeR0CdM>
2. «Історія життя Михайла Коцюбинського у Вінниці»
<https://youtu.be/puCzQ6laUR4>
3. «Життя і творчість Михайла Коцюбинського». Велич особистості.
<https://youtu.be/fsj-CQAY0QM>
4. «Михайло Коцюбинський. Бистроплинний сон». Гра долі.
<https://youtu.be/yju8BCa1ars>
5. «Михайло Коцюбинський: роздвоєний сонцепоклонник».
<https://youtu.be/3g7M4Trczww>
6. «Михайло Коцюбинський. Українська література в іменах».
<https://youtu.be/DjoCYaQoNBm>
7. «Михайло Коцюбинський, імпресіоніст»
<https://youtu.be/NaGfrljB7Y>
8. «Коцюбинський, Олександра і Віра: кохання, зрада і заборонене щастя» <https://youtu.be/egwTozS0bPU>

АУДІОКНИГИ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

1. «У грішний світ» <https://youtu.be/dm1ui1Jvj7I>
2. «Відьма» <https://youtu.be/8dWBD5zqEY>
3. «Помстився» <https://youtu.be/wFI8liUfpg8>
4. «Ялинка» <https://youtu.be/0lwxRaIHrOs>
5. «Intermezzo» <https://youtu.be/h9x1Yokj9XI>
6. «Fata morgana» <https://youtu.be/vIt0zYfQBZs>
7. «По-людському» <https://youtu.be/-nGOWkhx3L4>
8. «Тіні забутих предків» <https://youtu.be/b50HVmymjbg>
9. «Що записано в книгу життя» <https://youtu.be/rC4ByWphNkg>
10. «Посол від чорного царя» https://youtu.be/bx_sFEyxDio
11. «На віру» <https://youtu.be/BVHpHA4KUyc>
12. «В путях шайтана» <https://youtu.be/dtwLOpPIR-o>
13. «Коні не винні» <https://youtu.be/5ga6To3ihK0>
14. «Дорогою ціною» <https://youtu.be/bTZyIJUDHFE>

1	«У грішний світ»	
2	«Відьма»	
3	«Помстився»	
4	«Ялинка»	
5	«Intermezzo»	
6	«Fata morgana»	
7	«По-людському»	
8	«Тіні забутих предків»	

9	«Що записано в книгу життя»	
10	«Посол від чорного царя»	
11	«На віру»	
12	«В путях шайтана»	
13	«Коні не винні»	
14	«Дорогою ціною»	

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Агеева В. Нотатки з книги життя. М. Коцюбинський. З глибини. Київ : Факт, 2005. С. 3–14.
2. Агеева В. Українська імпресіоністська проза. Київ : Наук. думка, 1994. 165 с.
3. Гундорова Т., Шумило Н. Початок ХХ століття : Загальні тенденції художнього розвитку. Історія української літератури ХХ ст. Книга перша. Київ: Либідь, 1993. С. 9–33.
4. Єфремов С. Михайло Коцюбинський. Єфремов С. Вибране. Статті. Наукові розвідки. Монографії / Упоряд., передм. та прим. Е. Соловей. Київ : Наукова думка, 2002. С. 214–310.
5. Ковальчук О. Візуальне у творчості М. Коцюбинського : монографія. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2015. 232 с.
6. Коляда І., Кирієнко О. Михайло Коцюбинський / Худож.-оформлювач Є. Вдовиченко. Харків : Фоліо, 2012. 121 с.
7. Кузнецов Ю. Естетика імпресіонізму. Київ : Педагогічна преса, 2003. 78 с.
8. Кузнецов Ю. Михайло Коцюбинський і класичний психоаналіз (елементи когнітивної поетики) : монографія / НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка, Нац. акад. пед. наук України. Київ : Либідь, 2018. 159 с.
9. Куцевол О. Вивчення життя і творчості Михайла Коцюбинського через реценцію літературних і літературно-документальних джерел : посібник. Вінниця : Консоль, 2015. 439 с.
10. Лазаренко Н., Віннічук А., Ткаченко В. Шляхами Михайла Коцюбинського : від Вінниці до Чернігова. Фотоальбом із елементами навчально-виховного посібника. Серія «Митці Поділля». Вінниця: ТВОРИ. 2024. 108 с.
11. Літературознавча енциклопедія : У двох томах / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : Академія, 2007. Т. 1. 608 с.

12. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. / Авт.-уклад. Ю. Ковалів. Київ : Академія, 2007. Т. 2. 624 с.
13. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : Академія, 2007. 752 с.
14. Меншій А. «Напосні красою слів твоїх...»: «школа» М. Коцюбинського в українському постімпресіонізмі. Миколаїв : Іліон, 2016. 580 с.
15. Поліщук Я. І ката, і героя він любив...: Михайло Коцюбинський: літературний портрет. Київ : Академія, 2010. 304 с.
16. Савченко Ю. Поетика М. Коцюбинського. Київ, 1999.
17. Соя Б. Вивчення творчості Михайла Коцюбинського в школі : посібник для вчителя. Тернопіль : Підручники і посібники, 2004. 80 с.

Додаткова література

1. Агеева В. Імпресіоністична поетика М. Коцюбинського. *Слово і час*. 1994. № 9-10. С. 11–17.
2. Балабко О. Рай і пекло Коцюбинського : есеїстична повість. Новели «Сон», «Хвала життю», «На острові» М. Коцюбинського : передм. В. Панченка. Чернівці : Букрек, 2014. 216 с.
3. Дем'яненко Л. Імпресіонізм у музиці і літературі (Михайло Коцюбинський і Клод Дебюссі). *Слово і час*. 2011. №1. С. 78–84.
4. Калениченко Н. Проза М. Коцюбинського і суміжні види мистецтва. *Слово і Час*. 2004. №6. С. 3–9.
5. Кузнецов Ю. Імпресіонізм в українській прозі кінця ХІХ – початку ХХ ст. : Проблеми естетики і поетики. Київ : Зодіак-ЕКО, 1995. 304 с.
6. Подзігун В. До питання про взаємини Михайла Коцюбинського та Ганни Барвінок. *Філологічні студії* : Збірник наукових статей. Випуск 2 : видавництво ВДПУ імені М. Коцюбинського. Вінниця, 2004. С. 128–129.
7. Подзігун В. Творчі взаємини Михайла Коцюбинського та Ганни Барвінок крізь призму їх листів. *Наукові записки*. Серія : філологія. До 140-річчя

від дня народження М. Коцюбинського. Вінниця : видавництво ВДПУ. 2005. № 7. С. 48–51.

8. Пошуки прекрасного : Твори Михайла Коцюбинського : Навч. посіб. / Упоряд. Шкляра В.; Передм. Дем'янівської Л. Київ : Грамота, 2004. 400 с.

9. Рисак О. Найперше музика у Слові : Проблеми синтезу мистецтв в українській літературі кінця ХІХ – поч. ХХ ст. Луцьк : Вежа, 1999. 402 с.

10. Спогади про Михайла Коцюбинського / Упор., післямова та прим. М. Потупейка. 2-е вид., доп. Київ : Дніпро, 1989. 278 с.

11. Ткаченко В. Михайло Коцюбинський і Ганна Барвінок крізь призму епістолярного діалогу. Літературознавчі студії. Збірник наукових статей. Вип. 17. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2023. С. 30–38.

12. Ткаченко В. Михайло Коцюбинський і Поділля. Літературознавчі студії. Збірник наукових статей. Випуск 18. Вінниця : «Нілан-ЛТД», 2024. С. 10–18

13. Хоменко Б. Подільськими стежками Михайла Коцюбинського : до 140-річчя від дня народження. Вінниця, 2004. 143 с.

14. Шевченко З. Вивчення творчості М. Коцюбинського в контексті світової художньої культури (матеріали до спецкурсу). УМЛШ. 2011. № 8. С. 42–47.

Словники, енциклопедії, хрестоматії

1. Кузьменко В. Словник літературознавчих термінів : Навчальний посібник з літературознавства. Київ : Укр. письменник, 1997. 230 с.

2. Літературознавча енциклопедія : У двох томах. Авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 1, 608 с., Т. 2, 622 с.

3. Літературознавчий словник-довідник. Р. Гром'як, Ю. Ковалів та ін. Київ : Академія, 1997. 752 с.

Інформаційні ресурси

URL-адреси сайтів української літератури

Українська література

<https://uk.wikipedia.org/wiki>

Архів журналу «Слово і час»

<https://il-journal.com/index.php/journal/issue/archive>

Архів журналу «Дивослово»

<https://dyvoslovo.com.ua/archive>

Українська літературна газета

<https://litgazeta.com.ua>

Кур'єр Кривбасу

<https://uk.wikipedia.org/wiki>